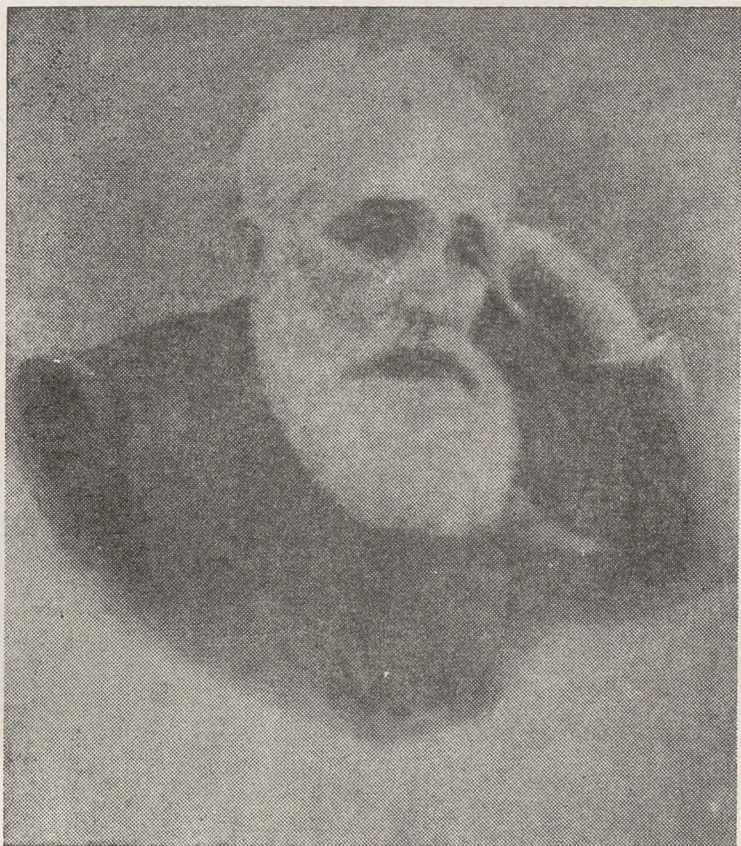

Revista ARHIVELOR

APRILIE • MAI • IUNIE

2/1991

**REVISTA TRIMESTRIALĂ A DIRECȚIEI GENERALE
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA**

COLECTIVUL DE REDACȚIE :

Redactor șef :

TUDOR MATEESCU

REDACTOR :

Miliana Șerbu

SECRETAR DE REDACȚIE :

Irina Hrițcu

Redacția : București, B-dul Mihail Kogălniceanu, nr. 29. Sector 5

Telefon : 15.41.60.

DIRECȚIA GENERALĂ
A ARHIVELOR STATULUI DIN ROMÂNIA

REVISTA ARHIVELOR
NR. 2/1991

EDITORIAL

ȘTEFAN PASCU — Arhivele și scrisul istoric	175
--	-----

ARHIVELE STATULUI 160 DE ANI ÎN SLUJBA CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI

MARCEL D. CIUCĂ — Arhivele Statului din România la 160 de ani de la întemeiere	180
IOAN DREGAN — Șapte decenii de activitate a Arhivelor Statului din Cluj	188

RESTITUTIO

DAVID PRODAN — Arhivele Statului din Cluj	196
---	-----

SLUJITORI AI ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

LAURENȚIU MERA — Din viața și activitatea lui Ion Mărcuș	199
--	-----

STUDII ȘI COMUNICĂRI

NICOLAE ISAR — Iluministul Simeon Marcovici. Contribuții documentare privind viața și activitatea sa	208
TUDOR MATEESCU — Începuturile industriei moderne în Dobrogea (ultimele decenii ale stăpînirii otomane).	225

DOCUMENTE

IOANA BURLACU — Dimitrie Onciul și evaluarea unui document istoric	230
SIMONA CEAUȘU, ILEANA BULZ — Documente diplomatice engleze privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord	232

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

MILIANA ȘERBU — Diplomați români : GRIGORE GAFENCU (VI)	250
EUGEN GLÜCK — Unele arhive de interes românești din Ungaria	262

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE	267
--------------------------------------	-----

RECENZII ȘI PREZENTĂRI	272
----------------------------------	-----

ÉDITORIAL

STEFAN PASCU — Les archives et les œuvres historiques 175

LES ARCHIVES DE L'ÉTAT : 160 ANNÉES AU SERVICE DE LA CIVILISATION ROUMAINE

MARCEL D. CIUCĂ — Les Archives de l'Etat de la Roumanie, 160 années de leur fondation 180

IOAN DREGAN — Sept décennies d'activité dans les Archives de l'Etat de Cluj 188

RESTITUTIO

DAVIN PRODAN — Les Archives de l'Etat de Cluj 186

DÉS SPÉCIALISTES AU SERVICE DES ARCHIVES ROUMAINE

LAURENȚIU MERA — Des dates sur la vie et l'activité de Ion Mărcuș 199

ÉTUDES ET OUVRAGES

NICOLAE ISAR — L'illuministe Simeon Marcovici. Des contributions documentaires concernant sa vie et son activité 206

TUDOR MATEESCU — Le commencement de l'industrie moderne en Dobroudja (les dernières décennies de la domination ottomane) 225

DOCUMENTS

IOANA BURLACU — Dimitrie Onciul et l'évaluation d'un document historique 230

SIMONA GEAUȘU, ILEANA BULZ — Des documents diplomatiques anglais concernant la cession de la Bessarabie et de la Bukovine du Nord 232

PRÉSENTATIONS DES FONDS ET DES COLLECTIONS

MILIANA ȘERBU — Diplomats roumains : GRIGORE GAFENCU (VI) 250

EUGEN GLÜCK — Des archives de l'Hongrie importantes pour l'histoire roumaine 262

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE 267

PRÉSENTATIONS ET COMPTE-RENDUS 272

CONTENTS

EDITORIAL

ȘTEFAN PASCU — The Archives and the historical writings	175
---	-----

THE STATE ARCHIVES.

160 YEARS IN THE SERVICE OF THE ROMANIAN CIVILIZATION

MARCEL B. CIUGĂ — Romania's State Archives at 160 years since their foundation	180
IOAN DREGAN — Seven decades of activity of the State Archives in Cluj	188

RESTITUTIO

DAVIN PRODAN — The State Archives in Cluj	196
---	-----

SPECIALISTS IN THE SERVICE OF THE ROMANIAN ARCHIVES

LAURENȚIU MERA — From Ion Mărcuș's life and activity	199
--	-----

STUDIES AND PAPERS

NICOLAE ISAR — Simeon Marcovici, representative of The Enlightenment. Documentary contributions concerning his life and activity	208
TUDOR MATEESCU — The beginnings of modern industry in Dobruđia (the last decades of the Ottoman rule)	225

DOCUMENTS

IOANA BURLACU — Dimitrie Onciul and the valuation of a historical document	230
SIMONA CEALUȘ, ILIANA BULZ — English diplomatic documents concerning the surrendering of Bessarabia and Northern Bukovina	232

PRESENTATIONS OF FUNDS AND COLLECTIONS

MILIANA ȘERBU — Romanian diplomats: GRIGORE GAFENCU (VI)	250
EUGEN GLÜCK — Some archives of Romanian interest in Hungary	262

CHRONICLE OF THE SCIENTIFIC LIFE	267
--	-----

PRESENTATIONS AND REVIEWS	272
-------------------------------------	-----

INHALT

LEITARTIKEL

STEFAN PASCU — Die Archive und das geschichtliche Schreiben	175
---	-----

DAS STAATSARCHIV.

160 JAHRE IM DIENSTE DER RUMÄNISCHEN ZIVILISATION

MARGEL D. CIUCĂ — Die Staatsarchive aus Rumänien im 160 Jahre seit ihrem Bestehen	180
IOAN DREGAN — Sieben Jahrzehnte Tätigkeit des Staatsarchivs Klausenburg . .	188

RESTITUTIO

DAVID PRODAN — Das Staatsarchiv Klausenburg	196
---	-----

MITARBEITER DER ARCHIVE AUS RUMÄNIEN

LAURENȚIU MERA — Aus dem Leben und der Tätigkeit von Ion Mărcuș	199
---	-----

STUDIEN UND MITTEILUNGEN

NICOLAE ISAR — Der Aufklärer Simeon Marcovici. Dokumentarische Beiträge zu seinem Leben und seiner Tätigkeit	205
TUDOR MATEESCU — Die Anfänge der modernen Industrie in der Dobroudscha (die letzten Jahrzehnte der osmanischen Herrschaft)	225

URKUNDEN

IOANA BURLAGU — Dimitrie Onciul und die Bewertung eines geschichtlichen Dokumentes	230
SIMONA CEAUȘU, ILEANA BULZ — Englische diplomatische Dokumente über die Abretung Bessarabiens und der Nordbukowina	232

BESTANDS-UND SAMMLUNGSVORFÜHRUNGEN

MILIANA ȘERBU — Rumänische Diplomaten: GRIGORE GAFENCU (VI)	250
EUGEN GLÜCK — Einige Archive aus Ungarn von Interesse für die rumänische Geschichte	262

CHRONIK DES WISSENSCHAFTLICHEN LEBENS	267
---	-----

BUCHBESPRECHUNGEN UND-VORFÜHRUNGEN	272
--	-----

ARHIVELE ȘI SCRISUL ISTORIC

ȘTEFAN PASCU

Dacă un scriitor și filosof, în primul rînd, și de-abia în al doilea rînd și istoric al religiilor, care a fost Ernest Renan, mărturisea cu un secol în urmă că i-ar fi cu neputință să locuiască sau să călătorească într-o țară unde n-ar fi nici arhive, nici anticități înseamnă că instituția păstrătoare, chivernisitoare și valorificatoare a unei părți importante a vieții oamenilor și a omenirii este absolut necesară. Deoarece documentele, izvoarele principale, fără de care nu se poate înțelege scrierea istorică, conțin aspecte — mai importante unele, mai modeste altele — de viață ale omului individ și ale omului colectivitate în diferite ipostaze ale existenței sale. Or istoria adevărată, istoria complexă, „istoria vie” este datorare cu necesitate să se ocupe de om și de oameni, să le înțeleagă viața de toate zilele și de asemenea în felurite ipostaze mai deosebite. Mărturiile care stau la temelia reconstituirii vieții omului individ și mai ales a omului colectivitate, cu viața sa cotidiană, cu viața sa publică și particulară, cu bucuriile și necazurile, cu speranțele și decepțiile, cu idealurile și înfrîngerile, sînt înscrise în „cartea vremii”, care sînt izvoarele. Izvoarele nescrise și în cele scrise, în izvoarele documentare și cu cele narative și unele și altele, mai mult cele documentare sau diplomatice decît cele narative se păstrează la arhive.

Dar nu doar cei ce, prin profesiunea lor sînt beneficiarii în măsură nelimitată, de asemenea tezaure ale trecutului și prezentului oamenilor și omenirii își îndreaptă gîndurile și pașii spre arhive, răsfoind documentele îngălbenite de vreme, culegînd cu hărnicie de albină știri și informații cu privire la oameni, la viața acestora, din trecutul mai îndepărtat și mai apropiat. Bucuria este mare, asemenea plugarului care-și vede roadele hărniciei sale împlinite.

Mărturiile unor oameni de cultură neprofesioniști sînt exemplificatoare pentru valoarea arhivelor. Exemplul convingător este al bardului de la Mîrcești, Vasile Alecsandri, „poet național” pentru mijlocul secolului trecut, cum îl caracteriza cel mai mare poet național care a fost Mihai Eminescu. Alecsandri care în calitate de director al arhivelor din Moldova afirma că: „Arhiva unui stat este o avere publică care merită cea mai de-a-proape îngrijire a Cîrmuirii. Ea este colecția tuturor actelor publice, atît administrative cît și judecătorești și politice, care slujesc de temelie legiurilor și istoriei țării”.

Dacă oamenii de cultură neprofesioniști prețuiau în asemenea măsură documentele și instituția ce le păstra și le organiza, e ușor de înțeles prețuirea acestor inestimabile mărturii ale trecutului nostru de slujitorii muzei Clio. Pentru care documentele și arhivele erau nutremîntul fără de care nu-și puteau justifica existența. De aceea adevărații istorici, în-

vingînd greutăți, opreliști și răutăți, au făcut nu doar eforturi pentru a le învinge, ci adevărate acte și fapte de eroism pentru a le aduna și a le valorifica. Exemplul cel mai grăitor și mai convingător este al marelui și neegalatului Gheorghe Șincai, care a adunat printr-o stăruință într-adevăr impresionantă mii de documente, din arhive publice și din altele particulare, din Transilvania, Ungaria, Austria, Italia. Le-a adunat, le-a păstrat, le-a îngrijit și le-a folosit în marea sa operă. Și le-a lăsat urmașilor pentru a le folosi în interesul științei istorice și, prin știința istorică, spre binele poporului român din Transilvania, în lupta sa pentru drepturile și dreptățile ce i se cuveneau după drept și dreptate. Cele 25 de volume masive de documente, adunate cu multe și mari greutăți de Șincai, păstrate la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, după două secole de așteptare răbdătoare se află în studiu pentru a putea îmbogăți informația și întări temelia importante și impresionantei construcții care este istoria națională a românilor de pretutindeni. Era secolul luminilor, „marele secol”, potrivit caracterizării istoricului francez Jules Michelet. Marele secol nu în primul rînd pentru studiarea documentelor păstrate în arhive, dar și pentru folosirea în mod critic a izvoarelor documentare în explicarea fenomenelor istorice. Exemplul ilustrativ, eruditul, conservator și arhivist al bibliotecii din Milano și apoi al celei din Modena, Lodovico Antonio Muratori, considerat prin impresionanta colecție de documente publicate, întemeietorul științei istorice italiene moderne.

Ca și Muratori, cu care a fost comparat de Michelet, Șincai este fondatorul școlii istorice românești moderne. Iar pentru progresul, pe acest drum, al preocupărilor pentru documente se organizează instituțiile pentru păstrarea „memoriei” poporului român, documentele: Arhivele Statului din București din 1831 și Arhivele Statului din Iași după un an. Unificate cele două instituții peste trei decenii, odată cu unificarea tuturor instituțiilor României moderne, urîmarea unirii Principatelor.

Pe măsură ce înaintăm în timp și concepția cu privire la scrierea istoriei face progrese, pe calea modernizării, de la luminism la romantism, de la romantism la liberalism și de la liberalism la pozitivism și criticism, apelul la documente, la arhive, nu numai sporește dar devine o necesitate pentru cei ce doresc să reconstituie în mod obiectiv și cit mai veridic fenomenul istoric. Exemplul și îndemnul lui Kogălniceanu au fost ascultate și urmate de alți contemporani ai săi, înfrățiți în gânduri și idealuri: August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu și revista lor cu nume simbolic, „Magazin istoric pentru Dacia”. „Tot ce puteți și tot ce trebuie să facem acum, — declarau marii istorici și tot atât de mari patrioți; este a ne aduna documentele, care sînt materialele istoriei, pentru ca să putem compune odată o adevărată istorie”. Un principiu salutar, respectat și pus în lucrare de cei ce-l formulăra și de alții pentru care a fost formulat.

Mihail Kogălniceanu împreună cu revista sa „Arhiva Românească” în acest sens lucrau și acest scop urmăreau. Ca pe lingă cronicile și letopisețele țării, să se adune și să se publice „urice și documente vechi, nu mai puțin interesante decît acele hronice”.

În acei ani demersurile pentru instituționalizarea științei erau gîdite și chiar rînduite prin proiectele de înființare a Societății Academice supuse spre aprobare domnitorului Alexandru Ioan Cuza, care a ezitat să-și pună semnătura de teama reacției marilor imperii, austro-ungar și

tarist, ce stăpîneau teritoriile românești luate prin silnicie, de unde urmau să fie aleși membri ai instituției academice din București. În acei ani două reviste, înființate tocmai cu scopul publicării de documente, îmbogățeau tezaurul documentar ce urma să consolideze temelia de mult începută: *Tezaur de documente istorice pentru România* (1862 — 1865), editată și alimentată din abundență de întemeietorul ei Alexandru Papiu Ilarian și *Arhiv pentru filologie și istorie*, (1864 — 1867), înființat și orientat spre aceleași fîntini istorice de Bogdan Petriceicu Hașdeu. Două reviste înființate de doi mari istorici și filologi, cu același scop : îmbogățirea istoriei cu documentele de care aveau nevoie pentru scrierea istoriei științifice și obiective.

Influența pozitivismului asupra istoricilor români din a doua jumătate a secolului XIX, se vedește pregnant în preocuparea de a așeza la temelia construcției istorice izvorul, narativ și mai ales documentar. Publicarea izvoarelor de toate categoriile devine o obsesie. Îndemnuri, insistențe, sfaturi înțelepte sînt repetate de cei preocupați și conștienți de importanța izvorului. George Bariț dintre istoricii români transilvăneni, este printre cei mai preocupați de asemenea probleme. Întregite sfaturile și îndemnurile de exemplul personal cu privire la metodele de publicare a izvoarelor. Cu hărnicia și pasiunea-i cunoscute a cercetat arhivele din Cluj, Oradea, Timișoara, Budapesta. Conștient de valoarea exemplului, Bariț publică, el însuși, mulțime de documente în revista pe care o conducea, *Transilvania*. Pentru încurajarea altora spre asemenea activitate de absolută trebuință, constituie premii valoroase, gîndindu-se la un *Compendiu de istoria Transilvaniei*, pretinde ca acesta să se întemeieze pe izvoare : un Corpus al inscripțiilor romane, o Colecție de documente, originale și traduse.

Pasul următor, salutar, a fost instituționalizarea cercetării istorice în programul *Societății literare Române*, înființată în anul 1866, după lungi și mari eforturi însumînd 71 de ani, de la *Societatea filosofoască a românilor din Mare Principatu Ardealului*, înființată în 1795 prin strădania unor oameni luminați, în frunte cu polihistorul Ioan Piuariu-Molnar, socotită de marele sociolog Dimitrie Gusti străbuna Academiei Române, Societatea filosofoască își inscriesese în program și studiul istoriei pe temei documentar.

Necesitate înscrisă și în programul secției istorice-arheologice a Societății Academice Române (numele nou al Societății Literare, hotărît în prima sesiune a Societății din 1867) : Secțiunea istorică culege documente din Țările Române și din străinătate atingătoare de istoria românilor, organizează misiuni pentru asemenea lucrări. Îndatorire îndeplinită întru totul de membrii secției de istorie și de unii membri ai secției surori, filologică-literară. Membrii fondatori : George Bariț, Timotei Cipariu, Iosif Horoș, Alexandru Hașdeu, Vasile Alexandrescu-Urechia, August Treboniu Laurian și noii aleși, Mihail Kogălniceanu, Alexandru Papiu-Ilarian, Eudoxiu Hurmuzachi.

Eudoxiu Hurmuzachi, membru al Societății Academice Române, convins și conștient de importanța documentelor și a arhivelor pentru istoria științifică a inițiat neegalata colecție de *Documente privitoare la istoria Românilor* și și-a donat Academiei munca și strădania, stăruința și străduința de o viață pentru a aduna documente, cît mai multe documente, din

țară și străinătate pentru a se putea scrie lucrarea de el dorită și visată : *Istoria Românilor*. Donația a însemnat 3000 de documente din sec. XIV — XIX, mai toate inedite. Ceea ce-l îndemna pe D. A. Sturdza să-l considere un continuator al lui Șincai. Mai fericit decît Șincai, însă, deoarece din 1876 a început publicarea documentelor din neegalabilul său lăsamînt.

Misiuni a organizat Societatea Academică Română, devenită la 1879 Academia Română pentru cercetarea arhivelor străine, cu scopul adunării documentelor și manuscriselor referitoare la istoria poporului român : Al. Hașdeu și Gr. Tocilescu în Rusia, pentru a descoperi lucrările lui Dimitrie Cantemir, N. Densușianu în Ungaria spre a cerceta arhivele din această țară pentru *Revoluțiunea lui Horea în Transilvania și Ungaria*, G. Bariț în Transilvania și Ungaria pentru documentarea lucrării sale fundamentale : *Părți alese din istoria Transilvaniei*. Toți istoricii academicieni erau convinși că „fără de istorie nu este patrie și fără dragoste către istorie nu poate fi dragoste către patrie” — era credința lui Alexandru Hașdeu și a fiului său Bogdan Petriceicu Hașdeu.

Dacă asemenea grijă și interes au manifestat și dovedit marii istorici și nu numai ei, ci deopotrivă și adevărații oameni de cultură față de documente, fîntinile istoriei, în perioadele dominate de concepții luminate și romantice, se înțeleg cu ușurință preocupările acestora pentru izvoare, în general, pentru cele documentare indeosebi. Școala pozitivistă românească de istorie, prin preocupările și prin operele sale micșorează, astfel, mult distanța față de istoriografia europeană a vremii aceleia. A. D. Xenopol și Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul și Constantin Giurescu și Augustin Bunea sînt în fruntea școlii pozitiviste și criticiste și prin preocuparea lor de a folosi izvoarele documentare în primul rînd, prin cercetarea arhivelor. Dimitrie Onciul și în calitate de director al Arhivelor Statului a contribuit nemijlocit la organizarea arhivelor, la sistematizarea fondurilor pentru a fi mai ușor studiate documentele. Nicolae Iorga îi depășește prin efortul extraordinar de descoperire și publicare a unui număr impresionant de volume de izvoare de toate categoriile și mai ales documentare. Rod al calităților sale fără pereche, a pasiunii sale neogoiate, a puterii sale de muncă neobișnuită. Așa cum singur spunea, istoricul e dator să le adune, să le studieze cu o lungă și delicată răbdare, care reclamă „multă inteligență”, la care se adaugă pasiunea nobilă. Așa cum au dovedit Ioan Bogdan în cele două volume privitoare la Ștefan cel Mare și altul referitor la Relațiile dintre Țara Românească și Transilvania, Grigore Tocilescu în 534 documente privitoare la relațiile dintre cele trei țări românești, Pesty Frigyer cu privire la Banat. N. Iorga însuși în cele 12 volume de Studii și documente și cele două volume masive din colecția Hurmuzachi, Teodor Codrescu cu Uricariul său, Zimmermann-Werner-Müller cu masivele volume ale colecției Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen și cele 8 volume din Székely Oklevéltár ș.a. Încoronate toate acestea de neegalata colecție de documente-Hurmuzachi și mulți alții din acel timp și de după aceea pînă în zilele noastre, cu alte colecții. Dintre care se cuvin pomenite cele privitoare la istoria Renașterii României, la *Cartea de Aur* a lui Teodor Păcățeanu, colecțiile de documente privitoare la Revoluția din 1848 din Muntenia și Moldova, întregită în vremea noastră de valoroasele colecții de documente privitoare la revoluția românilor de la 1848 din Transilvania,

Colecția de documente, care numără 10 volume : 1918 la Români și multe altele. Și unele și altele cuprinzând mii de documente de arhivă, din țară și străinătate.

Nu se cuvine uitată și nici subestimată activitatea slujitorilor arhivelor din țară, care cu hărnicie, pricepere și pasiune au cercetat sute și mii de tomuri de documente privitoare la România din numeroase țări europene, îmbogățind astfel, patrimoniul arhivistic național cu mii și mii de documente, valorificate în lucrările istoricilor români :

În Anglia — Arhivele Ministerului de externe ;

În Austria — Arhivele Camerei Superioare și Arhivele Statului ;

În Belgia — Arhivele generale ale Regatului și Arhivele Ministerului de externe și ale Comerțului extern ;

În Cehoslovacia — Arhivele Ministerului Comerțului Exterior din Praga și Arhivele Slovaciei din Bratislava ;

În Franța — Arhivele Ministerului Afacerilor Externe ;

În R.D.G. — Arhiva Centrală din Merseburg și Arhiva de Stat din Dresda ;

În Grecia — Arhivele generale ale Statului, Arhiva Bibliotecii Parlamentului, Arhiva Bibliotecii Naționale și Arhiva Ministerului de Externe ;

În Iugoslavia — Arhivele Voievodinei și Arhiva Filialei Academiei de Științe și Arte din Carloviț ;

În Polonia — Arhiva principală a detelor vechi ;

În Ungaria — Arhiva guvernului transilvan, Arhiva Fiscului Transilvaniei și Arhiva Ministerului Comerțului și a Ministerului de Finanțe.

Cărămizile istoriei, documentele de arhivă, bine organizate și bine studiate, tot mai bogate și tot mai diversificate ca problematică, adăpostite, bine gospodărite și îngrijite la Direcția Generală a Arhivelor și la filialele județene oferă din ce în ce mai convingătoare argumente pentru reconstituirea istoriei naționale și universale, iar arhitecții pasionați și pricepuți sînt datori să le confere viață și putere de convingere prin obiectiva lor înțelegere și interpretare obiectivă. Respectîndu-se cele două legi vechi, dar neînvechite, formulate de marele retor și istoric Marcus Tullius Cicero în urmă cu două milenii : cea dintîi lege a nu spune nimic din ceea ce sînt convinși că nu este adevărat și a doua lege a spune totdeauna ceea ce sînt convinși că este adevărat.

Pentru a putea respecta aceste legi e de absolută trebuință ca istoricii și arhiviștii, arhiviștii și istoricii să-și unească puterile și talentele pentru a realiza opere de valoare în concordanță deplină cu istoria frământată dar eroică a poporului român. Care istorie e străbătută, ca de un fir rogu, de o caracteristică fundamentală a poporului român : niciodată n-a rîvnit la ceea ce nu-i aparținea după drept și după dreptate, dar totdeauna și-a apărat cu eroism ceea ce-i aparținea după drept și dreptate.

ARHIVELE STATULUI. 160 DE ANI ÎN SLUJBA CIVILIZAȚIEI ROMÂNEȘTI

Arhivele Statului din România la 160 de ani de la întemeiere

MARCEL DUMITRU CIUCĂ

Cu 160 de ani în urmă, la 1 mai 1831, conform prevederilor Regulamentului Organic al Țării Românești, a luat ființă la București Arhiva Statului. Instituția similară de la Iași s-a creat la 1 ianuarie 1832, conform Regulamentului Organic al Moldovei. Arhiva Statului apărea ca o necesitate stringentă pentru vremea aceea, deoarece se impunea preluarea și protejarea arhivelor vechilor instituții, desființate, în anii 1831–1832, ca urmare a intrării în vigoare a prevederilor Regulamentului Organic, arhive care blocau spațiile de depozitare și așa insuficiente. Aniversarea creării Arhivelor Statului oferă un bun prilej de subliniere a momentelor mai importante din istoria arhivelor românești, de rememorare a activității înaintașilor noștri arhiviști și de evidențiere a valorii tezaurului arhivistic național.

Deși instituția Arhivelor Statului a apărut la 1831, istoria arhivelor de pe teritoriul României începe cu milenii în urmă și se poate compara cu ceea ce se cunoaște la cele mai vechi popoare ale lumii. Istoria arhivelor — în general — este strâns legată de evoluția societății omenești, a statului. Anticii — babilonienii, asirienii, egiptenii, grecii, romanii — cunoșteau rolul arhivelor în societate, lucru constatat cu prilejul cercetărilor întreprinse în ultima jumătate de secol asupra plăcuțelor de lut ars descoperite în Orient, dovedindu-se că, de fapt, așa zisele biblioteci antice erau, în principal, arhive, plăcuțele conservate în ele fiind de tip arhivă și conținând îndeosebi texte de legi, tratate, corespondență externă, înregistrări ale populației în vederea stabilirii veniturilor statului etc., și mai puțin scrieri narative sau alte texte de tip bibliotecă.

De pină de curind se considera că istoria arhivelor de pe teritoriul României debutează cu feudalismul, acum putem afirma că ea este de cinci ori milenară. Această idee se găsește în lucrarea lui Ernst Posner (*Archives in the Ancient World*, Cambridge, Harvard University Press, 1972, XVII + 283 p.). Regretatul arhivist american, pornind de la premisa că istoria arhivelor trebuie să înceapă cu primele acumulări de plăcuțe de lut ars, include în aria documentelor de acest gen și plăcuțele de lut ars des-

coperite, în 1961, la Tărtăria, lângă Cluj, pe care le socotește de tip arhivă. Plăcuțele de la Tărtăria au fost datate ca fiind cu 3000 de ani mai vechi decât era noastră și au fost comparate cu cele descoperite printre primele în Mesopotamia, la Uruk. Deci acestea ar fi, cel puțin teoretic, cele mai vechi urme de arhive de pe teritoriul țării noastre, în orice caz sînt cele mai vechi urme de scriere din România și din toată Europa.

Următoarele știri — sigure — despre arhivele de pe teritoriul țării noastre le avem din perioadă Daciei romane. În această perioadă, în Dacia au existat arhive așa cum au funcționat în toate celelalte provincii ale Imperiului roman, iar tăblițele cerate, descoperite încă din secolul al XVIII-lea la Roșia Abrudului și în alte locuri din Transilvania, centrul statului dac, dovedesc cu prisosință că așa au stat lucrurile. Plăcuțele cerate conțin textele unor diplome militare, acte de vânzare-cumpărare de sclavi etc., și dau informații referitoare la existența unor funcționari cu atribuții în crearea și păstrarea actelor. Unele din ele au fost eliberate sub formă de copii și conțin pe verso autentificarea, operațiune care se făcea într-un loc anume, unde se păstrau originalele. De asemenea, în aceeași perioadă, orașele grecești de pe țărmul Mării Negre aveau arhive bine organizate.

Știrile cuprinse în documentele acestei perioade care au ajuns pînă în zilele noastre și informațiile aflate în diverse lucrări nu au fost însă exploatate din punctul de vedere arhivistic, pentru includerea lor într-o istorie a arhivelor din România.

Ca urmare a organizării statelor feudale Transilvania, Țara Românească și Moldova și a apariției cancelariilor domnești și ale altor instituții, s-au creat arhive din care au ajuns pînă la noi puține documente, deoarece foarte multe, despre care avem doar știri, s-au distrus în vîltoarea evenimentelor care au măturat pămîntul țării noastre.

Istoria arhivelor românești începînd din epoca feudală a fost studiată mai bine, dar mai există încă multe aspecte nelămurite sau puțin aprofundate. Ea cunoaște trei perioade. Prima dintre acestea se plasează în secolele XIV — XV și este aceea a *arhivei la destinatar*, în care emitenții nu păstrau copii ale înscrisurilor emise și arhivele se organizau la cei care obțineau actele — mănăstiri, dregători, orașe etc. — drept mărturii ale privilegiilor dobîndite. În perioada a doua, a *arhivei la emitent* (sau de *registru*), creatorul își păstra copii ale actelor emise, pentru a putea să le confrunte cu originalele aflate la destinatari și prezentate în diferite ocazii : la procese, cu prilejul confirmării privilegiilor etc. Perioada a treia — aceea a *arhivei de registratură* — coincide cu sistemul înregistrării actelor și cu crearea dosarelor și își are începutul în jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, în Transilvania, și în prima parte a secolului al XIX-lea în Moldova și Țara Românească. Aceste perioade din istoria arhivelor nu se delimitează precis, deoarece două sisteme conviețuiau pentru un timp. În momentul de față se prevede deschiderea altei perioade în istoria arhivelor, perioadă asupra căreia își vor pune amprenta noile tehnici de înregistrare și conservare a informațiilor, folosirea unor noi suporturi pentru informații, modalitățile diverse de redare a acestora (vizual, auditiv, mixt), avînd drept consecință crearea de sisteme noi de evidență, conservare și folosire a arhivelor de această natură.

În epoca feudală au existat arhive pe lângă domni, voievozi și principii ; dregătoriile mari și chiar unele din cele mici aveau arhive proprii,

Așezămintele ecleziastice — mitropoliile, episcopiile, mănăstirile —, orașele (cele mai bine organizate arhive orășenești fiind cele din Transilvania), breslele își organizau arhive. De o deosebită importanță au fost arhivele locurilor de adevărire (sau de încredere — *loca credibila*) din Cluj-Mănăstur și Alba Iulia.

Este demn de remarcat faptul că în Moldova și Țara Românească au existat și *arhive generale*, în care se conservau actele cu valoare de norme generale pentru întreaga țară. Aceste arhive se păstrau la mitropoliile din Iași și București, iar documentele care aveau această destinație, fiind menite posterității, au în textul lor următoarea precizare: „hrisovul va sta la sfânta Mitropolie a țării pentru totdeauna”. Ultimele cercetări au demonstrat existența arhivei generale, separat de cea proprie așezămintelor respective, înainte de mijlocul secolului al XVII-lea, din vremea domnilor Matei Basarab și Vasile Lupu.

În Transilvania, rolul de arhivă generală îl aveau atit cancelaria voievodală, oit și cele două locuri de adevărire de la Cluj-Mănăstur și Alba Iulia. Aici, pe lângă instituțiile amintite mai sus, au creat arhive: Cancelaria Aulică Transilvană, Guberniul regesc, Tabla regească și altele. O arhivă a statului nu a existat în Transilvania pînă în 1920 și de aceea cea mai mare parte a arhivelor vechi transilvane a fost concentrată la Budapesta după anul 1875, cînd s-au înființat Arhivele Statului ungar.

Instituția Arhivelor Statului, creată la 1831, conform Regulamentului Organic, era socotită drept „nou ram de dregătorie” și avea drept scop: „păstrarea arhivelor statului”, aceasta „fiind un obiect care merităsește toată luarea aminte a stăpînirii”. Pentru Vasile Alecsandri, Arhiva unui stat, „este colecția tuturor actelor publice, atit administrative cît și judecătorești și politice, care slujesc de temelie legiurilor și istoriei țării”. Iar harnicul editor de documente Gh. Ghibănescu aprecia că „semnul exterior al civilizațiunii unei țări, al unui popor, este dat de felul cum își păstrează rămășițele trecutului, de atenția și îngrijirea pe care le arată pentru păstrarea și sistematizarea lor”.

Arhiva Statului din Țara Românească, la 1831 a fost pusă „supt supravegherea Ministerului din Lăuntru” (de Interne), iar cea din Moldova sub a Ministerului Justiției. În această subordonare au stat cele două Arhive pînă la 4 aprilie 1862, cînd au trecut la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice, pentru aproximativ o sută de ani. În septembrie același an — 1862 —, prin unirea Arhivei Statului de la Iași cu cea de la București, s-a înființat Direcția Generală a Arhivelor Statului, care va fi sub ascultarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii pînă în 1951. Din 1952 și pînă astăzi, Direcția Generală a Arhivelor Statului va funcționa ca direcție în cadrul Ministerului de Interne, acest lucru fiind consfințit și de legea nr. 40 din 18 decembrie 1990, privind organizarea și funcționarea Ministerului de Interne.

Deși, încă de la 1838, s-a încercat înființarea unei arhive la Craiova, pentru cele cinci județe de peste Olt, iar în 1870 s-a dorit crearea filialelor județene, pentru a prelua arhivele locale, acest lucru nu s-a putut realiza. Abia în 1920 s-au înființat Arhivele Statului la Cluj, și pînă în 1925 și cele din Chișinău și Cernăuți, iar Legea arhivelor din 1925 dădea posibilitatea creării de arhive și în alte regiuni ale țării, dacă era necesar. Așa au luat

ființă Arhivele Statului din Craiova (1931), Timișoara (1936), Năsăud (1937), Brașov (1938), Suceava, Buzău și Sibiu (1945). După reorganizarea din 1959, s-au creat Arhive ale Statului în toate orașele de reședință ale unităților administrative regionale. În momentul de față, Direcția Generală a Arhivelor Statului are filiale în toate reședințele unităților administrative și o filială a municipiului București.

În cei 160 de ani de existență, în Arhivele Statului și-au desfășurat activitatea personalități marcante ale culturii românești, care și-au pus cunoștințele, talentul, unii dintre ei întreaga energie în scopul organizării activității arhivistice, pentru realizarea condițiilor necesare creării, preluării, organizării, conservării și folosirii arhivelor, pentru îmbogățirea științei arhivistice și, în sfârșit, pentru ca această instituție să se bucure de prestigiul pe care trebuie să-l aibă în sistemul instituțional al țării și, evident, în rindul instituțiilor similare din lume. Să-i amintim pe Gheorghe Asachi, Grigore Alexandrescu, Vasile Alecsandri, Teodor Codrescu, Cezar Bolliac, Constantin Aricescu, B. P. Hașdeu, Dimitrie Onciul, Constantin Moșil, Aurelian Sacerdoțeanu.

Problemele deosebite cu care s-au confruntat acești oameni au fost în principal: asigurarea cadrului legislativ pentru protejarea arhivelor de la crearea și pînă la asigurarea lor în depozitele Arhivelor Statului; obținerea de spații de depozitare propice conservării arhivelor; asigurarea stabilității instituției; pregătirea personalului de specialitate necesar etc.

Cea mai grea dintre acestea s-a dovedit a fi obținerea unor spații adecvate pentru arhive. Problema localurilor arhivelor centrale cît și ale arhivelor locale a stat în permanență în atenția arhiviștilor și în continuare este cea mai dureroasă. Încă de la 1832 s-a făcut o tentativă de construire a unui local propriu pentru arhivele din București, și apoi s-au mai făcut numeroase încercări în 1838, 1850, 1862, 1866, 1869, 1880, 1882, 1890 — 1896, 1977 — 1981, cînd s-au executat planuri pentru palate ale Arhivelor Statului, s-au deschis credite, dar zadarnic, problema este acută și astăzi, chiar foarte acută, în condițiile în care se pune problema preluării masive de material arhivistic, ca urmare a desființării unor instituții, consecință a marilor evoluții din societatea românească actuală. La filialele județene s-a realizat însă o serie de construcții frumoase și funcționale, cum sînt cele de la Alba Iulia, Rîmniciu Vilcea, Călărași, Vaslui, Slobozia, Craiova, Miercurea Ciuc, Buzău și altele. Dar și aici există situații limită, ca la Tulcea, Sfîntu Gheorghe sau la filiala municipiului București.

Cu toate neajunsurile, cu toate piedicile — obiective sau subiective — arhivistica românească a cunoscut un drum ascendent din punct de vedere al concepției, al legislației, conturîndu-se o valoroasă școală românească de arhivistică. Rezultatul cel mai de preț al acestei activități îl constituie creșterea an de an a zestrei documentare a țării, iar încununarea ei îl reprezintă crearea Fondului Arhivistic Național, care cuprinde astăzi, numai în depozitele Arhivelor Statului, peste 220.000 metri liniari polițarft de arhivă, organizată în circa 30.000 de fonduri și colecții arhivistice.

Valoarea documentar-științifică a fondurilor și colecțiilor deținute de Arhivele Statului este dată atît de vechimea documentelor, cît și de informațiile pe care le conțin. Sublinierea unor aspecte ale valorii documentar-științifice a arhivelor s-ar face însă în defavoarea altora, căci multitudinea problemelor care își găsesc rezolvarea cu ajutorul documentelor

de arhivă nu se poate enumera. Practic nu există domeniu al activității umane — cultural-științifică, politică, productivă — care să nu beneficieze de pe urma izvoarelor aflate în arhive. Pentru a sistematiza cât de cit vasta paletă a informațiilor și a prezenta într-o formă succintă valoarea arhivelor românești, vom enumera categoriile de fonduri, clasificate după creatorii lor :

— fonduri ale *instituțiilor supreme ale puterii de stat* : Adunările Obștești ale Țării Românești (1830 — 1848) și Moldovei (1832 — 1850); Divanul domnesc — Iași (1786 — 1862); Consiliul de Stat — București (1864 — 1866); Senatul (1864 — 1944) etc.

— fonduri ale *instituțiilor de guvernământ sau administrative centrale* : Consiliul Aulic de Război Bucovina (1403 — 1786); Divanul Săvârșitor al Țării Românești; Președenția Consiliului de Miniștri (1856 — 1958); Consiliul Dirigent; fondurile ministerelor.

— fonduri ale *instituțiilor administrative locale* : prefecturile, comitatele, scaunele, preturile, primăriile (comunale, orașenești) etc.

— fonduri ale *instituțiilor judecătorești* : Divanele Apelative — Moldova; Divanele Judecătorești din București și Craiova; Înalta Curte de Casație și Justiție; Curtea de Apel București; curți de apel județene; tribunale, parchete ale curților de apel și ale tribunalelor județene etc.

— fonduri ale *instituțiilor și întreprinderilor economice* — industriale, agricole, bancare și financiare, de transporturi (pe apă, uscat și aeriene) etc.;

— fonduri ale *instituțiilor statistice*;

— fonduri ale *instituțiilor militare* (în general până la 1878, după această dată păstrându-se în Arhivele Centrale Militare);

— fonduri ale *instituțiilor sanitare* (spitale, farmacii);

— fonduri ale *instituțiilor sociale și de muncă*;

— fonduri ale *instituțiilor de cultură*; ale *instituțiilor de învățământ*;

— fonduri ale *instituțiilor eclesiastice* — conținând cele mai vechi documente;

— fonduri personale și familiale.

În afara fondurilor arhivistice, o cantitate mare de documente se află în colecții arhivistice, organizate după diferite criterii : cronologic, tematic, al suportului, al limbii, al semnelor de validare etc.

La arhivele interne se adaugă bogata colecție de microfilme, conținând documente privitoare la istoria românilor păstrate în arhive sau alte instituții din străinătate. Au fost cîțiva ani în care statul român a depus un efort material susținut pentru cercetări în arhive și biblioteci din aproape toate țările Europei și din Turcia, Israel, Canada, Statele Unite ale Americii.

Stringerea și conservarea documentelor nu înseamnă totul pentru Arhivele Statului. Așa cum remarcă și Constantin Moisil, directorul general al Arhivelor Statului (1923 — 1938) : „O Arhivă, deși cuprinde depozite de documente vechi, nu trebuie să rămînă o instituție moartă. Personalul ei (...) are obligațiunea de a contribui cu informațiile sale la cunoașterea, lămurirea și deslegarea problemelor istoriei naționale”.

Documentele interne, la noi, au început să fie folosite pentru scrierea istoriei încă de la sfîrșitul secolului al XVII-lea de către Constantin Cantacuzino stolnicul. Materialele arhivistice adunate de Arhivele Statului

au fost folosite chiar de la înființarea instituției pentru cercetări științifice, iar înainte de mijlocul secolului al XIX-lea încep să apară publicații pe baza documentelor de arhivă, așa cum au fost *Arhiva Românească* a lui Mihai Kogălniceanu (1840) și *Magazin istoric pentru Dacia*, scos de August Treboniu Laurian și Nicolae Bălcescu. Cei mai de seamă istorici ai țării au apelat la Arhive pentru scrierea lucrărilor lor, acestea oferind material pentru elaborarea marilor corpusuri de documente istorice interne; pentru întocmirea dicționarilor, monografiilor, în vederea scrierii istoriei patriei pe bază de izvoare directe.

Cercetătorii arhivelor românești au la dispoziție săli de studii unde un personal calificat îi îndrumă și le pun la dispoziție instrumentele de lucru de care au nevoie pentru aflarea documentelor și informațiilor care îi interesează.

La rindul ei, instituția a avut și are o activitate proprie de editare a unor lucrări specifice — instrumente științifice arhivistice — prima lucrare de acest gen fiind *Revista Istorică a Arhivelor României*, a lui C. D. Aricescu, apărută în trei fascicule, între 1873 — 1876. Instrumentele științifice arhivistice — îndrumătoarele, indicii cronologici, inventarele științifice, cataloagele —, la care se adaugă edițiile de documente pe diverse teme, albume de paleografii străine, micromonografiile filialelor județene ale Arhivelor Statului etc., oferă cercetătorilor posibilitatea cunoașterii instituției și a orientării în fondurile și colecțiile păstrate, informații conținute de documente. O bibliografie a acestor lucrări (Tudor Mateescu, Ioana Burlacu, Gabriela Mărășoiu, *Publicațiile Arhivelor Statului — 1860 — 1977. Bibliografie analitică*, I, București, 1978; și vol. II, pentru anii 1978 — 1985, întocmită de Lidia Brâncănuș, Ioana Burlacu, Elena Dima, Elena Iosefide, Silvia Popovici, București, 1987) crează imaginea activității editoriale a Arhivelor Statului de-a lungul timpului cu unele perioade foarte productive și altele mai puțin rodnice. Într-o situație neprielnică acestei activități se află Arhivele Statului în ultimul timp: în aproape doi ani de zile a văzut lumina tiparului doar o singură lucrare din mai multe care își așteaptă rindul la tipografie.

O publicație valoroasă o constituie periodicul „*Revista Arhivelor*” cu apariție aproape neîntreruptă începând din 1924, în care au văzut lumina tiparului studii privind activitatea arhivistică, istoria arhivelor, studii din domeniile științelor auxiliare ale istoriei, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, articole privind istoria țării noastre etc. În scopul pregătirii lucrătorilor din Arhive, între 1941 — 1947 a apărut și „*Hrisovul*”, ca organ periodic al Școlii de arhivistică. Pentru orientarea cercetătorilor în conținutul celor două periodice a fost publicată bibliografia *Revista Arhivelor 1924 — 1985. Bibliografie tematică*, București, 1988, 534 p.

Pe lângă cercetătorii români, în arhivele românești au studiat și cercetători străini, îndeosebi din țările vecine, aceștia fiind interesați în lămurirea unor probleme legate de relațiile țărilor lor cu România.

Documentele de arhivă au fost și sint folosite și ca material ilustrativ în expoziții generale, existente la toate sediile Arhivelor Statului din țară, sau speciale, ocazionate de sărbătorirea unor personalități sau evenimente din istoria României. La fostul sediu al Direcției Generale a Arhivelor Statului de la Mănăstirea Mihai Vodă, din inițiativa lui D. Onciul, între 1911 — 1914, s-a construit o sală specială pentru Muzeul Arhivelor, care a

fost inaugurat în 1926. Muzeul s-a bucurat de largă apreciere din partea vizitatorilor români și străini. Dar în anul 1985 el a căzut pradă buldozerelor care au demolat vechiul local al Arhivelor Statului din incinta Mănăstirii Mihai Vodă și, în momentul de față, se resimte lipsa unui spațiu special amenajat, în care să se desfășoare activități muzeistice.

Arhivele Statului folosesc documentele și pentru satisfacerea cerințelor cetățenilor privind obținerea unor drepturi personale. Anual li se adresează înii de oameni pentru obținerea unor copii de acte, certificate de studii și de vechime în muncă. În momentul de față, ca urmare a schimbărilor din societatea românească de după decembrie 1989, Arhivele Statului din toată țara sînt luate cu asalt de cetățenii care doresc să-și reconstituie actele de proprietate asupra pămîntului și a altor bunuri pe care le-au pierdut pe diverse căi în ultimii 45 de ani. Și, în consecință, pentru a da doar un singur exemplu, numai într-o singură lună s-au înregistrat peste 40.000 de cereri de acte. Există, din păcate, și din aceia care nu găsesc documentele de care au nevoie pentru a căpăta drepturile ce li se cuvin. Acest lucru trebuie să constituie un semnal de alarmă pentru toți cetățenii țării, indiferent în ce funcții s-ar afla, și să-i determine să acorde „hirtiilor” atenția care se cuvine. Ca și cum pierderile provocate de războaie arhivelor sau de păstrarea neglijentă a lor nu ar fi fost suficiente, nu puține au fost cazurile cînd oameni inconștienți, adevărați criminali, au distrus documente din arhive. Situații de acest gen au existat atît în trecut, cît și în zilele noastre.

Într-o astfel de situație s-au aflat arhivele în timpul evenimentelor din decembrie 1989, cu toate că s-au auzit și voci care au cerut salvarea și protecția arhivelor de la instituții, dar mai ales după aceea, cînd din arhivele abandonate de foștii creatori și chiar din unele aflate în grija unor instituții s-au sustras ori s-au distrus documente, iar cele care au rămas au fost răscolite, trase din rafturi călcate în picioare și așa de amestecate încît este foarte greu să li se dea ordinea inițială. Cei mai mulți s-au dat la asemenea barbarii fără să-și dea seama de valoarea bunurilor pe care le distrug, dar au fost și din aceia care au dorit să șteargă urme compromițătoare sau să folosească unele informații pentru satisfacerea unor interese mărunte, meschine, dictate de gîndul răzbunării sau al revanșei. Și cîți oameni nu vor avea nevoie și de aceste documente. Să nu uităm că arhivele constituie nu numai oglinda unei nații, înregistrînd atît părțile bune, cît și pe cele rele, și efort constructiv, și neglijențe, și eșecuri, și realizări culturale, și opțiunile politice etc., ci și dovezile drepturilor noastre ale tuturor și ale fiecăruia în parte.

Urmărind pregătirea specifică a personalului propriu, în anul 1924, pe lângă Arhivele Statului s-a înființat Școala de Arhivistică, dar aceasta a avut o viață scurtă, căci în anul 1950 s-a desființat ca urmare a creării secției de Arhivistică în cadrul Facultății de Istorie din Universitatea bucureșteană.

Dar resimțîndu-se tendința ruperii activității teoretice, desfășurate la facultate de specialiști din afara Arhivelor, de activitatea practică arhivistă, în anul 1980 s-a înființat Centrul de perfecționare a cadrelor, care se ocupă de inițierea în munca arhivistă a noilor angajați, pregătirea arhiviștilor în domeniul paleografiei, instruirea personalului responsabil cu munca de arhivă de la creatori.

O activitate intensă se desfășoară în laboratoarele Direcției Generale a Arhivelor Statului pentru restaurarea documentelor deteriorate, legarea manuscriselor, dosarelor și cărților, specialiștii de aici fiind solicitați să execute astfel de lucrări și pentru alte instituții din țară : biblioteci și muzee.

În cadrul măsurilor de protecție a arhivelor se înscrie și crearea fondului de asigurare pe baza microfilmării documentelor de valoare. Este o activitate de amploare, cu un susținut efort material și financiar, având drept rezultat realizarea a circa 3 milioane de cadre microfilm anual.

Deși activitatea de informatică arhivistică este relativ tină în România, ea va ocupa un loc binemeritat în sistemul național de informare și documentare.

În încheierea acestor rânduri se impune o concluzie : dacă în 1831 — 1832, datorită necesităților de asigurare a arhivelor instituțiilor desființate, s-au creat Arhivele Statului din București și Iași, acum, în condițiile apariției unor necesități de aceeași natură, dar de o amploare necunoscută în secolul al XIX-lea, este momentul transformării lor în *Arhivele Naționale ale României*. Ar fi o punere de acord a *forme* cu *conținutul*, deoarece încă din 1971 Fondul Arhivistic de Stat s-a transformat în Fondul Arhivistic Național, și aceasta nu numai ca titulatură, ci și în fapt, prin structura sa. Și în viitor, una din cele mai vechi instituții a țării, Arhivele Statului, prin lucrătorii ei, va sluji nevoile statului și ale poporului român.

Saptezecenii de activitate a Arhivelor Statului din Cluj

IOAN DREGAN

Dacă instituțiile, în genere, sînt factori esențiali ai vieții publice, care dau măsura creației istorice a unui popor, instituția arhivelor măsoară gradul în care a ajuns la înalțimea conștiinței de sine prin prețuirea trecutului și, prin aceasta, pe cît este el demn de viitor.

Arhivele Statului din Cluj¹ fac parte dintre acele instituții fundamentale cu care geniul creator al poporului român a împodobit Ardealul în primii ani după Marea Unire. Crearea lor, alături de Universitate, Teatrul Național și celelalte, exprimă în plan cultural triumful aceluiași principiu pe care 1 Decembrie 1918 l-a impus inexorabil în planul politic. Într-un articol publicat la 26 februarie 1919 în ziarul „Unirea” din Blaj, intitulat „Cheștușnea Arhivelor ce privesc istoria Ardealului”, I. Modrigan dădea expresie preocupărilor intelectualității românești pentru crearea unei instituții centralizate pentru arhivele din Transilvania.

Actul de naștere al Arhivelor clujene îl constituie hotărîrea Consiliului Dirigent din 14 martie 1920 privind înființarea la Cluj a Arhivelor Statului, care să cuprindă materialul istoric privitor la trecutul românilor din Transilvania și părțile ungurești. Ca director al noii instituții a fost numit cărturarul Zenovie Păclișanu, care și-a ocupat funcția cu data de 1 aprilie 1920. Se împlinea astfel visul marilor bărbați ai culturii ardelenice: Șincai, Cipariu, Barițiu, iar Clujul devenea al treilea centru al arhivelor românești, după București și Iași, unde instituția ființa deja de nouă decenii.

La nașterea noii instituții culturale a Clujului românesc a contribuit în chip decisiv „Comisiunea pentru organizarea Arhivelor Statului din Transilvania”, compusă din personalități academice, universitare și specialiști, și anume: Alexandru Lăpedatu, președinte, care va prelua, pasager, conducerea Direcției generale în 1923, la moartea lui D. Onciul, S. Fușcariu, I. Lupaș, S. Dragomir, I. Ursu, A. Berger de la Bistrița și I. Marțian de la Năsăud — ca membri, C. Daicoviciu — secretar². La 1 octombrie 1922, cu concursul foștilor săi dascăli, N. Iorga și D. Onciul,

¹ Pentru istoricul instituției, vezi îndeosebi I. Mărcuș, *Scurt istoric al Arhivelor Statului din Cluj*, (1953), manuscris; idem, *Arhivele Statului Cluj*, în: *Arhivele Statului: 125 ani de activitate, 1831 — 1956*, București, 1957, p. 133—135; Al. Matei, *Arhivele Statului Cluj la 50 de ani*, în: „Revista Arhivelor”, XLVII (1970), vol. XXXII, nr. 2, p. 649—652; *Îndrumător în Arhivele Statului județul Cluj*, vol. I, București, 1979, p. 31—41.

² Numită prin ordinul Ministerului Instrucțiunii nr. 129.141 din 17 decembrie 1921, Comisiunea a activat pînă în 1923. În ședința sa din 4 aprilie 1923 a luat act de numirea președintelui său, Al. Lăpedatu, ca director general al Arhivelor Statului, cu data de 1 aprilie și, în consecință, acesta își prezintă demisia din comisie și din funcția de președinte. (Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 922/1923, f. 7). În 1932, Direcția regională Cluj comunica D.G.A.S. că nu posedă nici un act de desființare a comisiei și că aceasta a funcționat pînă la numirea lui Ștefan Meteș ca director. (Ibidem, dosar 1011/1932, f. 34). Aprecierea este inexactă, cum se constată mai sus, Comisia funcționînd împreună cu noul director, pînă în primăvara anului 1923, cînd, după trecerea lui Al. Lăpedatu în fruntea D.G.A.S., Ministerul Instrucțiunii nu a mai numit un înlocuitor.

este numit în fruntea Arhivelor Statului din Cluj istoricul Ștefan Meteș, membru corespondent al Academiei, adevăratul întemeietor al instituției noastre.

Prima însărcinare primită din partea Comisiunii, în ședința acesteia din 11 octombrie 1922, este aceea ca „să cerceteze personal starea în care se găsesc arhivele publice din Transilvania și să înainteze Comisiunii un memoriu asupra lor, făcând propuneri concrete în ce privește, îndeosebi măsurile pentru buna lor păstrare eventual a transportării lor la Cluj”³. În anul următor, Ștefan Meteș își începe peregrinările prin localitățile Ardealului pentru depistarea și salvarea arhivelor, risipind multă trudă și oboseală, disconfort și cheltuieli din avutul personal, într-o operă de apostolat și jertfă, pe care o pretind mai întotdeauna marile ziduri⁴.

Prima perioadă a instituției noastre, 1920—1940, aflată sub pecetea întemeierilor, este, într-adevăr, una de luptă și jertfă: căutări neconținute pentru aflarea materialului arhivistic, lupta disperată pentru salvarea lui, adesea împotriva unor autorități neglijente sau iresponsabile, războiul crâcnen de 15 ani pentru dobândirea unui local propriu corespunzător, fluctuația de cadre, determinată în primul rînd de un statut și o salarizare necorespunzătoare.

Cu mari eforturi, instituția a dobîndit 3 încăperi în localul unei școli profesionale comerciale, unde a funcționat pînă în 1937. Această perioadă este presărată cu nenumărate rapoarte directorului către Direcția Generală a Arhivelor Statului și ale acesteia către Ministerul Instrucțiunii, solicitînd procurarea unui local adecvat⁵. Acest lucru era o *condiție sine qua non* pentru că Arhivele clujene, consacrate prin Legea arhivelor din 1925 ca Direcție regională, să-și poată îndeplini menirea stringerii și depozitării documentelor istorice din cuprinsul celor 22 de județe ale Transilvaniei. Abia în 1937, prin mutarea într-un local adecvat (str. Mareșal Foch 74 — azi Bd. 22 Decembrie nr. 33—35), viața instituției intră în normal.

Din punctul de vedere al personalului, situația a fost de asemenea dificilă. Recrutarea s-a făcut cu precădere din rîndurile studenților Facultății de Litere (primii angajați, la 1 aprilie 1924: David Prodan și Miltiade

³ Primele concluzii și direcțiile principale de activitate sînt schițate în Ștefan Meteș, *Arhivele din Ardeal după război*, în „Revista Arhivelor”, I (1924), nr. 1, p. 85—87.

⁴ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 913/1922, f. 17.

⁵ Uneori pe tîm de echemență disperată, ca acesta din 4 noiembrie 1927: „În halul de azi, Arhivele de aici nu pot să mai rămînă și eu nu pot să mai iau nici o răspundere pentru imensul material istoric ce dispăre zilnic din arhivele orașelor, mai ales că am înconștiințat de atîtea ori Ministerul despre această pierdere iresponsabilă”. (Ibidem, dosar 958/1927, f. 112).

Cuparencu). După încheierea studiilor, salarizarea precară îndepărta pe cei mai mulți de Arhive, în prejudiciul major al instituției⁶.

În pofida acestor probleme dificile, Arhivele din Cluj au reușit să obțină realizări notabile în primele două decenii ale existenței lor. Fondul arhivistice a ajuns la 2.000 metri liniari, cuprinzând fonduri de mare importanță istorico-documentară, precum Primăria orașului Cluj, Comitatul Cluj, Comitatul Alba Superioară, Tezaurariatul Minier al Transilvaniei, Primăria orașului și comitatul Turda, Primăria orașului și Comitatul Satu-Mare, Scaunul Arieș, Scaunul Odorhei, urbarii din Țara Făgărașului, arhivele familiale Barceș, Csato, Dobóly, Kemény și Recsey etc., s-au pus bazele bibliotecii documentare, care depășea 1.500 de volume.

Pe lângă prelucrările de fonduri amintite, personalul Arhivelor din Cluj a desfășurat o activitate meritorie de depistare și corespondență frecventă cu instituțiile din teritoriu a îndrumat și controlat activitatea de selecționare, a organizat, întocmai instrumente de evidență și fișat o parte importantă a materialului achiziționat. În planul valorificării s-au remarcat istorici consacrați precum Ștefan Meteș, membru corespondent al Academiei, ori tineri de mare viitor, precum David Prodan, Aurel Decei, Ion Breazu, Marina Lupaș Vlasiu, Ion Mărcuș ș.a. În seria *Din publicațiile Arhivelor Statului din Cluj* au fost publicate volumele: *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului* (1935), *Domni și boieri din țările române în orașul Cluj și românii din Cluj* (1935), *Din relațiile și corespondența poetului Gheorghe Sion cu contemporanii săi* (1939). *Din scrierile lui Gheorghe Sion. Viața și activitatea sa* (2 vol., 1941, 1943).

Cei 15 ani de trudă ca angajat al Arhivelor din Cluj stau la temelia formării și a marii opere a academicianului David Prodan, începută cu *Răscola lui Horea în comitatele Cluj și Turda* (1938), redactată pe baza materialului la care a lucrat ani de zile. În 1934, la o vîrstă tină, însă după o experiență de un deceniu în arhivele clujene, David Prodan fixa într-un articol, am zice programatic, misiunea arhivelor ca fiind aceasta: a) „ca materialul depus să fie păstrat în astfel de condiții încît să se asigure o durată indefinită și să fie astfel clasat încît să fie cît mai accesibil cercetătorului istoric”; b) „să fie un centru din care să se propage în marele public respectul și grija de păstrare a documentului istoric oriunde s-ar găsi el”; c) „să fie ea însăși (arhiva), prin personalul ei, o instituție activă un laborator din care să iasă publicații de documente sau lucrări istorice”⁷. Este tocmai ceea ce a înfăptuit instituția Arhivelor Statului din Cluj în primele două decenii de existență, prin eforturile, adesea eroice și ingrate ale unor oameni de excepție ca Ștefan Meteș, David Prodan sau Ion Mărcuș.

⁶ Într-unul din numeroasele rapoarte pe această temă către Minister ale directorului general Constantin Moisil se sublinia: „A lăsa pe acești oameni atît de necesari și cari nu pot fi înlocuiți în nici un chip, fără puțința de a trăi pe urma muncii lor, este a compromite cu desăvîrșire instituția Arhivelor Statului...” (Ibidem, dosar 945/1926, f. 30). Iar Ștefan Meteș, la rîndu-i: „La Arhivele Statului... o condiție esențială care trebuie avută în vedere în legătură cu personalul este stabilirea în funcție. În actuala stare de lucruri această condiție este imposibil de realizat întrucît funcționarii... sunt nevoiți să părăsească posturile la prima ocazie ce se ivește, pentru altele unde pot să-și asigure existența”. (Ibidem, dosar 1127/1939, f. 2).

⁷ David Prodan, *Arhivele Statului din Cluj*, în „Gazeta ilustrată”, Cluj, an. III (1934), nr. 3—4, p. 51—52.

Dictatul brutal de la Viena din august 1940 a pus capăt unei perioade scurte de normalizare a vieții instituției, determinată de spațiul corespunzător dobândit în 1936, și a marcat începutul unui deceniu de mari dificultăți, de stagnare, care au pus în pericol însăși ființa sa.

„Cu mari efortări am reușit să evacuăm toată arhiva statului din Cluj, împreună cu mobilierul birourilor”, raporta în septembrie 1940 directorul Metes către D.G.A.S.⁸ În zilele de 6—9 septembrie, o parte a fondurilor au fost adăpostite la Turda la Căminul cultural și Primărie, iar o altă parte, împreună cu personalul, s-a evacuat la Alba Iulia, de unde Ștefan Metes propune să fie transferate la Sibiu, urmînd Universitatea, de care Arhivele erau strîns legate, ceea ce s-a și întîmplat. Evacuarea fondurilor de la Cluj a constituit o izbîndă importantă în mijlocul dezastrului din vara lui 1940, în condițiile în care Direcțiile regionale din Chișinău și Cernăuți au fost obligate să abandoneze ocupantului întregul patrimoniu⁹.

Viața Direcției Regionale Transilvania a Arhivelor Statului în refugiu la Sibiu amintește de condițiile penibile ale începuturilor sale, gravate de dificultățile războiului: spațiu restrîns care nu permite despachetarea întregului material, partea evacuată la Turda a rămas acolo tot timpul războiului, supusă degradării și neasigurată, o altă dispersare în 1943 la Apold pentru evitarea bombardamentelor, aceeași fluctuație de personal, privațiuni de tot felul, mobilizări etc.

Un război la fel de îndelungat ca și cel încheiat l-au reprezentat, după revenirea la Cluj, și eforturile penibile pentru reinstalarea în vechiul local al Arhivelor. Primul transport format din 10 vagoane, sosește abia în 29 septembrie 1945, la circa un an de la eliberarea orașului, și sînt necesare aproape 2 luni pînă ce primăria a binevoit să elibereze o parte din imobil¹⁰. În schimb, cea mai mare parte a imobilului care îi aparținea, ocupată abuziv de către Pompierii primăriei, n-a putut fi recuperată, în ciuda tuturor eforturilor posibile: zeci de demersuri verbale și scrise la toate forurile, memorii, articole de presă, deschiderea unui proces cu Primăria. „Elemente străine de năzuințele și obligațiile noastre științifice, fără cea mai palidă idee de rosturile unei înalte instituții de cultură cum sînt Arhivele Statului”¹¹ se opuneau revenirii instituțiilor statului român în orașul de pe Someș. „Este un trist document al vremii, care trădează o primejdioasă mentalitate”, aprecia directorul Metes într-o adresă către însuși primul ministru al țării, căruia îi semnala „situația tragică” a instituției salvate de ororile războiului și amenințate de mașinațiunile unei administrații locale ostile și rău voitoare¹².

⁸ Arh. St. Cluj, fond Arh. St. Cluj, dosar 11/1940, f. 2. Vezi și Ștefan Metes, *Raport asupra situației Direcției regionale din Cluj-Sibiu*, în „Revista Arhivelor”, IV (1941), nr. 2, p. 362—363.

⁹ Ibidem, p. 374—378.

¹⁰ „Pompierii și chiriașii, toți rămași din vremea stăpînirii maghiare și ocrotiți de Primărie refuză categoric executarea ordinului d-voastră de evacuare a clădirii”, scria Ștefan Metes Ministrului Afacerilor Interne la 6 oct. 1945. (Arh. St. Cluj, fond Arh. St. Cluj, dosar 16/1945, f. 28).

¹¹ Ibidem, dosar 16/1945, f. 40. Vezi și Ștefan Pașca, *O situație intolerabilă*, în „Tribuna nouă”, Cluj, an. II, nr. 216 din 22 iulie 1946, și *Se distrug Arhivele Statului*, ibidem, nr. 217, din 24 iulie 1946.

¹² Scrisoarea din 9 martie 1946 (Arh. St. Cluj, fond Arh. St. Cluj, dosar 10/1946, f. 3).

În astfel de condiții, activitatea instituției a avut, evident, de suferit. Fondurile dispersate în 1940 la Turda au fost readuse abia în 1948. Preluări noi sînt posibile abia din 1949, cînd Arhivele obțin un spațiu de depozitare la Biblioteca Centrală Universitară. Cu sprijinul Filialei locale a Academiei se realizează 13 operațiuni de preluare și salvare ale unor fonduri precum Primăria orașului Dej, Comitatele Crasna și Stolnocul de Mijloc. Operațiunile asupra fondurilor proprii au fost, în principal, reordonări și sistematizări impuse de răvășirile mutărilor frecvente. În teritoriul, restrîns pînă în 1949 la 11 județe, ca urmare a creării Direcțiilor regionale Brașov, Sibiu și Timișoara, s-au urmărit și centralizat inventarele actelor create de instituțiile de stat și s-au verificat selecționări, s-a întocmit situația arhivelor ridicate de autoritățile horticiste din Transilvania de Nord, în vederea restituirii lor la Conferința de pace de la Paris. În acest deceniu bulversat, au slujit arhivele cu pricepere și devotament Ion Mărcuș, primul arhivist numit la conducere în urma retragerii la pensie a lui Ștefan Meteuș; în 1948, arhiviștii Elena Mureșan, Evdochia Buta, Olivia Pescariu, Bujor Surdu și alții. Anii 1948–1950, dominați de răsturnările istorice impuse de regimul comunist, instaurat violent ca o consecință a marelui război, marchează în istoria Arhivelor clujene încheierea unei epoci de trei decenii, în care instituția s-a impus în viața culturală și științifică a orașului de pe Someș atît prin valoarea tezaurului pe care îl adăpostea, citîși prin valoarea profesională a multora din slujitorii săi, prin lucrările istorice și arhivistice pe care le-au produs. Îndeplinirea misiunii lor complexe și dificile a fost doar parțială, atît ca urmare a imperfecțiunilor Legii din 1925, a puținătății mijloacelor materiale pe care statul le-a putut pune la dispoziție și altora adversități ce au copleșit adesea puterile omenești.

Ultimele aproape patru decenii, 1951–1989, reprezintă incontestabil o perioadă unitară, asupra căreia judecățile de valoare definitive sînt abia în curs de formulare. De aceea, cele ce urmează nu se ambiționează a fi mai mult decît un demers preliminar asupra unei perioade ample, de real interes, cu multe lumini și umbre, care își așteaptă cercetări viitoare de amploare și profunzime.

Perioada în discuție debutează cu trecerea Arhivelor Statului la Ministerul Afacerilor Interne, prin decretul Prezidiului M.A.N. nr. 17 din 27 ianuarie 1951¹³, completat cu Hotărîrea nr. 472 a Consiliului de Miniștri „Privitoare la atribuțiunile și normele de funcționare ale Direcțiunii Arhivelor Statului”, din 29 mai 1951¹⁴. Măsura, e drept, de inspirație sovietică, la fel cu toate transformările acelor ani, mergînd pe linia unei centralizări excesive a aparatului de stat, deși marca revenirea la tradiția începuturilor arhivelor naționale aparținătoare de ministerul „Trebelor din Lăuntru”, a avut anumite consecințe negative, generate în primul rînd de racilele regimului comunist.

S-ar putea aprecia ca o scădere faptul că actele menționate numai socotesc Arhivele Statului în rîndul „instituțiilor de cultură”, statut con-

¹³ „Buletinul Oficial”, nr. 14 din 1 feb. 1951, p. 201.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 67 din 16 iun. 1951, p. 713–714.

ferit prin Legea din 1925. În realitate, această modificare de statut și apartenență nu a putut determina schimbarea eminentelor culturale ale instituției noastre. În același timp, ea a suferit la fel cu celelalte instituții culturale de pe urma anexării sale la „frontul ideologic al P.C.R.”, ceea ce a însemnat o irosire însemnată a forțelor, în permanență insuficiente, de care dispunea. Comenzile frecvente pentru valorificarea unor documente ce răspundeau „comandamentelor” propagandistice ale zilei, conferințele, mesele rotunde, expozițiile, multe fără sens, goana după planuri, angajamente, raportări în cinstea cutărui eveniment politic al zilei au împietat mult asupra cantității și, mai ales a calității muncii depuse. Un prejudiciu esențial l-a adus în această perioadă Arhivelor politica de formare și selectare a cadrelor. Impunerea unor criterii de selecție extraprofesionale obligatorii, nimicirea treptată a învățământului superior arhivistice, salarizarea necorespunzătoare a arhiviștilor cu studii superioare, severitatea serviciului și a statutului personalului de la „Interne” au redus constant baza de recrutare a personalului calificat și au îndepărtat din instituție multe elemente valoroase. „Secretomania” dusă la absurd, controlul excesiv și suspiciunea, agravate de zelul și abuzurile unor factori de conducere au obligat pe mulți cercetători să ocolească instituția noastră, amenințată a se transforma în ultimii ani într-un depozit inexpugnabil și mort.

Aceste aspecte negative, și altele, pe care nu le mai enumerăm agravate în ultimul deceniu de criză finală a vechiului regim, au afectat incontestabil instituția noastră, iar unele își continuă și astăzi consecințele nocive. Însă, după părerea noastră, mai evidente ne apar, în perioada istorică, înfăptuirile acestei perioade, favorizate în mod evident de influența și mijloacele unui minister ce reprezenta, prin alte organe ale sale unul din pilonii regimului comunist, și nu în ultimul rând, prin profesionalitatea și dăruirea unor slujitori de excepție ai Arhivelor clujene. Vom încerca, sintetic, să creionăm aceste realizări.

Sub aspect organizatoric, Direcția regională Cluj devine în 1951 serviciu regional, cu filiale la Aiud, Bistrița, Dej, Năsăud, Turda și Zalău¹⁵, adică în cuprinsul regiunii Cluj, după noua organizare administrativă. În urma celei din 1968, instituția devine filială județeană în subordnarea Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Problema spațiului de depozitare, condiție materială *sine qua non* pentru existența Arhivelor, a primit o rezolvare incomparabil mai bună decît înainte. Încă în 1951 unitatea a primit spațiu în str. Horea nr. 42 și 28, de unde, după cîțiva ani, s-a mutat la sediul actual în str. Mihail Kogălniceanu nr. 10, în localul fostului penitenciar pentru minori. În 1970 a fost inaugurat, după aproape o jumătate de veac, primul local modern, construit special ca local pentru Arhive și dotat cu mobilier și utilaje adecvate de întreținere și folosire. Totodată, pînă către începutul anilor '80, cu drasticele lor reduceri bugetare, filiala a dispus de sume relativ importante pentru achiziții, abonamente, angajări de zilieri, dotări diverse, pe lângă dotarea cu rafturi și material de protecție asigurate corespunzător de către D.G.A.S.

Astfel, filiala Cluj a realizat o creștere neconținută a patrimoniului arhivistice, care se ridica la sfîrșitul anului 1989 la 1.348 de fonduri și co-

¹⁵ *Arhivele Statului. 125 de ani de activitate* ..., p. 144.

lecții, în cantitate de 12.689 m.l. Biblioteca documentară însuma la aceeași dată 24.144 de volume. În primul deceniu după 1951, au fost preluate arhivele instituțiilor bancare desființate, matricole de stare civilă, arhiva orașului Bistrița — de valoare și conservare excepțională, readusă în 1953 din Ungaria, arhive ale fostelor prefecturi Cluj și Someș, ale fostelor plase Huedin, Hida, Borsă Cluj și Aghireș, Consiliul Dirigent, resortul Agriculturii etc.¹⁶ În deceniul următor s-au preluat în completare Comitatul Turda și Prefectura județului Cluj, Scaunul Arieș, Ținutul Someș, Parchetul general al Curții de Apel, Direcția Minieră Cluj. Perioada cea mai bogată în preluări se situează în deceniul 1971—1980, ca urmare a constituirii noilor depozite și aplicării Decretului nr. 472/1971. În baza acestuia au fost preluate extrem de valoroase fonduri și colecții aflate la filiala Bibliotecii Academiei, Biblioteca Centrală Universitară și Institutul de istorie și arheologie, apoi Episcopia greco-catolică Cluj — Gherla, Tribunalul Cluj și Procuratura locală Cluj, Inspectoratele de poliție și jandarmi până la 1949, și au început preluările de fonduri școlare, de întreprinderi și primării comunale, ce vor continua până astăzi¹⁷.

Activitatea arhivistică propriu-zisă s-a diversificat treptat și a fost cuprinsă în norme tehnice și îndrumări amănunțite. Cu toate eforturile depuse, personalul, mult prea redus față de necesități, n-a putut rezolva până astăzi o operațiune esențială: ordonarea și inventarierea tuturor fondurilor și colecțiilor, astfel că filiala are încă circa 2.500 m.l. fără evidențe corespunzătoare. Este, credem, moștenirea cea mai grea pe care ne-a lăsat-o epoca istorică recent încheiată. Pentru protejarea și asigurarea materialului arhivistic, filiala a fost dotată cu un atelier de legătorie și un laborator de microfilmare. În ciuda eforturilor materiale notabile, măsurile de protejare și conservare, recondiționare, restaurare au fost cu totul insuficiente față de necesități. În ultimele două decenii au fost impuse operațiuni gratuite și dăunătoare asupra fondului arhivistic, precum constituirea fondului de arhivă specială (secret) și evaluarea documentelor, care au irosit multe eforturi ale personalului. Tot în aceeași perioadă s-a lucrat la fișarea documentelor pentru introducerea lor pe calculator.

O atenție sporită a fost acordată valorificării documentelor prin publicații, expoziții, conferințe, emisiuni TRV¹⁸. La sediul filialei s-a organizat expoziția permanentă „Permanența, continuitatea și unitatea poporului român pe meleagurile strămoșești, în documentele arhivistice” și numeroase expoziții ocazionale la sediu sau în alte unități, singuri sau în colaborare. În ultimele două decenii, mai cu seamă, s-au organizat sesiuni și simpozioane de certă ținută științifică, precum cea din decembrie 1970 dedicată semicentenarului filialei sau multe din cele tradiționale anuale, organizate sub genericul „Arhivele în slujba științei și culturii”. Cercetările de arhivistică și istorie au fost valorificate și prin participarea la sesiuni locale și naționale, la cercurile profesionale, unele publicate în

¹⁶ A. Kiss, *Îmbogățirea fondurilor Arhivelor Statului Cluj în ultimii zece ani (1951—1961)*, manuscris.

¹⁷ În pragul anilor '90 filiala se află din nou în situația de a nu mai putea prelua cantități importante de material. Depozitele sînt pline, deși cuprind doar circa o treime din cantitatea de arhivă din județ, care, potrivit legii, poate fi prelucrată de Arhivele Statului. Și care crește mereu...

¹⁸ Vezi spre exemplificare doar intervalul 1971—1976: Radu Ardevan, *Cronica arhivistică științifică și culturală*, în: „Ștefan Mateș la 85 de ani, Chiș-Napoca, 1977, p. 505—519.

„Revista Arhivelor” și alte reviste de istorie. Contribuții arhivistice și istoriografice valoroase sînt volumele publicate în regie proprie: *Îndrumător în Arhivele Statului județul Cluj*, vol. I (1979) și vol. II (1985) și *Ștefan Meteș la 85 de ani* (1977). Pe tărîmul cercetării și valorificării științifice s-au remarcat îndeosebi Al. Matei, Andrei Kiss, Ioan Dordea, Livia Someșfălean, Al. Neamțu, Ioan S. Nistor, Radu Ardevan ș.a. Arhivele clujene au contribuit major la viața cultural-științifică a cetății și a țării și slujirea științei istorice și prin cercetările realizate pe fondurile lor de reputați cercetători și savanți din țară și de peste hotare, prin legăturile strînse cu Universitatea — pentru care filiala noastră a fost și este un laborator pentru pregătirea studenților în științe auxiliare —, cu Institutul de istorie și celelalte instituții de cultură din Cluj-Napoca.

O realizare remarcabilă a filialei — de fapt, a Arhivelor Statului în ultimele patru decenii — o reprezintă faptul că s-a reușit, cu puține excepții, punerea la punct a arhivelor aflate la unitățile din teritoriu printr-o activitate stăruitoare și eficientă de îndrumare, sprijin și control, ceea ce face ca materialul preluat de la acestea să intre gata prelucrat și inventariat în depozitele noastre.

Limitele unui articol de revistă, oricît de largi ar fi, nu reușesc, desigur, să cuprindă, cu oricîtă pasiune și talent, viața de șapte decenii a unei instituții care este infinit mai bogată și diversificată, mai plină de lumină și umbră, de trăiri colective și individuale, de izbinzi mai mari și mai mici, ca și de dureroase înfringeri, decît cele cîteva date seci și considerații generale. Nu putem însă încheia, la ceas aniversar și de bilanț, ca și la început de istorie nouă, fără însășlarea, în continuarea celor de mai sus, a cîtorva gînduri care ne animă.

Am sărbătorit cea de-a șaptezecoa aniversare a înființării instituției noastre în spiritul libertății de astăzi, conștienți și lucizi, fără festivisme gratuit și fără iluzii. Avem reziduuri importante de înlăturat, dar, în același timp, premisele necesare și suficiente pentru un nou început.

Sîntem conștienți de menirea noastră: aceea de păstrători ai tezaurului arhivistic național, mărturie esențială a existenței istorice a poporului nostru, de mediatori, prin instrumentele pe care le făurim, între acestea și cercetătorul care reface istoria pe această bază, de restitutori, noi înșine, în al treilea rînd, pe măsura puterilor, ai istoriei naționale.

Sîntem conștienți că aparținem și slujim o instituție de tradiție în această citadelă ardeleană a spiritualității românești, la prestigiul căreia au trudit prin vreme oameni devotați, ale căror fapte și nume nu le evocăm niciodată îndeajuns: David Prodan, Ștefan Meteș, Ion Mărcuș, Aurel Deci, Ion Breazu, Bujor Surdu, Mariana Vlasiu Lupas, Evdochia Buta, Aurel Maftei, Sabin Belu, Elena Mureșan, Olivia Pescariu, Andrei Kiss, Alexandru Neamțu, Livia Someșfălean, Rozalia Texe, Alexandru Tămaș, Vasile Turdeanu ș.a.

Sîntem, iarăși, încredințați că această instituție trăiește cu adevărat și eforturile noastre sînt împlinite doar în măsura în care ele vin în întîmpinarea unor nevoi reale ale semenilor noștri, ale comunității noastre naționale. În măsura în care Arhivele oferă ele însele și sînt, la rîndul lor, cercetate. Arhivele Statului din Cluj-Napoca și-au sărbătorit a șaptezecoa aniversare sub semnul regisirii de sine și al deschiderii spre lume.

Arhivele statului din Cluj*

DAVID PRODAN

Arhivele Statului din Cluj s-au înființat în 1922 cu scopul de a fi mai întâi un depozit public al arhivelor istorice, județene și orașenești, îndeosebi și în al doilea rînd un organ de control și administrație al arhivelor mai noi, de pe teritoriul Ardealului și Banatului. Atribuțiunile lor s-au precizat apoi prin Legea de organizare a Arhivelor Statului, votată în 1925. În preocupările acestei legi intră toate arhivele instituțiilor de stat, județelor și comunelor din întreaga țară. Se creează prin ea, pentru concentrarea arhivelor vechi și pentru administrarea celor noi, patru Direcțiuni regionale, la Iași, Cluj, Chișinău și Cernăuți, puse sub autoritatea unei Direcțiuni generale cu sediul la Arhivele Statului din București, care mai are și atribuțiile de direcțiune regională pentru Muntenia și Dobrogea. Aceste Direcțiuni sînt clasate la capitolul *Institute de Cultură* (subl. în text) și depînd de Ministerul Instrucțiunii. Conducerea lor, după cum era și firesc, a fost incredintată de la început unor oameni cu reputație stabilită de cercetători istorici. Direcțiunea Arhivelor Statului din Cluj o deține dl. Ștefan Metes, cunoscut prin numeroasele d-sale lucrări din domeniul istoriei românilor, cu deosebire a istoriei românilor din Ardeal.

În baza legii citate arhivele din Cluj vor cuprinde :

a) Documentele istorice, actele comemorative, arhivele vechi, apoi piesele heraldice, sigiliile și pecetile scoase din uz, de la toate instituțiile de stat civile, bisericesti și militare, județe și comune, de pe teritoriul Ardealului și Banatului. Toate acestea se depun obligatoriu.

b) Se vor putea forma aici și depozite de manuscrise, hărți și stampe, precum și de alte obiecte vechi care au legătură cu istoria culturală.

c) Se vor mai putea depune documente istorice, arhive sau obiecte de felul celor specificate și de către instituții, sau persoane particulare, prin donație sau cu menținerea dreptului de proprietate.

d) Aici vor trebui să fie păstrate apoi importante arhive ale Ardealului și Banatului, care ne revin, în baza tratatelor de pace, de la Budapesta și Viena.

Această concentrare se face :

În primul rînd pentru o mai bună păstrare a arhivelor și asigurarea lor pentru posteritate. S-ar putea spune chiar pentru salvarea lor, căci cele mai multe sînt altfel amenințate cu distrugerea treptată sau pierderea totală. E mai ales cazul arhivelor instituțiilor de stat. Nu e un secret pentru nimeni cu cită ușurință sînt aruncate prin poduri și pivnițe, înstrăinate, distruse sau vindute ca maculatură aceste hîrtii purtătoare de cuvînt

* Reprodus după „Gazeta Ilustrată”, Cluj, an. III (1934), nr. 3-4, p. 51-52.

ale trecutului. E adesea nimitoare neînțelegerea cu care sînt tratate. Singură soluție e depozitarea lor în loc sigur, unde se poate face apel la toate mijloacele tehnice moderne de păstrare.

Concentrarea se face apoi mai cu seamă pentru înlesnirea muncii cercetătorului istoric. Acesta, pentru ca să-și strîngă materialul de care are nevoie, nu va mai trebui să ia de-a rîndul toate localitățile Ardealului, unde nu știe în ce condiții va putea lucra și dacă va mai găsi ceea ce caută, ci va afla totul la un loc : condițiile corespunzătoare de muncă, materialul pe care-l caută și călăuza de care are nevoie pentru orientare în el. Îi mai stă în ajutor aici biblioteca de specialitate cu tratatele auxiliare și publicațiile de documente, de care omul de știință modern nu se mai poate lipsi și-și poate verifica rezultatele cu toate mijloacele pe care numai un mare centru cultural le mai poate oferi.

Clujul mai are și avantajul de a fi un centru universitar. Aici sînt cei mai de seamă și cei mai mulți cercetători istorici. Aici sînt apoi studenții care au posibilitatea să se familiarizeze cu materialul documentar și să se inițieze, cu ajutorul profesorilor, în mecanismul cercetărilor istorice. Aici sînt vasta bibliotecă a Universității și multe alte mijloace de informație, care fac posibil ca cercetările să devină adevărată muncă științifică.

Desigur, cerințele esențiale ale unei arhive istorice sînt ca materialul depus să fie păstrat în astfel de condiții încît să i se asigure o durată indefinită și să fie astfel clasat încît să fie cit mai accesibil cercetătorului istoric. Descrierile, repertoriile, cataloagele trebuie să ofere o orientare sigură, iar unde acestea nu mai ajung, să le țină loc personalul arhivei, cel dintîi chemat să cunoască materialul și să servească de călăuză în complexitatea lui. Dar o arhivă istorică nu se poate mulțumi numai cu atît. Trebuie să mai fie un centru din care să se propage în marele public respectul și grija de păstrare a documentului istoric oriunde s-ar găsi el. Publicul va trebui convins că orice scrisoare veche ar putea să aibă vreun interes și că cel mai bun lucru de făcut e ca ea să fie depusă într-o arhivă publică. Deținătorii particulari de documente istorice, colecții sau arhive familiale de interes istoric, vor trebui convinși și ei că prin depunere la Arhivele Statului colecțiile lor vor prezenta maximul de utilitate pentru știința istorică. În acest scop, Arhivele Statului vor uza de toate mijloacele de propagandă posibile : expoziții permanente sau temporare de material istoric, grai viu, presă, conferințe sau publicații.

Mai mult decît atît, o arhivă istorică trebuie să fie ea însăși, prin personalul ei, o instituție activă, un laborator din care să iasă publicații de documente sau lucrări istorice.

Arhivele Statului din Cluj, plănuite astfel, vor trebui să devină, atît prin înensitatea materialului ce-l vor cuprinde, cit și prin atribuțiile pe care și le-au luat asupra lor, una din cele mai importante instituții de cultură ale Ardealului.

Deocamdată sîntem însă abia la început. Instituția aceasta încă nu întrunește condițiile materiale pentru a-și îndeplini menirea. Îi lipsește chiar cea mai esențială din toate : localul corespunzător. În cele câteva camere din str. Străoișcu 14, nu s-au putut depune pînă acum decît

citeva arhive orășenești, județene și familiale, din care dăm și fotografiile de față **. Restul arhivelor vechi rămîne încă în păstrarea instituțiilor și sub controlul Direcțiunii Arhivelor.

Tot sub administrația acestei Direcțiuni sînt puse în arhivele noi pentru a asigura alegerea la timp și păstrarea a tot ce ar putea interesa istoriografia viitoare din nenumăratele lor hîrtii.

**** Fotografii :**

- 1) „D. Ștefan Meteș. Directorul Arhivelor Statului din Cluj”;
- 2) „Scrisoarea Domnului Țării Românești, M. Radu către orașul Cluj (1653). Cere intrare liberă în oraș pentru oamenii săi trimiși să facă cumpărături”.
- 3) „Scrisoarea românească a lui Bărcan, vistierul lui Mihai Viteazul, dată orașului Cluj (1600) drept chitanță pentru plata birului” ; și
- 4) „Cel mai vechi document păstrat la Arhivele Statului (1324). Comiții Mihai și Nicolae de Juc protestează în fața Capitolului Transilvaniei împotriva comitelui Nicolae Vas de a le cuprinde moșia lor Paulustelky, dăruită de regele Carol Robert. Pergament”.

(Fotografiile respective nu au putut fi reproduse în revista noastră—n. red.)

SLUJITORI AI ARHIVELOR DIN ROMÂNIA

Din viața și activitatea lui Ion Mărcuș

LAURENȚIU MERA

Ion Mărcuș s-a născut la 15 martie 1911 în satul Geomal, comuna Stremț, județul Alba, într-o familie numeroasă de țărani, cu o stare materială modestă. Urmează studiile primare în satul natal, iar cele liceale la Aiud, dovedind mult interes și pasiune pentru studiu¹. Era corect, conștiincios, sirguincios și respectuos cu toată lumea, iar la învățătură printre cei mai buni. Compunea și seria foarte frumos. Așa este cunoscut printre colegii aiudeni: „M-am luptat din greu cu cartea și cu sărăcia”, mărturisirea mereu colaboratorilor săi, amintindu-și de acei ani. La 1 noiembrie 1929, după absolvirea liceului, la numai 18 ani, „cu sprijinul lui Ștefan Metes, directorul Arhivelor clujene, care a întrevăzut în el un bun colaborator, este angajat pe postul de impiegat auxiliar la Direcțiunea Arhivelor Statului din Cluj², instituție de care se va lega trup și suflet.

Paralel cu munca de impiegat la arhive, urmează studiile la Facultatea de filosofie și litere, devenind licențiat în anul 1934, deschizându-și, astfel, și noi orizonturi în activitatea arhivistică, deoarece, așa cum aprecia fostul director general, prof. universitar Vasile Maciu, „a făcut studii de filosofie, dar și-a însușit serios și cunoștințele de istorie necesare pentru activitatea de arhive”³.

Totuși, începuturile sale publicistice sînt legate de Arhiva de folclor, instituție condusă atunci de Ion Mușlea. Proaspătul absolvent al Facultății de litere din Cluj își înscrie de la începutul activității sale numele în istoria folcloristicii transilvănene⁴. Făcînd parte dintre „stipendiații” Arhivei, Ion Mărcuș întreprinde, încă în anii 1933–1934, culegeri de folclor în satul său natal, pe care le-a adunat în trei caiete. Colecția aceasta cuprinde balade, cîntece, doine, strigături, colinde, ghicitori, bocete, des-cîntece, obiceiuri de primăvară, practici magice etc. Între anii 1935–1936, concomitent cu activitatea arhivistică, își continuă investigațiile folclorice într-o zonă restrînsă, și anume în Făget — Tîrnava Mică (satul de naștere al lui Ion Bianu, pe atunci secretarul Academiei).

În ultimii ani de funcționare a Anuarului Arhivei de folclor, Ion Mărcuș a redactat „Bibliografia anuală a folclorului” pe care a alcătuit-o din peste o sută de reviste ale vremii. Structurată pe genuri folclorice,

¹ Pompiliu Fizitea, *Ion Mărcuș — Un devotat slujitor al arhivelor în In memoriam Ion Mărcuș*, București, 1979, p. 44.

² Arh. St. Cluj, fond Filiala Arh. St. Cluj, dosar 6/1929, f.5.

³ Pompiliu Fizitea, *op. cit.*, p. 45.

⁴ Anca Gojia, *Folcloristul Ion Mărcuș*, în *In memoriam Ion Mărcuș*, p. 51.

bibliografia cuprinde și informații din domeniul istoricului folcloristicii, al artei populare, al muzicii și coregrafiei populare, precum și un capitol al folclorului minorităților naționale și al folclorului comparat, punând astfel la dispoziția cercetătorilor și a celor interesați o informare de strictă specialitate, pe cât de completă, pe atât de utilă. Ceea ce contribuie la

sporirea conținutului științific al bibliografiei sînt informațiile de natură critică asupra lucrărilor, depășindu-se astfel cadrul științ al unei bibliografii generale, autorul contribuind, prin aprecierile făcute, la sporirea interesului pentru anumite lucrări valoroase și viabile.

O contribuție importantă a adus-o Ion Mărcuș și la cunoașterea istoricului folcloristicii sibiene, prin lucrarea *Preocupări folcloristice ale teologilor sibiieni între 1871—1907 și bibliografia folclorică a revistei Muză*⁵, publicată în Anuarul Arhivei de folclor, anul VI. Acest studiu, prin ineditul și bogăția documentară, rămîne o referință de excepție în cunoașterea folclorului din această zonă a Transilvaniei. Prin calitatea ei științifică, prin pasiunea cu care a fost abordată, contribuția folclorică a lui Ion Mărcuș rămîne înscrisă în istoria culturii românești în prima jumătate a secolului nostru. În cadrul Arhivei de Folclor, Ion Mărcuș a deținut chiar

⁵ Ibidem, p. 52.

o funcție, așa cum rezultă dintr-un document în care se menționează că : „în anul 1940 era arhivar cl. I la Arhivele Statului Cluj și secretar la Arhiva de folclor a Academiei Române”⁶.

Încă din primii ani ai activității arhivistice, cînd a început să înțeleagă valoarea și rostul documentelor, pentru Ion Mărcuș acestea au devenit lucrul cel mai de preț din viața sa. Întreaga-i activitate oferă nenumărate exemple de înaltă responsabilitate, devotament și dragoste față de munca arhivistică. Ce poate fi mai grăitor decît faptul că după Dictatul de la Viena, împreună cu alți patru-cinci arhiviști, au salvat Arhivele clujene, evacuîndu-le la Alba Iulia și apoi la Sibiu. Această grea operație este evocată de directorul de atunci al Arhivelor clujene, Ștefan Meteș : „Cu mari eforturi am reușit să evacuăm toată Arhiva Statului din Cluj. Din lipsă de vagoane la timp, am fost siliți să ducem 30 camioane de documente la Turda, unde le-am depozitat la Căminul cultural încă în 6—7 septembrie. Restul arhivelor și mobilierul le-am transportat la Alba Iulia, depozitate în sala cea mare a Teatrului orașului, sub paza mea și a funcționarilor”⁷.

Din numeroasele procese-verbale încheiate cu prilejul verificării lucrărilor de selecționare a documentelor rezultă că Ion Mărcuș a acordat o mare atenție acestei operațiuni pentru a salva documente valoroase deținute de diferite unități. În data de 16 noiembrie 1934 îl găsim făcînd controlul selecționării la arhiva veche a Judecătoriei mixte Năsăud din anii 1870—1903⁸.

Cu data de 1 iunie 1936 Ion Mărcuș este avansat ca arhivar conform, Deciziei Ministerului Instrucțiunii nr. 97807/1936, iar din 1 februarie 1939 devine arhivar cl. I, conform Deciziei aceluiași minister nr. 103165/1939⁹. Cîștigul lunar realizat era însă foarte modest, așa cum rezultă dintr-un raport trimis de Ștefan Meteș directorul general al Arhivelor Statului la București, la data de 5 februarie 1940, în care se menționează printre altele : „... De ani de zile funcționarii acestei instituții așteaptă punerea în aplicare a legii care le dă dreptul la o retribuție mai omenescă și de tot atîta timp nădejile lor au rămas neîmplinite. Din acest motiv, pe lîngă funcționari, suferă și bunul mers al instituției. La Arhivele Statului lucrările care trebuiesc îndeplinite rînd de strictă specialitate, o condiție esențială care trebuie avută în vedere în legătură cu personalul este stabilitatea în funcție. În actuala stare de lucruri, această condiție este imposibil de realizat întrucît funcționarii, neputînd aștepta ani de-a rîndul punerea în aplicare a legii, sînt nevoiți să părăsească posturile la prima ocazie ce se ivește, pentru altele unde pot să-și asigure existența”¹⁰. Cu siguranță aceasta a fost cauza pentru care Ion Mărcuș solicită, în anul 1940, transferul la Biblioteca Universității din Cluj; transfer avizat de Direcția Generală a Arhivelor Statului cu ordinul nr. 300 din 19 martie 1940, decizie asupra căreia revine, așa cum rezultă din ordinul D.G.A.S.

⁶ Arh. St. Cluj, fond Filiala Arh. St. Cluj, dosar 12/1940, f. 44.

⁷ Ibidem, dosar 11/1940, f. 2.

⁸ Ibidem, dosar 3/1934, f. 138.

⁹ Ibidem, dosar 3/1941, f. 3.

¹⁰ Ibidem, dosar 12/1940, f. 1.

nr. 948/10 iulie 1940, rămânind în continuare la Arhive¹¹, unde i se încredințează în afară de lucrările cu caracter arhivistice și cele administrative¹².

În anul 1941, când era atîta nevoie la Sibiu, în refugiu, de personal calificat pentru reorganizarea fondurilor, Ion Mărcuș a fost concentrat un număr de 121 zile la Regimentul 39 Artilerie Cîmpia Turzii. În aceste împrejurări, directorul Ștefan Meteș adresează comandantului acestui regiment o scrisoare, în 19 mai 1941, prilej pentru noi de a cunoaște cum îl aprecia directorul pe Ion Mărcuș, în care se arată printre altele că: „... cel mai vechi funcționar al nostru, care e și cel mai indicat să dea îndrumările necesare și să supravegheze bunul mers al lucrărilor, se află concentrat la Regimentul 39 Artilerie, sub comanda dv. Facem un călduros apel la spiritul dv. de binevoitoare înțelegere, rugîndu-vă să binevoiți a acorda, dacă o desconcentrare n-ar fi cu puțință, măcar o prelungire mai îndelungată a concediului caporalului T. R. Mărcuș Ion, ctg. 1937, din Bateria de comandă. D-l Ion Mărcuș îndeplinește funcția de arhivar cl. I la Direcțiunea noastră. D-sa este în serviciul Arhivelor Statului din Transilvania de 12 ani, timp în care a ajuns să cunoască bine toate fondurile noastre arhivistice, fiind de altfel și cel mai vechi funcționar al nostru, și cel mai înalt în grad. În timpul evacuării de la Cluj, d-sa ne-a fost de neprețuit folos. Acum, cînd documentele amintite urmează să fie orînduite în noul depozit, prezența d-sale, cu temeinice cunoștințe de arhivistică, ne este absolut indispensabilă”¹³.

Credem că scrisoarea a determinat prelungirea concediului, de vreme ce, în iulie 1941, Ion Mărcuș „este încredințat cu cercetarea arhivelor de la Casa Autonomă a Monopolurilor, Depozitul de fermentarea tutunului Arad, a Arhivelor Statului din Turda”¹⁴ și a lucrărilor de selecționare a arhivei vechi a Tribunalului Tîrnava-Mică — Dumbrăveni”¹⁵.

În anul 1942 este propus pentru avansare la gradul de arhivar principal¹⁶, propunere aprobată de Ministerul Culturii Naționale prin Decizia nr. 173.837/1942¹⁷, iar în anul 1944 este definitivat în postul de arhivar principal, „îndeplinind toate condițiile cerute de art. 77 din Decretul lege pentru Codul funcționarilor publici”¹⁸. În raportul de activitate al arhivelor clujene pe anul 1943, trimis Direcției generale, se menționează că: „Ion Mărcuș a fost mobilizat pe front pînă la data de 18 ianuarie, în continuare din anul 1942 și concentrat 12 zile în 1943”¹⁹.

I se încredințează apoi, în 1944, și activitatea de mobilizare și apărare pasivă a Arhivelor Statului, așa cum rezultă dintr-un raport (din care reiese și o caracterizare interesantă pentru biografi) adresat ministrului, cu motivația că: „... D-l I. Mărcuș este singurul funcționar al instituției noastre căruia îi putem încredința această misiune, deoarece atît prin vechimea d-sale în serviciu — aproape 15 ani —, cît și prin cunoștințele

¹¹ Ibidem, dosar 12/1940, f. 36.

¹² Ibidem, dosar 19/1940, f. 4.

¹³ Ibidem, dosar 11/1941, f. 17.

¹⁴ Ibidem, dosar 14/1941, f. 1.

¹⁵ Ibidem, dosar 14/1941, f. 2.

¹⁶ Ibidem, dosar 16/1942, f. 5.

¹⁷ Ibidem, dosar 16/1942, f. 26.

¹⁸ Ibidem, dosar 9/1944, f. 28.

¹⁹ Ibidem, dosar 1/1944, f. 2.

pe care și le-a câștigat în acest timp și experiență personală, prezintă suficientă garanție că este în stare să o ducă la bun sfârșit. Adresăm această cerere și o susținem cu toată tăria, cu deplina răspundere pentru destinul documentelor privitoare la trecutul Ardealului românesc Observăm că d-sa are și un apreciabil stagiu de front, fiind decorat, de unde a fost evacuat din cauză de boală”²⁰. Arhivistul Ion Mărcuș ajunsese deci un om de nădejde al Arhivelor clujene, garant al destinului unor documente de aici extrem de valoroase.

Aflăm din raportul de activitate al instituției pe anul 1944 că lui Ion Mărcuș, precum și Oliviei Pescariu, registrator, le-au fost încredințate misiuni importante de dispersare a materialului nostru documentar spre a fi ferit de bombardamentele aeriene, la Apoldul de Jos (d-l Ion Mărcuș) și la Turda-Băi (d-l I. Mărcuș și d-șoara O. Pescariu)”²¹.

Preocuparea lui Ion Mărcuș pentru soarta documentelor depozitate la Turda și Turda-Băi rezultă atât din corespondența sa cu autoritățile locale, care îl asigură de „vestea îmbucurătoare că arhivele D-vs. au avut foarte puțin de suferit”²², cât și din „raportul privitor la situația arhivelor noastre de la Turda, pe care le-am cercetat în ziua de 10 aprilie a.c. cu ocazia venirii la Sibiu de la Cluj, unde am fost delegat să examinez situația localului, în vederea reîntoarcerii. Arhiva de la Casa Culturală se află în aceeași situație ca și în august 1944 (raportul meu înregistrat la intrare sub nr. 144/1944). Această arhivă este de proveniență de la Orașul Turda, de la Prefectura județului Turda, de la Oficiul montanistic din Zlatna și mai cuprinde și o bună parte din registrele și protocoalele orașului Cluj ... Pentru a le feri de distrugere ar trebui luate în grabă măsuri radicale : ridicarea tuturor acestora din locurile în care se află și transportarea la sediul Arhivelor. Deoarece în situația de acum problema transportării lor la Sibiu nu se mai poate pune, cu ocazia reîntoarcerii la Cluj, care ar trebui să fie cât mai neîntârziată, aceste fonduri ar trebui duse mai înfil”²³. Fonduri extrem de valoroase au fost astfel protejate prin competența și interesul deosebit al arhiviștilor clujeni, printre care se evidențiază și Ion Mărcuș.

Din raportul Direcției Arhivelor din Cluj pe 1945 aflăm că : „În lunile de vară s-au acordat funcționarilor concedii de odihnă de câte 30 de zile. Nu au beneficiat de aceste concedii, renunțând benevol la ele, d-nii Ștefan Metes, Ion Mărcuș și Bujor Suidu, care au rămas tot timpul la serviciu din cauza pregătirilor care trebuiau făcute în vederea reîntoarcerii de la Sibiu la Cluj”²⁴. Același raport consemnează : „... La începutul lunii octombrie 1945, în urma ordinului primit, am părăsit Sibiul, sediul de refugiu, și am revenit la Cluj. Greutățile reîntoarcerii noastre au fost și continuă încă să fie atât de mari încât nici acum, după patru luni de zile, nu am reușit să ne instalăm”²⁵.

²⁰ Ibidem, dosar 9/1944, f. 31.

²¹ Ibidem, dosar 11/1945, f. 6.

²² Ibidem, dosar 2/1944, f. 18.

²³ Ibidem, dosar 3/1945, f. 54.

²⁴ Ibidem, dosar 1/1946, f. 3.

²⁵ Ibidem, dosar 1/1946, f. 6.

Reîntorși la Cluj din refugiu, reîncepe o nouă etapă grea de reorganizare a arhivei răvășite, în mod inevitabil, din cauza transportului și vicisitudinilor de tot felul. Situația grea a Arhivelor Statului din Cluj de atunci, descrisă de Ion Mărcuș, se prezenta astfel : „Un depozit imens de stive întregi de hîrtie care nu se mai puteau numi arhive, nici fonduri arhivistice, și cîțiva arhiviști, stînd în genunchi lingă ele și trăgînd cite un document ca să determine fondul din care fac parte și să creeze din acest morman de materiale documentare arhive”²⁶. Era nevoie de o muncă care reclama o cunoaștere perfectă a istoriei și a instituțiilor din Transilvania, a structurii intime de organizare și funcționare a acestora, a problemelor de teorie și practică arhivistică. Cu experiența acumulată, bazată pe o temeinică pregătire profesională, Ion Mărcuș a contribuit cu pasiune, alături de colegii săi Ștefan Meteuș, Elena Mureșan, Evdochia Buta, Olivia Pescariu, la reorganizarea acestei instituții.

Drept recunoaștere a meritelor, a capacității și puterii de muncă, a pregătirii de specialitate, începînd cu 3 mai 1949, lui Ion Mărcuș i se încredințează conducerea Arhivelor Statului din Cluj, după cum reiese din ordinul Direcției Generale, adresat personal acestuia, în care se menționează : „Potrivit noii scheme de organizare a acelei Regionale, avem onoarea a vă face cunoscut că, în calitate de prim arhivist, vă revine conducerea instituției. În consecință, vă rugăm să luați conducerea efectivă și întreaga responsabilitate ce decurge din aceasta, îngrijindu-vă de organizarea și bunul mers al serviciului”²⁷.

În funcția de director al Arhivelor clujene, Ion Mărcuș s-a remarcat prin competența și reușita organizării activității instituției, prin preocuparea față de pregătirea și formarea arhiviștilor, printr-o neodihnă permanentă, puse în slujba păstrării, prelucrării și valorificării documentelor. „Este unul dintre cei mai buni șefi de serviciu ai Direcției Arhivelor Statului”²⁸ — aprecia, în 1954, directorul general profesorul universitar Vasile Maciu. Era o fire blajină, dar veșnic neastîmpărat în găsirea celor mai bune soluții, un om de o rară modestie, perseverent, cu înalt simț al datoriei, neprecupețindu-și timpul și nici sănătatea pentru ca lucrurile să meargă bine. Așa este cunoscut de colaboratorii săi.

Deși Arhivele clujene nu dispuneau de spațiu suficient de depozitare, conștient de valoarea documentar-istorică a multor documente aflate la creatori, colaborînd cu Filiala Cluj a Academiei, Institutul de istorie și Biblioteca centrală universitară, chiar din primul an, după numirea sa ca director, s-a preocupat de completarea zestrei documentare. Astfel, în anul 1949 a fost adusă și depozitată la Biblioteca centrală universitară arhiva orașului Dej, cu acte din perioada 1236—1878, împreună cu proto-coale din anii 1661—1872. Tot în 1949 a fost adusă arhiva orașului Baia Sprie, cu documente din perioada 1423—1872, inclusiv cu cele 324 proto-coale. În anul 1950 s-a continuat concentrarea de noi materiale. Din Gherla a fost adusă arhiva orașului din perioada 1614—1879, cu 197 proto-coale din anii 1751—1848 și depusă tot la Biblioteca centrală. Dintre fondurile

²⁶ Emilia Poștăriță, *O magiu lui Ion Mărcuș*, în *In memoriam Ion Mărcuș*, p. 158.

²⁷ Arh. St. Cluj, fond Filiala Arh. St. jud. Cluj, dosar 10/1949, f. 19.

²⁸ Pompillu Fizitea, *op. cit.*, p. 45.

deosebit de preţioase cu care s-au îmbogăţit atunci Arhivele din Cluj menţionăm şi arhiva Oficiului montanistic, adusă în 1951²⁹.

Ion Mărcuş mai este cunoscut de foştii săi colaboratori ca avînd o minte scînteietoare, dispus permanent dialogului viu, reuşind să facă lumină în problemele abordate, să dea sfaturi utile, să stimuleze gîndirea şi să determine iniţiative. Acestea izvorau, desigur, din cultura sa solidă, din dorinţa continuă de perfecţionare, din puternica sa forţă spirituală, din calităţile de excepţie de psiholog şi pedagog, din tactul şi răbdarea cu care a fost înzestrat. Ţinea foarte mult la calitatea lucrului făcut. Considera drept cea mai importantă însuşire pe care trebuie să o aibă arhivistul — dragostea pentru meseria aleasă — şi spunea de multe ori aceasta tinerilor arhivişti, conştient că tînăra generaţie aşteaptă un îndemn de la cei care au parcurs un drum lung în arhive, îndemn pe care a ştiut să-l dea cu multă înţelepciune şi răbdare, formînd convingeri, modelînd caractere. Avea convingerea intimă că, în tot noianul de probleme cu care arhivistul este confruntat, munca arhivistică îl spiritualizează, îi dă frumuseţe. Vedea profesiunea de arhivist ca o chemare în care satisfacţiile izvorăsc numai din pasiunea pentru această muncă. De altfel, considera el, aceasta însemna pregătirea profesională serioasă şi continuă, dăruire, muncă perseverentă, consacrare deplină. Aprecia, totodată, că este o mare cinste şi răspundere ca arhivistul să fie, în acelaşi timp, un istoric, filolog, jurist, economist, heraldic, numismat, sigilograf, paleograf, cunoscător al instituţiilor, al tuturor izvoarelor istorice, al limbilor străine, într-un cuvînt, un specialist într-un domeniu foarte larg, bine precizat, în care să poată să opereze cu metode proprii de investigaţie. Este, de fapt, un crez de muncă şi viaţă pe care nu l-a afirmat declarativ, ci l-a onorat cu rezultatele propriei activităţi³⁰.

În special în cei peste 15 ani cît a condus Arhivele clujene, a publicat, în „Revista Arhivelor”, „Buletinul informativ” sau „Probleme de arhivistică”, materiale legate de istoria arhivelor româneşti, a legislaţiei şi practicii arhivistice. S-a preocupat de soluţionarea problemelor legate de terminologia arhivistică, în special cu referire la documentele din Transilvania, apreciind că „problema terminologiei arhivistice ca totalitate a termenilor întrebuinţaţi în desfăşurarea muncii de arhivă va putea fi mai bine conturată numai pe baza cunoaşterii cu precizie a sensului denumirilor date în diferite perioade istorice documentelor, a schimbărilor de denumiri şi a cristalizării lor ulterioare”³¹. Un merit deosebit al lui Ion Mărcuş constă în faptul că a înregistrat şi a centralizat gama terminologiei arhivistice în direcţia aplicabilităţii ei în munca de arhivă³². Din totalitatea terminologiei documentelor create pe teritoriul Transilvaniei, Ion Mărcuş, a definit, sub aspect teoretic şi practic, noţiuni referitoare la: privilegiu, scrisori deschise, scrisori închise, fascicule, instrumente de evidenţă auxiliare, de informare (cum sînt indexul alfabetic şi registrul serial de arhivă), numărul de bază, unitatea arhivistică etc. Din punct de vedere al cuprinsului, unele terminologii reflectă pe scurt chiar conţinutul actelor, cum sînt: *reper-*

²⁹ Ion Mărcuş, *Scurt istoric al Arhivelor S atului din Cluj*, manuscris, p. 4.

³⁰ Emilia Poştăriţă, *op. cit.*, p. 158.

³¹ Ion Mărcuş, *Probleme de terminologie a materialelor documentare create pe teritoriul Transilvaniei*, în „Revista Arhivelor”, VI, (1963), nr. 2, p. 68.

³² Tiberiu Coliban, *In memoriam Ion Mărcuş*, în *In memoriam Ion Mărcuş*, p. 23.

torium, index, regestum, protocollum, astfel că — aprecia Ion Mărcuș — „toate trebuie considerate ca inventare, deoarece rolul lor a fost de a lua actul în evidență, de a consemna un scurt cuprins al acestuia și a da indicații asupra locului unde se află”³³.

La organizarea documentelor în fond după sistemul numărului de bază se conturează și mai limpede noțiunea de unitate arhivistică. Ion Mărcuș remarcă : „actele referitoare la aceeași acțiune, arhivate la numărul actului prim sau ultim, și cuprinse în aceeași coală de conexare ne dau unitatea de păstrare (arhivistică) în sistemul organizării pe principiul numărului de bază”³⁴.

Eminent arhivist, reputat om de știință, Ion Mărcuș sublinia în mod deosebit că : „Studiu denumirii documentelor create în trecut pe teritoriul Transilvaniei poate și trebuie să aducă un aport de seamă la stabilirea terminologiei noastre arhivistice. La activități uniforme în munca de arhivă trebuie întrebuițat și un limbaj comun. Uniformizarea lucrărilor ca metodă, ca și întrebuițarea aceluiași termen pentru aceleași acțiuni constituie o necesitate științifică”³⁵. Ideile sale valoroase din studiile publicate ca și din cele nepublicate și-au găsit materializarea în Normele tehnice privind desfășurarea activității în Arhivele Statului.

Cu data de 1 decembrie 1964, Ion Mărcuș este promovat în funcția de director general adjunct la Direcția Generală a Arhivelor Statului București³⁶, fiind un moment totuși greu al vieții sale această despărțire de Arhivele clujene, pe care le-a slujit cu credință atâția ani, iar ardeleanul get-beget nu s-a prea acomodat cu viața capitalei — cum o mărturisea adesea colaboratorilor de la Cluj.

Venea, deci, la conducerea Direcției Generale cu o bogată experiență arhivistică, de viață și de conducere. Păcea parte din generația celor care au intrat în viață și au crescut împreună cu evoluția Transilvaniei, revenite la patria mamă din 1918, învățați la flacăra patriotismului celor care au luptat și realizat visul multor generații — Unirea cea mare. Dintr-o apreciere a întregii activități a lui Ion Mărcuș aflăm că, după intrarea în muncă, timp de peste patruzeci de ani, zi de zi, de dimineată pînă seara, n-a știut ce este repausul, practicînd virtutea caracteristică poporului român : a servi cu conștiința, din toate puterile, instituția în care a muncit, instituție menită să adune, să conserve și să transmită generațiilor următoare memoria națiunii³⁷.

Temeinica pregătire profesională, pasiunea pentru arhive, experiența îndelungată, au conferit activității sale, în noua calitate, autoritatea de care puțini arhiviști s-au bucurat. Cu acest temeinic suport profesional și moral, aportul său la organizarea și conducerea activității Direcției Generale a Arhivelor Statului a fost mai mult decît prețios în cei aproape zece ani cît a deținut această funcție.

³³ Ion Mărcuș, *Probleme de terminologie* ..., p. 73.

³⁴ Idem, *Cu privire la prelucrarea tehnico-științifică a materialelor documentare create de instituțiile din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, V (1962), nr. 2, p. 291.

³⁵ Idem, *Probleme de terminologie* ..., p. 79.

³⁶ Arh. St. Cluj, fond Filiala Arh. St. jud. Cluj, dosar 25/1964, f. 46.

³⁷ Vasile Arimia, *Mai presus de orice : munca*, în *În memoriam Ion Mărcuș*, p. 10.

Preluase conducerea Direcției Generale într-un moment cînd în depozitele sale și ale serviciilor regionale se adunase o mare cantitate de documente fără evidențe. Era, deci, nevoie de un om care să îndrume, să ajute la rezolvarea problemelor grele. Ajutorul concret la fața locului, ca și întocmirea materialelor de orientare, instruirile personalului de specialitate, studiile și comunicările publicate i-au permis nu numai să valorifice ceea ce acumulasă dar și să aducă noi contribuții teoretice în probleme de arhivistică. Participarea sa la dezbaterile problemelor în cadrul unor colective era socotită întotdeauna necesară, știind să sesizeze ceea ce era esențial, formulînd concluziile judicioase, găsind mereu elemente de apropiere a discuțiilor, lăsînd loc părerilor celorlalți, fără a se impune prin concluzii definitive. Se vedea astfel nu numai pregătirea, ci și grija față de participanți, modestia, spiritul de colectiv ³⁸.

În timpul deplasărilor din județe, mai ales la cele din Transilvania, unde se simțea „ca acasă”, era preocupat cum și cu ce va fi de folos colectivului în care poposea. Mai presus de orice pentru el erau oamenii, acești slujitori ai arhivelor, avînd pentru fiecare un cuvînt bun. Tot atît de apropiate sufletului său îi erau, firese, și documentele, acele mărturii ale trecutului neamului său pe care le-a slujit decenii la rînd ³⁹. Ani în șir a asigurat și a reprezentat cu cinste țara la reuniunile internaționale: congrese, mese rotunde etc.

S-a pensionat în anul 1974, după 45 de ani de activitate arhivistică, din care 35 numai la Cluj. Și nu pentru a se odihni, deși o merita din plin, ci, așa cum însuși mărturisea, „pentru că nu aș vrea să creez greutatea instituției” — avea în vedere starea de sănătate ⁴⁰.

În noua lui calitate, de pensionar, a fost totuși alături de arhive, răspunzînd cu amabilitate la toate apelurile Direcției Generale, și acestea nu au fost deloc puține. Astfel, Ion Mărcuș s-a cheltuit generos, o existență întreagă pe un singur drum — casa și Arhivele ⁴¹, fiind, mai întîi de toate, un om de aleasă omenie, adevărat părinte pentru arhiviștii care s-au format în decenile 5—8 (printre care se consideră și autorul acestor rînduri).

Dispărut dintre noi în tragicele împrejurări ale zilei de 4 martie 1977, Ion Mărcuș rămîne pentru eternitate în lumea Arhivelor o personalitate luminoasă și mereu vie prin amintirea și prin opera sa.

³⁸ *Ibidem*, p. 11.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Gheorghe Titileanu, *In memoriam Ion Mărcuș*, în *In memoriam Ion Mărcuș*, p. 257.

⁴¹ Vasile Arimia, *op. cit.*, p. 12.

Iluministul Simeon Marcovici. Contribuții documentare privind viața și activitatea sa

NICOLAE ISAR

Simeon Marcovici este unul dintre cărturarii români de seamă, care, alături de alți urmași ai lui Gheorghe Lazăr — Ion Heliade-Rădulescu, Petrarhe Poenaru, Eufrosin Poteca — și-a adus o contribuție remarcabilă la mișcarea de renaștere culturală a poporului român în prima jumătate a secolului trecut. Cărturar de prestigiu în epocă, unul dintre dascălii de seamă de la „Sf. Sava” din epoca pașoptistă, remarcabil gînditor social-politic de formație iluministă, el se numără între acei puțini scriitori care au avut prilejul de a se bucura, postum, de înalta prețuire a lui Mihai Eminescu¹. „Marcovici — avea să scrie marele poet național cu prilejul morții cărturarului — face parte din generația aceea care au prefăcut limba română în limba literară. Scrieri originale nu are (în realitate, la acea dată, poetul nu le descoperise încă! — n.n., N.I.), dar limba traducerilor sale este aproape clasică și poate servi de model oricărui scriitor român”².

Despre viața și activitatea cărturarului cunoaștem puține date — mult mai puține, în orice caz, decît despre opera sa —, lipsa izvoarelor explicînd puia la un punct și împrăjurarea că locul său în cultura română modernă pare a nu fi fost încă, pînă astăzi, definitiv fixat. După Cornel Diaconovici, cărturarul s-a născut la 25 ianuarie 1802³, dată care — spre deosebire de altele⁴ — este confirmată, în general, de mai multe izvoare. Avem în vedere, în primul rînd precizarea făcută de mai multe ziare la 3 iulie 1877⁵, cu prilejul morții cărturarului, preluată și de Eminescu⁶, anume că dispărutul era în vîrstă de 76 de ani⁷.

În legătură cu locul nașterii și originea cărturarului izvoarele nu ne permit o concluzie definitivă, ci se pot face numai unele ipoteze. Merită reținută în primul rînd opinia după care Simeon Marcovici era român macedonean⁸. Presupunerea că acest cărturar ar fi la origine ardelean — ca

¹ Vezi, în acest sens, N. Isar, *Simeon Marcovici, un scriitor mult prefuit de Eminescu*, în „România literară”, an. XX, nr. 33, din 13 august 1987, p. 19.

² Mihai Eminescu, *Opere, vol. IX. Publicistică. 1870 — 1877*, București 1980, p. 401.

³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, t. III, Sibiu, 1904, p. 200.

⁴ Ne referim aici la anul 1790, indicat ca dată de naștere de către Dimitrie R. Rosetti, în *Dicționarul contemporanilor*, București, 1907, p. 113.

⁵ Vezi „Presa”, X, nr. 129, 3 iulie 1877, p. 2; „Românul”, XXI, 1877, 3 iulie, p. 2. Articolul lui Eminescu, citat, în „Curierul de Iași”, X, nr. 72, din 6 iulie 1877, p. 3.

⁶ Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 401.

⁷ Desigur, luăm în considerare aici o rotunjire a vîrstei în privința lunilor, în plus sau în minus.

⁸ Maria Mazăre, *Viața și activitatea medicală și științifică a doctorului Alexandru Marcovici*, București, 1934, p. 9.

atîția alți dascăli din epocă trecuți peste Carpați — întîmpină unele argumente potrivnice, asupra cărora nu putem insista aici⁹. În aceste condiții, problema rămînînd nelămurită, alte ipoteze merită toată atenția¹⁰. Cărturarul avea un frate, Gheorghe, despre care știm că a urmat o carieră administrativă, pînă la treapta de paharnic¹¹, conform obiceiului timpului. Mai sigure sînt știrile despre originea soției cărturarului, pe nume Maria, care era româncă originară din București, fiica medelnicerului Constantin Calistrat¹².

Cum au precizat unii din cei mai vechi exegeți ai vieții și operei cărturarului, în tinerețe acesta purta numele de Simeon Marcu, așa semnînd în mod sigur în 1820, cînd, în vîrstă de peste 18 ani, împreună cu alți tineri aleși de Eforia Școalelor din Țara Românească, pleca la studii în Italia, la Pisa¹³. Nu știm mai nimic despre studiile sale în țară pînă la această dată; desigur, se numărase între elevii Academiei grecești de la București, apoi ai lui Gheorghe Lazăr, căci numai astfel ne explicăm încrederea pe care i-o acordă Eforia, recitîndu-l ca bursier. În orice caz, de la această dată, din 1820, odată cu plecarea la studii în străinătate, izvoarele ne oferă unele amănunte, traiectoria vieții sale, deși cu numeroase lacune, putînd fi, totuși, reconstituită.

În fruntea grupului de bursieri trimiși de Eforie la studii în Italia, în primăvara anului 1820¹⁴, se afla Eufrosin Poteca, mai vîrstnic decît ceilalți, care avea să se specializeze în filosofie. Cei alți, alături de Simeon Marcovici, erau Constantin Popa Dumitru, zis Constantin Moroiu, care avea să se specializeze în științe juridice, și Ion Pandeale, cel destinat a se specializa în matematică. De la Pisa, după trei ani de studii, Poteca, Marcovici și Pandeale treceau la Paris, unde se aflau deja în noiembrie 1823, în timp ce Moroiu rămînea în continuare în Italia. Marcovici se specializase la Pisa în studii literare, dar din 1824, după sinuciderea tînărului Ion Pandeale, în urma dispozițiilor Eforiei, el se specializase și în matematică. Spre deosebire de Poteca și Moroiu, care se reîntorc în patrie în vara anului 1825, primul luînd în primire catedra de filosofie de la „Sf. Sava”, al doilea, pe cea de drept, Simeon Marcovici, angajat la o specializare mai

⁹ Ne referim aici la poziția de solidaritate cu Petru Poenaru și ceilalți dascăli de la „Sf. Sava” în fața criticilor adresate de Ion Maiorescu, în 1838, în ceea ce privește direcția școlară și culturală din Țara Românească. Vezi, în acest sens, articolul său potrivit lui Ion Maiorescu, care, după opinia noastră, nu poate fi în nici un caz al unui ardelean, publicat în revista de la Brașov, „Foaie literară”, 1838, nr. 20, p. 155—157.

¹⁰ Ne referim aici la informația ilustrului istoric Paul Cernovodeanu — căruia îi mulțumim aici și pentru alte sugestii pe care ni le-a oferit cu amabilitate —, informație după care tatăl cărturarului, pe nume Oancea Marcovici, era de origine sîrb, căsătorit cu o româncă, Ilinca, care mai trăia la Craiova pe la 1846.

¹¹ Biblioteca Academiei Române, colecția Manuscrise românești, ms. 872, f. 111, nr. 291; f. 295, nr. 67; f. 302, nr. 696 („Arhondologia Țării Românești după noua legiuire din anul 1837”).

¹² Ioan C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boerii Țării Românești la 1829*, București, 1929, p. 16; M. Mazăre, *op. cit.*, p. 9.

¹³ Vezi N. Bănescu, *Cei dintîi bursieri români în străinătate*, în „Revista generală a învățămîntului”, nr. 3, 1910, p. 218—219.

¹⁴ Asupra „momentului psihologic” al plecării primilor bursieri români la studii în Occident, între altele, vezi Al. Marcu, *Un student român la Pisa și Paris, către 1820; Simion Marcovici*, în „Revista istorică”, XV (1929), nr. 1—3, p. 17—22; N. Bănescu, „Academia” greccască de la București și școala lui Gh. Lazăr, Cluj, 1925, p. 19—20.

largă, rămâne în Franța încă doi ani, până în 1827, când revine și el în patrie, la început fiind numit la „Sf. Sava” profesor de matematică, iar apoi, din 1831, de retorică. Între timp, în anii 1824–1831, în domeniul științelor fizico-matematică se specializase în Apus, în Austria, Franța și Anglia, un alt tânăr, viitor director al colegiului, Petrarhe Poenaru¹⁵.

Despre aceste studii efectuate de primii bursieri români în Apus — inclusiv, ale lui Marcovici —, despre privațiunile lor materiale din acest răstimp, ca și despre contactul lor cu ideologia progresistă a vremii, dispunem de o serie de cercetări mai vechi sau mai noi, ele având la bază în primul rând corespondența din anii 1822–1825 a lui Eufrosin Poteca, conducătorul și figura reprezentativă a grupului.¹⁶

Inaugurându-și activitatea de la „Sf. Sava” cu o lecție introductivă¹⁷, Simeon Marcovici a predat aici matematica în cursul anilor 1827–1828, pe cînd școala de la „Sf. Sava”, așa cum am menționat, se afla sub conducerea dascălului de filosofie, Eufrosin Poteca¹⁸. După declanșarea războiului ruso-turc și intrarea trupelor străine în țară, școala își întrerupea activitatea pentru aproape trei ani, ea urmînd a fi redeschisă, în condiții noi, în toamna anului 1831¹⁹, reorganizată în raport cu dispozițiile Regulamentului Organic. Odată cu reînceperea cursurilor, Simeon Marcovici era angajat ca profesor de retorică²⁰, desfășurîndu-și activitatea de la această dată alături de mai vechii dascăli de la „Sf. Sava”, Eufrosin Poteca, Constantin Moroiu, Iosif Genilie, profesorul de geografie²¹, Gheorghe Pop, de matematică, Ion Pop, de gramatică, Alexandru Pop, de caligrafie, Gheorghe Ioanid, de limba greacă²². Cu data de 1 ianuarie 1832, era angajat ca profesor, iar apoi ca director, odată cu reîntoarcerea de la studii din Occident, Petrarhe Poenaru²³. Din toamna anului 1832, în timp ce fostul director și profesor de filosofie, Eufrosin Poteca, se retrăgea din învățămînt, preluînd egumenia mănăstirii Motru²⁴, erau angajați de Eforie

¹⁵ Asupra studiilor acestuia, mai întîi la Viena, apoi în Franța și Anglia, vezi G. Potra, *Petrarhe Poenaru, călător al învățămîntului din țara noastră*, București, 1963, p. 21–59.

¹⁶ I. Bianu, *Întîi bursieri români în străinătate. Scrisori ale lui Eufrosin Poteca, 1822–1825*, în „Revista nouă”, I (1888), p. 401–431. Dintre lucrările mai noi, vezi și N. Isar, *Românii la studii în Franța în anii 1800–1834*, în „Analele Universității București”, Istorie, XVIII (1979), p. 41–59.

¹⁷ Vezi *Cuprînt ce s-au zis la deschiderea Școlii Naționale din București*, Sept. 15, de D. Simeon Marcovici, profesor de matematică în numita școală, în „Biblioteca românească”, 1834, partea IV, p. 25–31.

¹⁸ Asupra calității acestuia de conducător al școlii de la „Sf. Sava” în anii 1825–1828, precum și asupra ideilor sale din acest interval, vezi N. Isar, *Concepția iluministă a lui Eufrosin Poteca în baza analizei discursurilor sale din anii 1825–1827*, în „Revista de filosofie”, XII (1965), nr. 12, p. 1635–1644.

¹⁹ V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1800–1864*, vol. I., București, 1892, p. 138 și urm.

²⁰ Simeon Marcovici era angajat la 1 iulie 1831, odată cu colegul său Costache Moroiu (Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 6056/1838, f. 130).

²¹ Despre acesta vezi N. Isar, *Idaile social-politice ale lui Iosif Genilie, profesor la colegiul național Sf. Sava (1831–1832)*, în „Studii. Revistă de istorie”, XXVI (1973), nr. 6, p. 1251–1276.

²² Ca și Marcovici, toți aceștia erau reangajați cu data de 1 iulie 1831. (Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 6056/1838, f. 130.

²³ Ibidem.

²⁴ Vezi adresa lui Pavel Kiseleff din septembrie 1832, prin care i se aprobă cererea de „pensionare”, în Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, București, 1897, p. 626–627.

noi dascăli, între care Florian Aaron, pentru istorie, Constantin Aristia, pentru franceză, George Hill, pentru latină²⁵ și alții.

Trebuie menționat faptul că Simeon Marcovici, alături de foștii săi colegi, a participat, mai ales în cursul anului școlar 1831–1832, la complexa activitate de punere în aplicare a dispozițiilor Regulamentului Organic privitoare la reorganizarea învățământului de toate gradele²⁶. Între altele, și-a adus contribuția la elaborarea Regulamentului școlar din 1833, operă în primul rând a dascălilor de la „Sf. Sava”, așa cum s-a demonstrat²⁷.

Un scurt interval, după introducerea în colegiu a limbii franceze, încă din primul an de activitate în condiții noi, Simeon Marcovici a predat și limba franceză, pentru avansați²⁸, ulterior restringându-și activitatea la retorică; pentru franceză va fi apoi angajat Constantin Aristia, iar din 1833 începea seria dascălilor de origine franceză²⁹.

Dascăl de retorică în colegiu, Marcovici publică din anul 1834 un original Curs de retorică. Pe parcursul unui răstimp de peste două decenii, până în 1852, cînd se va retrage de la catedră, va participa la toate actele de seamă din colegiu, la toate măsurile pentru mai buna organizare a acestuia. Alături de ceilalți dascăli, din 1838, se va implica activ în patriotică acțiune de organizare a învățământului la sate³⁰. Îi găsim înscris numele, în general, în toate inițiativele menite să contribuie la instruirea și educația patriotică a tineretului. Îi putem surprinde ardoarea patriotică în fapte și inițiative aparent dintre cele mai obișnuite, ca, de pildă, donarea de cărți pentru constituirea fondului bibliotecii colegiului³¹ sau sprijinirea inițiativei, din 1846, de ridicare, prin subscripție publică, a unui moment lui Gheorghe Lazăr³². Ca și în cazul lui Petrarhe Poenaru, al lui Eufrosin Poteca sau al altor cîțiva dascăli de seamă din epoca pașoptistă, istoria colegiului național „Sf. Sava”, a învățământului românesc din această perioadă, ar fi greu de făcut, în general, fără a remarcă și contribuția cărturarului la care ne referim.

²⁵ Cei menționați aici erau angajați între 1 august – 1 noiembrie 1832. (Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 6056/1838, f. 130).

²⁶ Ibidem, dosar 4129/1831.

²⁷ G. D. Iseru, *Legiferarea organizării învățământului în Țara Românească în anii 1831–1834*, în „Contribuții la istoria învățământului românesc”, București, 1970, p. 161–169.

²⁸ M. Popescu, *Colegiul național „Sf. Sava”*, București, 1944, p. 87; Gh. Adamescu, *Primii profesori francezi de la „Sf. Sava”*, în „Revista generală a învățământului”, XII (1924), nr. 2, p. 70.

²⁹ Gh. Adamescu, *op. cit.*, p. 70; N. Isar, J. A. Vaillant și profesorii francezi din cadrul colegiului „Sf. Sava” (1829–1848), în „Analele Universității București”, Istorie, XXI (1972), nr. 2, p. 37–51.

³⁰ Asupra contribuției sale, alături de aceea a lui Petrarhe Poenaru, la opera de organizare a învățământului sătesc din Țara Românească, vezi G. Iseru, *Contribuții privind învățământul la sate în Țara Românească pînă la jumătatea secolului al XIX-lea*, București, 1975, p. 89–90.

³¹ Vezi, în această privință, „România”, I (1838), nr. 187, p. 740.

³² Alături de Petrarhe Poenaru, Florian Aaron și Ion Heliade Rădulescu, Simeon Marcovici făcea parte din comisia însărcinată cu subscripția publică. Vezi în această privință articolul lui Petrarhe Poenaru, prin care se dădeau lămuririle necesare, cu acest prilej aducîndu-se un frumos omagiu lui Gheorghe Lazăr, în „Curierul românesc”, XVIII (1846), nr. 14, p. 53; de asemenea, „Albina românească”, XVIII (1846), p. 11.

În paralel cu funcția de profesor la „Sf. Sava”, ca și alți dascăli ai colegiului, ca Petrache Poenaru, de pildă, Simeon Marcovici a îndeplinit și o serie de importante funcții de ordin administrativ și juridic. Este vorba, de fapt, de aspecte mai puțin cunoscute din activitatea sa, ceea ce ne face să insistăm aici asupra lor; sînt aspecte care sugerează în bună măsură, așa cum vom vedea, și condițiile de viață materială ale acestui cărturar-patriot.

În anul 1830, de pildă, lui Marcovici i se încredințează o însărcinare de oarecare însemnătate pe linie administrativă. Ținîndu-se seama de cunoștințele sale de matematică, este numit membru al comisiei însărcinată să stabilească hotarele între Imperiul otoman, pe de o parte, Țara Românească și Moldova, pe de altă parte; este secretar al acestei comisii, din care mai făceau parte, ca reprezentant al Țării Românești, vornicul Mihalache Ghica, iar din partea Moldovei, vornicul Dimitrie Plaghino și aga Nicolae Ghica³³.

În spiritul obiceiurilor vremii, pentru zelul arătat în îndeplinirea îndatoririlor școlare sau administrative, în anul 1834, Simeon Marcovici era înălțat la rangul de vel serdar, la o dată cînd primeau ranguri boierești și alți dascăli de la „Sf. Sava”, în frunte cu Petrache Poenaru³⁴. Ulterior, în 1839, era făcut paharnic, în 1845, clucer, și în sfîrșit, în 1856, agă³⁵.

În unele însărcinări administrative, în răstimpul domniei lui Alexandru Ghica, se implică singur, în legătură cu preocupările sale cărturărăști de ordin juridic, în anii studiilor la Pisa și Paris, el însușindu-și serioase cunoștințe și din acest domeniu. În anul 1838 dă tiparului o nouă ediție după Pravila lui Caragea, sub patronajul Marelui Logofetii a Drepătății, condusă de Barbu Știrbei. Era o ediție „mai purtărească, fiind de format mai mic și mai bogată, și un preț de 7 sfanți exemplarul”; se spera că în aceste condiții „nu se va mai aduce zăticnirea doritorilor de a o dobindi”, cum indica anunțul publicat în numele marelui logofăt al Drepătății³⁶.

În cursul anului 1839 Simeon Marcovici tipărește pe cheltuiala sa o antologie de texte juridice, pe care foaia oficială administrativă o indica drept manual judecătoresc³⁷, cuprinzînd capitolul al VII-lea din Regulamentul Organic privind organizarea justiției, precum și „legiuirile judecătorești” din anii următori³⁸.

³³ „Curierul românesc”, II (1830), nr. 29, p. 113.

³⁴ „Buletin. Gazeta administrativă”, II (1834), nr. 42, p. 186. Cu acest prilej, Petrache Poenaru era ridicat la rangul de vel comis, ranguri mai mici primind și alți dascăli de la Sf. Sava: Florian Aaron, Ion Pop și alții.

³⁵ Biblioteca Academiei Române, colecția Manuscrise românești, ms. 872, f. 50, nr. 103; f. 69, nr. 83; f. 108, nr. 103.

³⁶ „Buletin. Gazeta administrativă”, VII (1838), nr. 47, p. 188. La textul Pravilei lui Caragea se adaugă un ofis al domnului Grigore D. Ghica privind dreptul de protimis, precum și jurnalul Sfatului Administrativ Extraordinar, din 1837, în aceeași chestiune.

³⁷ „Buletin. Gazeta administrativă”, XVIII (1839), p. 92.

³⁸ Vezi „Regulament judecătoresc, coprinzător de capul al șaptelea din Regulamentul organic asupra administrației judicătorești și a organizației judecătorilor din prințipatul Țării Românești, după cum s-a întrunat și s-a priimit de Cinstita obșteasca Adunare cu legiuirile judecătorești din anii 1831, 1832, 1833, și cu adăogire a legiuirilor judecătorești din anii următori pînă în ziua de astăzi; tipărit acum în zilele prea-înălțatului nostru Domn, Alexandru D. Ghica, cu înaltă slobozenie, prin stăruirea și cheltuiala D. Sărdar, S. Marcovici”. București, în Tipografia lui Eliad, 1839, 188 p.

La începutul acestui an, la propunerea marelui logofăt al Dreptății, Simeon Marcovici era numit secretar al „Comisiei însărcinată cu alcătuirea unei condici civile și de procedură”, ca membri în această comisie fiind numiți și profesorii de drept de la „Sf. Sava”, Costache Moroiu, Alecu Racoviță și Constantin Brăiloiu³⁹. Se constituia totodată și un comitet de supraveghere a lucrărilor comisiei, alcătuită din mari boieri⁴⁰, avînd ca președinte pe Barbu Știrbei. De fapt, sarcina de bază era lăsată pe seama lui Marcovici, curînd Adunarea Obștească, pentru cheltuielile necesare, alocîndu-i o sumă de bani⁴¹.

În seria condiciilor intrate în atenția comisiei instituită de autorități, al cărui secretar era Marcovici, o însemnătate deosebită se conferea Condicii de comerț, și odată cu terminarea acestei lucrări, în manuscris, în anul următor, Departamentul Dreptății propunea domnitorului ca ea să fie tipărită, cu această operație finală fiind însărcinat în mod special Simeon Marcovici, cel care o „lucrase”, date fiind garanțiile pe care el le oferea, mai ales sub raportul pregătirii lingvistice. Departamentul era de părere „ca dumnealui paharnicul Simeon Marcovici, cari cu deosebită rîvnă, osîrdie și înțelegere a fost secretar pe lîngă numitul Comitet de noua alcătuire a Condicii de comerț, să se însărcineze cu tipărirea acestei condici, spre a să păzi lămurirea ceamai strajnică atît în noile expresii ce după neapărată trebuință s-au introdus, cît și în punctuație, ca să nu să facă cea mai mică greșeală la tipar, aducătoare de neînțelegere ori de rea înțelegere a dispoziției legiului”⁴². La 27 mai 1840, pentru „cuvintele arătate”, raportul Departamentului Dreptății era aprobat de domn, cu acordarea unui privilegiu: „pentru oareșicare mîngiere a strădaniilor numitului paharnic, să i se dea dreptul de a tipări singur Condica de comerț în soroc de doisprezece ani cu îndatorire de a da la Departamentul Dreptății pentru cea dintîi ediție cincizeci exemplare fără plată” (pentru eventualele celelalte ediții, cîte 20 de exemplare)⁴³. Odată tipărită, Condica de comerț urma să intre în funcțiune cu data de 1 ianuarie 1841⁴⁴.

Simeon Marcovici, care, între timp, fusese înălțat în rangul de paharnic, spera să tragă oarecare foloase materiale din monopolul care îi era asigurat asupra vînzării acestei noi lucrări juridice⁴⁵. Lucrurile vor sta însă cu totul altfel, în cîțiva ani monopolul dovedindu-se cu totul păgubos. La sfîrșitul anului 1843, el era obligat să adreseze o plîngere noului domnitor, Gheorghe Bibescu, solicitînd sprijin pentru a-și recupera banii cheltuiți pentru tipărirea acestei lucrări. „Dînd la lumină această condică cu a mea cheltuială — scrie el la această dată — nu numai că n-am dobindit vreun folos, ci dimpotrivă am pierdut și capitalul, pentru că mai

³⁹ „Buletin. Gazeta administrativă”, VIII (1839), p. 69–71: copie după raportul Departamentului Dreptății înaintat domnului la 4 februarie 1839.

⁴⁰ Între alții se numără în acest comitet fratele lui Barbu Știrbei, Gheorghe Bibescu, viitorul domnitor, succesor al lui Alexandru Ghica, care, la rîndul său, avea să-l prețuiască pe dascălul de la „Sf. Sava”.

⁴¹ „Buletin. Gazeta administrativă”, VIII, 1839, nr. 18, p. 71.

⁴² Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, dosar 16/1840, f. 2.

⁴³ Ibidem, f. 3.

⁴⁴ „Buletin. Gazeta oficială”, IX (1840), nr. 20, p. 77–78.

⁴⁵ Vezi *Condica de comerț cu anezele ei* ... Acum întîia oară tipărită, ... prin stăruirea și cheltuiala D. Păharnicului S. Marcovici, București, în Tip. lui I. Eliad, 1840, 242 p.

toate exemplarele stau nevindute”⁴⁶. Ca atare, ruga pe domn să dispună anularea monopolului și, o dată cu aceasta, preluarea de către stat a celor aproape 1500 de exemplare existente, cu achitarea contravalorii lor, calculate la cîte 6 stânți exemplarul, în acest fel reclamantul urmînd, cum se exprimă el însuși, a „nu se vedea expus a-și vedea atîtea trudoase osteneți jertfite în zadar”⁴⁷. Domnul avea să pună pe plîngerea editorului o rezoluție favorabilă, făcîndu-i dreptate, „potrivit cu ostenelele și rivna ce apururea a arătat numitul, atît ca om de litere, cît și ca slujbaş”⁴⁸. Cele 1500 exemplare ale condicii, cum indica jurnalul Sfatului Administrativ Extraordinar din 9 decembrie 1843, erau preluate de Logofetia Dreptății, urmînd a se achita lui Marcovici în anul următor contravaloarea lor⁴⁹. În orice caz, Simeon Marcovici primea din partea statului în cursul anului 1844, în patru rate, frumoasa sumă de 21.262 lei⁵⁰, în timp ce mulți ani după această dată, vînzările fiind foarte reduse, o asemenea sumă nu putea fi recuperată de stat⁵¹.

Mai ușor vandabilă a fost, cu siguranță, Pravila lui Caragea, căci Simeon Marcovici o va tipări pentru a treia oară, în 1845⁵², adăogită cu „toate legiurile privitoare la pricini civile”⁵³, peste doi ani, în 1847, împreună cu Zaharia Carcalechi, tipărind Regulamentul Organic⁵⁴.

Cariera administrativă a lui Simeon Marcovici intră într-o nouă etapă în intervalul domniei lui Gheorghe Bibescu, cînd el este înalt funcționar în cadrul Secretariatului Statului, bucurîndu-se în mod deosebit de prețuirea domnului; a făcut parte din suita acestuia cu prilejul călătoriei la Constantinopol, în 1843⁵⁵, precum și al călătoriilor în țară, pe la locuri și monumente istorice, relatînd din etapă în etapă, aceste călătorii⁵⁶.

Trebuie amintit aici că nu numai Marcovici, ci și alți cărturari patrioți își puneau speranțe în noul domnitor — primul domnitor ales de Adunarea Obștească, în urma competiției dintre mai mulți candidați —, credeau cu sinceritate în patriotismul lui, iar acesta, la rîndul său, mai

⁴⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Justiției, Extrajudiciare, dosar 300/1843, f. 1.

⁴⁷ Ibidem, f. 14.

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, f. 2. Ulterior, după o numerotare exactă a exemplarelor existente, Marcovici constata un supliment de alte 75 exemplare, peste numărul de 1500, și, cum nu mai avea „nici un drept de proprietate întru aceasta”, cerea și răscumpărarea lor, adresîndu-se numai Departamentului Dreptății (Ibidem, f. 25, 26, 27).

⁵⁰ Ibidem, f. 66.

⁵¹ La sfîrșitul anului 1853, în vremea lui Barbu Știrbei, la Departamentul Dreptății încă se mai aflau nevindute 1417 exemplare din cele 1575 în discuție (Ibidem, f. 118). Și în anii următori, cît putem urmări documentar situația, pînă prin 1857, vînzările vor fi sporadice. (Ibidem, f. 117, 120, 160).

⁵² Vezi *Legiuirea Prințipalului Țării Românești*, întocmită supt fostul Domn Ioan Gheorghe Caragea, acum a treia oară tipărită, ..., de D. Cluceru Simeon Marcovici, București. În privilegiata tipografie a Curții, 1845, 193 p.

⁵³ Era pusă în vînzare, pentru început, în „canțelaria” gazetei „Vestitorul Românesc”, cu prețul de patru stânți. Vezi „Vestitorul românesc”, IX (1845), nr. 58, p. 232.

⁵⁴ Vezi semnalarea apariției sale în „Vestitorul românesc”, XI (1847), p. 170, dar și în gazetele transilvănene: „Gazeta Transilvaniei”, X (1847), p. 200; „Organul luminării”, I (1847), p. 128—129.

⁵⁵ N. Isar, 1843 — un domnitor român în vizită la Istanbul, în „Magazin istoric”, XXI (1987), nr. 4, p. 38—41.

⁵⁶ Asupra spiritului patriotic care animă aceste relatări de călătorie, vezi art. citat din „România literară”.

ales în intervalul imediat următor înscăunării⁵⁷, părea a dori să încurajeze aceste așteptări. Din primele luni de domnie, proaspătul ales a încercat să-și facă popularitate, să-și apropie pe cărturarii de prestigiu din epocă. Sub semnul acestei tendințe se desfășoară, la puțină vreme de la înscăunare, vizita sa la colegiul „Sf. Sava” din București, cu prilejul festivității încheierii anului școlar, pe care „Curierul românesc”, condus de Heliade, o relatează cu oarecare entuziasm⁵⁸.

Apreciat în mod deosebit de domnitorul Gheorghe Bibescu — după ce în urma călătoriei la Constantinopol, primise o înaltă distincție, precum și o importantă recompensă în bani⁵⁹ —, în primăvara anului 1845, Marcovici este înălțat de la rangul de paharnic la acela de clucer⁶⁰. Cenzor pentru scrierile în limba franceză, din toamna anului 1845⁶¹, funcție care reflectă încrederea acordată de domn, doi ani mai târziu era numit de acesta membru al comisiei însărcinate a se ocupa cu administrația averii domnului și soției sale, alături de polcovnicul Banov și clucerul Opran⁶².

Odată cu izbucnirea revoluției de la 1848, dat fiind spiritul moderat pe care îl dovedise de-a lungul anilor, Marcovici se numără printre cele câteva personalități la care domnitorul s-a gândit la un moment dat să apeleze, în ideea că ar putea să salveze situația⁶³; alături de Marcovici, de asemenea, era avut în vedere Petrache Poenaru. Cert este că, spre deosebire de Poenaru, care, în intervalul represiunii care a urmat după 1848, a fost acuzat de complicitate⁶⁴, Marcovici a rămas în afara bănuielor⁶⁵.

Odată cu numirea ca domn a lui Barbu Știrbei — care îl cunoștea bine, de mai multă vreme, și cu care mai colaborase —, ocupă funcția de șef al Secției administrative în cadrul Secretariatului Statului din octombrie 1850, fiind înlocuit în această funcție de Petrache Poenaru⁶⁶. În schimb, odată cu deschiderea școlilor, de la 1 ianuarie 1851, Marcovici ocupă importanta funcție de director al școlilor, în locul lui Costache Brăiloiu⁶⁷. Cum era vorba de o nouă organizare a școlilor, proaspătul

⁵⁷ Între alte publicații, „Curierul românesc” al lui Heliade descria ceremonialul înscăunării domnului de la începutul anului 1843, subliniind nota de entuziasm care domina evenimentul. Vezi XV (1843), supliment la nr. 13.

⁵⁸ Vezi nr. 51, din 5 iulie, p. 145—148. Cu acest prilej ca în fiecare an la această festivitate, din partea corpului didactic a luat cuvântul marele clucer Petrache Poenaru, directorul școlilor naționale (cuvânt publicat de G. Potra, *op. cit.*, p. 352—356).

⁵⁹ „Vestitorul românesc”, VII (1843), nr. 103, p. 409—410: „Albina românească”, VI (1844), p. 13 (suma de 12.000 lei).

⁶⁰ „Buletin. Gazetă oficială”, XIV (1845), nr. 41, p. 163—164.

⁶¹ „Buletin. Gazetă oficială”, XIII (1844), nr. 116, p. 461.

⁶² „Buletin. Gazetă administrativă”, XVI (1847), p. 215.

⁶³ Gh. Bibescu, *Domnia lui Bibescu*, traducere de B. Florescu, vol. II, București, 1894, p. 336.

⁶⁴ G. Potra, *op. cit.*, p. 167—169.

⁶⁵ Pentru aprecierea acestui moment, vezi N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928, p. 281; Al. Marcu, *op. cit.*, p. 28.

⁶⁶ „Buletin oficial al Țării Românești”, 1850, nr. 96 din 13 noiembrie, p. 383.

⁶⁷ „Vestitorul românesc”, 1850, supl. la nr. 96, p. 1; „Buletin oficial al Țării Românești”, 1850, nr. 99, din 19 noiembrie p. 393—394.

director urma să aibă un rol important în aplicarea acestei reforme ⁶⁸. În ajunul deschiderii cursurilor, conform unui vechi obicei, în numele corpului profesoral, Marcovici vorbea în fața domnului, cu prilejul solemnității Anului Nou, între altele, referindu-sela importanța misiunii corpului profesoral în aplicarea noii reforme ⁶⁹. Nu peste multă vreme, cu prilejul încheierii acestui an școlar prescurtat, din cursul noii etape de organizare, la 14 iunie 1851, se desfășura festivitatea împărțirii premiilor ⁷⁰, cu acest prilej, directorul școlilor naționale — și, implicit al colegiului „Sf. Sava” — făcând un raport asupra desfășurării activității școlare în primul an de aplicare a noii reforme, raport contrasemnat de ceilalți doi membri ai Eforiei, dr. Apostol Arsache și Petrache Poenaru ⁷¹.

Nu este exclus ca, în calitate de vechi colaborator al lui Barbu Știrbei, apoi și de director al școlilor, Simeon Marcovici să fi însoțit pe domn în călătoriile sale prin țară; ne referim în primul rînd la călătoria în Muntenia și Oltenia, din august — septembrie 1850, pe un traseu asemănător cu cel parcurs în anii 1844—1846, în compania lui Gheorghe Bibescu ⁷².

Cu prilejul Anului Nou 1852, Simeon Marcovici vorbește, ca și în anul anterior, la palat în numele corpului profesoral, alături de alte oficialități ⁷³, dar în curînd, în februarie 1852, în locul său era numit ca director al școlilor tinărul doctor în drept de la Paris, Costache Bosianu ⁷⁴. I se vor încredința apoi lui Simeon Marcovici alte câteva funcții pe linie cultural-administrativă; din 1853 era redactor al „Buletinului oficial” al Țării Românești, de la această dată „Foaia satească”, vechea gazetă (întemeiată de Petrache Poenaru sub titlul de „Învățătorul satului”) încetîndu-și existența ⁷⁵; în 1854, era numit membru al comitetului teatral în locul colonelului Ioan Voinea, director al teatrului fiind numit Grigore Bengescu ⁷⁶.

Dar o funcție deosebită de ordin administrativ deține Simeon Marcovici din 1855, cînd, în urma alegerilor din 19 iunie pentru Consiliul orășenesc al Capitalei, este ales membru al acestuia, dintre toți aleșii întrunind cel mai mare număr de voturi ⁷⁷. A îndeplinit de la început funcția de președinte sau de locuitor al președintelui Consiliului; în orice caz, de prin aprilie 1856 iscălea actele în calitate de primar

⁶⁸ Hrisovul domnului Barbu Știrbei pentru redeschiderea școlilor datează din 17 octombrie 1850, și în el era anunțată numirea noii Eforii: președinte, marele ban, Alexandru Fillpescu, membri, în afară de clucerul Simeon Marcovici, dr. Apostol Arsachi, colonelul Ioan Florescu și clucerul Petrache Poenaru. Vezi „Vestitorul românesc”, XIV (1850), nr. 80, p. 318. Tot aici era anunțată programa noului colegiu (p. 318 și urm.).

⁶⁹ „Vestitorul românesc”, XVI (1851), nr. 2, din 6 ianuarie, p. 5—7.

⁷⁰ Ibidem, nr. 52, din 16 iulie, p. 205.

⁷¹ Ibidem, p. 207—208.

⁷² Ibidem, XIV (1850) din 26 august, 2 și 5 septembrie 1850, p. 251—254; 265—267; 269—271. Este vorba de relatări de călătorie care par a nu aparține lui Simeon Marcovici; în orice caz, ținînd seama mai ales de reportajele sale precedente, numele său poate fi pus în discuție.

⁷³ „Vestitorul românesc”, XVIII (1852), p. 58; „Gazeta Transilvaniei”, XV (1852), p. 29—31; 34—35.

⁷⁴ „Buletin oficial al Prințipatului Țării Românești”, din 14 februarie 1852, p. 50.

⁷⁵ „Bukurester deutsche Zeitung”, IX (1853), p. 49.

⁷⁶ „Buletin oficial”, 1854, nr. 93, p. 369.

⁷⁷ Arh. St. Buc., fond Primăria municipiului București, dosar 2/1856, f. 6.

al Bucureștilor ⁷⁸. Era confirmat de caimacamul Alexandru Ghica în 1856 în această funcție ⁷⁹, pe care o va deține până la sfârșitul mandatului Sfatului orășenesc, adică până la 1 iulie 1857 ⁸⁰. Ca primar al Capitalei, a desfășurat o meticuloasă muncă administrativă, în acest răstimp, între altele, ajutînd pe fostul său colaborator Zaharia Carcalechi, Consiliul orășenesc încheind cu vechiul gazetar contracte de tipărire a lucrărilor sale ⁸¹. A mai ocupat în acest răstimp și o funcție cvasi-onorifică, aceea de al II-lea episcop al Spitalului Brîncovenesc și al bisericii Domnița Bălașa, în care era numit în noiembrie 1856 ⁸².

De asemenea, a mai deținut Simeon Marcovici, în partea finală a vieții sale, și alte funcții sau demnități, amintite în necrologul lui Mihai Eminescu sau în enciclopedia lui Cornel Diaconovici, pe care, însă, deocamdată, documentar, nu le putem confirma. Astfel, din 1852, a fost, se pare, membru al Comisiei documentale (trecută apoi la Arhivele Statului) ⁸³; în anii 1858—1859, director general al telegrafelor ⁸⁴; în sfârșit, membru al Consiliului superior al instrucției publice și deputat ⁸⁵.

Trebuie menționat că, în paralel cu activitățile didactice ⁸⁶ și administrative, Simeon Marcovici a desfășurat o bogată activitate publicistică și de traducător. Ca și alți dascăli de la „Sf. Sava” ⁸⁷, a colaborat la gazetele vremii cu o serie de articole cu conținut social-politic, afirmîndu-se ca un remarcabil gînditor de formație iluministă. În același timp, a fost, mai ales, un neobosit traducător de literatură franceză și italiană; a tradus, de pildă, după o versiune franceză, din poeziile lui Edward Young (*Oulegere din cele mai frumoase nopți ale lui Young*, București, 1831; a doua ediție, adăugită, 1835), dar și din alte opere literare, cu preocupări moralizatoare, aparținînd lui A. R. Lesage, J. Fr. Marmontel, G. B. de Mably, Vittorio Alfieri și alții ⁸⁸. Limba frumoasă a acestor traduceri a fost aceea care a atras admirația lui Eminescu, la care ne-am referit.

Evident, viața de familie și condițiile materiale de existență au avut un rol important în realizarea carierei școlare și administrative a lui Simeon Marcovici, a operei sale. Prin 1832 dascălul de retorică de la

⁷⁸ Ibidem, f. 18.

⁷⁹ „Buletinul oficial al Prințatului Țării Românești”, 1856, p. 293.

⁸⁰ Arh. St. Buc., fond Primăria municipiului București, dosar 20/1856, nenumărat.

⁸¹ Ibidem, dosar 122/1856, nenumărat.

⁸² Ibidem, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Țara Românească, dosar 4335/1856.

⁸³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, Sibiu, 1904, t. III, p. 201.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ Mihai Eminescu, *op. cit.*, p. 401. Este articolul publicat în „Curierul de Iași”, X (1877), nr. 72, din 6 iulie, p. 73.

⁸⁶ Pentru o prezentare a acestor activități, vezi și Elena Grigoriu, *Istoricul Academiei Domnești de la Sf. Sava (Contribuții documentare)*, București, 1978, p. 197—201.

⁸⁷ Pentru publicistica social-politică a dascălilor de la „Sf. Sava”, vezi, recent, N. Isar, *Cele mai vechi periodice ale dascălilor de la Sf. Sava: „Muzeul național” și „România”*, în „Studii și articole de istorie”, LI — LII, 1985, p. 252—260; Idem, *Două publicații din timpul revoluției de la 1848*, în „Revista de istorie”, XXXVIII (1985), nr. 2, p. 198—206.

⁸⁸ Semnificația social-politică a acestor traduceri a fost în mod inspirat subliniată într-un studiu mai vechi de I. Verbină (I. Pervain), *Simeon Marcovici, traducător și teoretician al problemelor sociale și literare*, în „Studii literare”, vol. IV, Cluj, 1948, p. 1—57.

Sava" locuia în București în sectorul de Verde⁸⁹. Avea o stare materială bună, care îi permitea, între altele, să întrețină un vizitiu⁹⁰ și să țină în casă o servitoare, cum era obiceiul în casele boierești; dar era, se pare, strâns la pungă, grijiul cu cheltuielile, drastic în a-și păstra agoniseliile⁹¹, având a întreține și trimite la studii, cum vom vedea, mai mulți copii. Din partea părinților soției moștenise, se pare, ceva avere; prin 1840–1841 deținea din partea răposatului soțu o casă — alta decât aceea în care locuia — pe care o închiriasse unei trupe de actori francezi⁹².

Cărturarul a avut mai mulți copii, fete și băieți. Primul născut, în 1827, a fost Elena, viitoarea soție a cunoscutului arhitect Alexandru Orescu. Apoi au venit pe lume: Elisabeta, în 1832, moartă de tinărară, în vîrstă de 20 de ani, Ilie, în 1833, mort de copil, Alexandru în 1835, viitorul renumit medic, în sfîrșit, Constantin, în 1837, viitor economist și publicist⁹³. Moartea în august 1852 a celei de a doua fiice, Elisabeta — căsătorită Racoviță —, pe cînd împlinise abia 20 de ani⁹⁴, zdrobise pentru totdeauna liniștea părinților. După această dată, în paralel cu multiplele activități pe care le desfășoară, la care ne-am referit, grijile îndureratului tată se îndreaptă spre educația celor doi băieți, Constantin și Alexandru.

Ca unul care își făcuse studiile în străinătate, Simeon Marcovici era adinec convins de remarcabila însemnatate pe care acest gen de studii continua să o aibă — la mijlocul secolului trecut⁹⁵ — pentru formarea profesională a tinerilor, și va urmări, deci, cu perseverență, să orienteze pe această cale pregătirea profesională a fiilor săi.

La 12 iulie 1852, de fapt, cu puțin înaintea morții fiicei sale, Elisabeta Racoviță, la care ne-am referit mai sus, el adresează o jalbă domnului Barbu Știrbei, solicitîndu-i o bursă pentru trimiterea la studii la Viena a

⁸⁹ Arh. St. Buc., fond Vornicia poliției București, dosar 3812/1832, f. 16.

⁹⁰ Vezi o adresă a Agiei către Comisia Văpselei de Verde, din decembrie 1832, în care se arată că un Ioan sin Radu Țiganul, fost vizitiu, al lui Marcovici, îi furase acestuia diferite obiecte și bani, care, ulterior, după cercetări, au fost găsite la fur și recuperate. (Arh. St. Buc., fond Tribunalul poliției, dosar 5741/1832, f. 1).

⁹¹ Între alte piese inedite, referitoare la Simeon Marcovici, remarcăm o jalbă a sa, din 22 februarie 1834, adresată Agiei, reclamînd că angajase o femeie ca bucătăreasă, dar aceasta, a patra zi, fugise, luînd cu sine cîteva taciuri de argint; o căutasă un timp, pentru a o găsi în cele din urmă, întîmplător, într-o casă de sub mitropolie și cerea, deci, Agiei să-i fie recuperate „bunurile”.

⁹² La un moment dat, în timp ce actorii francezi erau plecați la Craiova, probabil în turneu, din afară proprietarul observă spargerea unui geam și gîndindu-se la hoți cerea Agiei să se cerceteze casa, în prezența reprezentanților consulatului francez, și să se facă catagrafia lucrurilor actorilor francezi, dîndu-se aceasta în păstrarea sa pînă la întoarcerea chiriașilor (Arh. St. Buc., fond Agia orașului București, dosar 1014/1841, f. 1–2, 7).

⁹³ Ibidem, colecția Catagrafii, Catagrafia din 1838, vol. 82, mahalaua Crețulescu, poziția 2053.

⁹⁴ Vezi „Curierul românesc”, foaie volaută după nr. 63. În discursul funebru ținut cu acest prilej de unul dintre prietenii familiei, N. Nenovici, referitor la educația aleasă a tinerei dispărute, se aducea un cuvînt de îmbărbătare întristatului tată, clucerul Simeon Marcovici, cel „care 20 de ani și mai bine, ca profesor zeLOS în școala națională, a crescut o generație întreagă, dotînd-o cu principiile acelea cu care acum nici un june nu se poate rușina cînd pășește cu fruntea radioasă în societate”.

⁹⁵ În afara unor lucrări citate mai sus, pentru aceste călătorii de studii, mai vezi Viorel Grozav, *Știri noi privitoare la bursierii români în străinătate 1820–1877*, în „Revista Arhivelor”, XLVII (1970), vol. XXXII, nr. 1, p. 121; Maria Stan, *Tineri bucureșteni plecați la studii în străinătate în secolul al XIX-lea*, în „București. Materiale de istorie și geografie”, IX, 1972, p. 176.

fiului său mai mic, Constantin. Slujise pînă la această dată, preciza el, douăzeci de ani în ramura instrucției publice, ca profesor de matematică, de limbă franceză, de retorică și, în sfîrșit, ca director, și douăzeci și unu de ani, „necurmat”, în ramura administrativă. Fiul său, voind să studieze medicina, „după însuși a lui vocație”, apela la domn, mijloacele materiale fiindu-i mărginite: „pentru că puțină avere ce aș fi putut aduna prin economie din leafa mea s-a absorbit de necurmatele trebuințe și nenorociri ale numeroasei mele familii”⁹⁶. Domnitorul avizează favorabil cererea, indicînd acordarea pentru Constantin a unei subvenții de 200 galbeni pe an, în curs de patru ani, o sută urmînd a fi achitată de Eforia Spitalelor și o sută de Eforia Școalelor. Motivarea din rezoluția unui vechi om de școală, cum era și Barbu Știrbei, merită să fie reținută: „Lipsa de specialități este mare la noi despre orice ramură și este ca osibit simțitoare astăzi pentru doctori în medicină. Trebuința aceasta nu să poate îndeplini pe cît om adăsta-o de la streini. Căci cei buni doctori nu-și las patria lor, și nu ne vin decît mediocrități”⁹⁷.

Eforia Școalelor, constatînd că recomandarea domnului era în conformitate cu prevederile art. 256 din Regulamentul școlilor, care puneau Eforiei datoria de a trimite tineri la studii în străinătate „spre a să desăvîrși în ale lor învățături și să profeseze în urmă în țara lor științele dobîndite în streinătate”, acorda bursa solicitată, cu începere de la 10 iulie 1852, indicînd drept condiții următoarele: ca tînărul să studieze medicina în facultatea de medicină din Viena, „pînă la gradul de doctor”; să se îndatoreze „a se specializa în istoria naturală și a preda după întoarcere în colegiu această disciplină”; de a trimite la sfîrșitul fiecărui an școlar certificate de absolvire; în sfîrșit, obligația părintelui de a restitui Eforiei banii primiți dacă fiul la întoarcere în țară nu va voi să se facă profesor⁹⁸.

Constantin a plecat într-adevăr la Viena, studiînd, se pare, într-un pensionat particular, în „așezămîntul domnului Șubert”⁹⁹; anual, pînă în 1855, deci, inclusiv pentru cel de al treilea an de studiu, subvenția i-a fost ridicată de părinte de la Eforie, fiindu-i trimisă la Viena¹⁰⁰.

Între timp, în 1854, celălalt fiu al lui Simeon Marcovici, mai mare, Alexandru, după absolvirea cu succes a șase clase gimnaziale în Capitală, fusese trimis la Paris, pe spesele tatălui, și în aprilie 1855 își luase diploma de bacalaureat în științe. Cum tocmai se anunțase de către Eforie măsura de a se trimite un număr de 4 bursieri în străinătate pentru studiul matematicii, la 20 mai 1855, Simeon Marcovici adresa o nouă cerere domnului Barbu Știrbei, solicitînd de această dată ca Alexandru să fie prenumărat printre cei patru bursieri „pentru ramura matematică”, sugerînd aici și soluția unui transfer a bursei dată lui Constantin, care ar fi urmat să înceze de la 1 iulie, după numai trei ani, acesta din urmă mai avînd „zăbavă”

⁹⁶ Arh. St. Buc., fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 1794/1852, f. 2, cople.

⁹⁷ Ibidem.

⁹⁸ Vezi jurnalul Eforiei din 8 noiembrie 1852 (Ibidem, f. 8).

⁹⁹ În orice caz, aici a urmat primul an școlar, 1852/1853, de unde obținea atestatul depus a Eforiei (Ibidem, f. 19).

¹⁰⁰ Vezi cererile lui Simeon Marcovici pentru ridicarea subvenției, ultima din 12 iunie 1854, pentru cel de al treilea an școlar, 1854—1855. (Ibidem, f. 16, 22).

pină la trecerea la Viena a examenului de bacalaureat ¹⁰¹. Eforia, în acord și cu părerea domnitorului, prin raportul din 13 iunie 1855, apreciază că regulamentul școlar în vigoare interzicea acordarea fără concurs a unei burse, dar transferul subvenției lui Constantin pe seama lui Alexandru nu contrazicea dispozițiile legale ¹⁰². Nu știm exact ce a motivat această hotărâre în privința lui Constantin, dar, după cum se știe, nici orientarea lui Alexandru spre studii matematice nu era definitivă, acestuia fiindu-i dat a se stabili în studierea medicinei, urmînd a deveni un reputat doctor, și spre satisfacția tatălui, care avusese, oricum, dorința de a vedea medic pe unul dintre băieții săi.

În anii următori, Simeon Marcovici se îngrijește cu rigurozitate de ridicarea bursei pentru Alexandru ¹⁰³, prezentînd cu regularitate Eforiei atestatele secretariatului Facultății de medicină din Paris ¹⁰⁴, pe care Alexandru se decisese în cele din urmă s-o urmeze. La 2 decembrie 1858, din timp, printr-o cerere adresată Eforiei, el solicită prelungirea stipendiului pentru alți trei ani, peste cei patru acordați inițial, începînd de la 1 iulie 1859, pentru ca Alexandru „să-și poată săvîrși fără strîmtoare cursul medical teoretico-practic împreună cu cuvenita diplomă de doctorat” ¹⁰⁵. Eforia, prin jurnalul din 18 decembrie 1858, luînd în considerație că „numitul june urmează bine studiile”, hotărâște în principiu continuarea acordării stipendiului, decizia urmînd a fi reinnoită anual, „după cum junele-și va face bine datoriile sale” ¹⁰⁶. Peste un an, sub domnitorul Alexandru Ioan Cuza, Simeon Marcovici adresează eforilor o nouă cerere, solicitînd o suplimentare a bursei acordată lui Alexandru, la nivelul celorlalți bursieri înscrși în bugetul statului ¹⁰⁷, preum și o prelungire de încă șase luni peste cei trei ani suplimentați anterior, ținînd seama de „silința, buna orînduială și succesele” lui Alexandru ¹⁰⁸.

Într-adevăr, Alexandru, în anul precedent, la examenul pentru externat, se clasase al patrulea din 180 de candidați, iar acum se pregătea pentru examenul de internat, „care este cel mai greu și mai necesariu, fiindcă cu modul acesta teoria merge în paralel strîns cu practica” ¹⁰⁹. În consecință, în fața unor probe concludente despre silințele tînărului, Eforia dădea satisfacție cererii lui Simeon Marcovici ¹¹⁰, încrederea acordată avînd a fi pe deplin confirmată. Peste cîțiva ani, întors în țară, Alexandru

¹⁰¹ Ibidem, f. 28.

¹⁰² Ibidem. Printre alte formalități de transferare a bursei, vezi de asemenea, f. 30, 34.

¹⁰³ Vezi cererile, cu autografe, din 11 iulie 1856 și 1 iulie 1857, cea din urmă pentru eliberarea subvenției pentru al treilea an de studii din cei patru prevăzuți și pentru Alexandru. (Ibidem, f. 46), 49).

¹⁰⁴ Pină în vara anului 1859, „Alexandru Marcovitz”, cum era înregistrat în foile matricole ale facultății, obținuse 12 inscripții și trecuse 3 examene finale. (Ibidem, f. 46, 49).

¹⁰⁵ Ibidem, f. 51.

¹⁰⁶ Ibidem, f. 52. La această dată semnau ca efori G. Costaforu, A. G. Goleescu, V. Boerescu și Ar. Ghica.

¹⁰⁷ Odată cu transferarea stipendiului pe seama lui Alexandru, au fost achitați acestuia numai 100 de galbeni, partea din subvenție acordată de Eforia Spitalelor; acum, deci, era vorba de creșterea subvenției de la 100 la 240 galbeni, cit aveau la această dată ceilalți bursieri ai statului la studii în Occident. (Ibidem, f. 59—61).

¹⁰⁸ Ibidem, f. 59.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem, f. 60. Ca efori semnează acum P. Poenaru, Aug. Tr. Laurian, I. Maiorescu și Ar. Ghica.

Marcovici avea să facă o strălucită carieră de medic, fiind unul dintre marii diagnosticieni ai timpului și unul dintre cei mai de seamă profesori ai tinerei facultăți de medicină ¹¹¹.

După moartea lui Simeon Marcovici, la 1 iunie 1877, amintirea lui va fi ilustrată cum nu se va putea mai bine de doctorul Alexandru Marcovici, numele lor, atât al tatălui, cât și al fiului ¹¹², păstrându-se vii în conștiința publică românească pînă în zilele noastre.

Dăm în anexe cîteva din documentele de arhivă amintite mai sus: jalba lui Marcovici din 1843 adresată domnului Gheorghe Bibescu privind răscumpărarea de către stat a privilegiului vînzării condicii comerciale tipărită de el, precum și o parte din corespondența sa cu autoritățile pentru bursele de studii în străinătate ale fiilor săi.

1

[1843,? decembrie 9, București] Jalbă a lui S. Marcovici, solicitînd recuperarea banilor investiți în tipărirea Condicii comerciale.

Prea înălțate Doamne,

În cursul aproape de doi ani am lucrat în calitate de secretar la alcătuirea condicilor comerciale și criminalicești. Stăpînirea mulțumindu-mă de strădaniile mele, mi-a hărăzit spre răsplătire și mîngiere, cu gînd negreșit de a-mi face bine, monopolul tipăririi Condicii comerciale în soroc de doisprezece ani. Dînd la lumină această condică cu a mea cheltuială, nu numai că n-am dobîndit vre-un folos, ci dimpotrivă am pierdut și capitalul, pentru că mai toate exemplarele stau nevindute.

Socotînd că nu va fi suferit Mării Voastre a să răsplăti rîvna și ostenețele mele cu un privilegiu păgubitor, care în alte staturi ar fi adus un folos foarte însemnat și ar fi făcut starea editorului, Vă rog cu umilință să binevoiți a întoarce îndurată privire asupra zeloasei slujbe ce am arătat la o lucrare atât de delicată și grea și, după dreptatea ce Vă caracterizează, să Vă milostiviți a porunci să se ia înapoi, pe de o parte, privilegiul monopolului, pe care îl depui la picioarele Înălțimei Voastre, iar pe de alta, exemplarele cele în ființă ale Condicii comerciale, în sumă aproape de una mie cinci sute, și a mi să plăti prețul lor cîte franți șase de fiecare exemplar.

Prea înălțate Doamne! Statul va reintra cu vreme în fondurile sale prin desfacerea cărilor; privilegiul monopolului să va desființe, și plecatul supt-iscălit, pe lingă despăgubirea cheltuielilor, nu să va vedea espus a-și vedea atîtea trudoase ostenele jertfite în zadar, ci dimpotrivă se va cunoaște dator de o vecinică recunoștință.

Al Mării Voastre,

Prea plecat și jertfit supus,

Simeon Marcovici.

Arh. St.-București, fond Ministerul Justiției, Extradjudiciare, dosar 300/1843, f. 1.

¹¹¹ Asupra carierei acestuia, în afară de M. Mazăre, *op. cit.*, mai vezi recent, N. Marcu, *Alexandru S. Marcovici — primul profesor de clinică medicală la Facultatea de medicină din București*, în *Trecut și viitor în medicină*, București, 1984. Menționăm aici că datele indicate mai sus privind bursa lui Alexandru Marcovici și studiile sale de medicină la Paris nu sînt cunoscute specialiștilor în istoria medicinei, motiv pentru care am și insistat asupra lor.

¹¹² Din păcate, cum se știe, Alexandru supraviețuiește mai puțin de un deceniu părintelui său, încetînd din viață la 5 ianuarie 1886, în vîrstă de nici 51 de ani, căci se născuse la 11 iulie 1835. Cum a afirmat M. Mazăre, moare în brațele fratelui său, cu puțin mai tînăr, Constantin (*op. cit.*, p. 31); nefiind căsătorit și neavînd copii, nepoții săi, fiii lui Constantin, în urma dispozițiilor testamentare, vor moșteni casele sale din București. (Ibidem, p. 32).

2

1852, iulie 12, București. Cerere a lui S. Marcovici pentru trimiterea fiului său Constantin la studii la Viena.

Prea Înălțate Doamne,

Am slujit douăzeci de ani în ramura instrucției publice ca profesor de matematică, de limba franceză, de retorică și în sfârșit ca director.

Sînt douăzeci și unu de ani de cînd slujesc necurmat în ramura administrativă.

Pe cît m-au erlat puterile, îndrăznesc a crede că slujba mea [a] fost fără prihană.

Acum, mărindu-se doi băceți ce am, datoria părintească mă silește a îngriji de soarta lor, dîndu-le o carieră specială și pozitivă cu care să poată fi folositori și lor și altora. Pe unul din acești doi copii, am chibzuit a-l trimite la Viena ca să studieze medicina după însuși a lui vocație, mijloacele însă mi sînt foarte mărginite, pentru că puțina avere ce aș fi putut aduna prin economie din leafa mea s-a absorbit de necurmatele trebuințe și nenorociri ale numeroasei mele familii.

În asemenea împrejurare foarte grea pentru mine nu-mi rămîne, Prea Înălțate Doamne, decît a alerga la acel generos și bișugos izvor care alină toată durerea, la acea înaltă binevoință cu care în toată vremea m-am văzut norocit din partea Înălțîmii Voastre și a invoca plecat ajutorul ce veți bine chibzui Înălțimea Voastră pentru îlesnirea susținerii fiului meu în școalele de la Viena.

1852, iulie 12

București

S. Marcovici

Conform cu originalul ...

Semnătură indescifrabilă

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 1794/1852, f. 2.

3

1855, mai 20, București. Cerere a lui S. Marcovici pentru studiile fiului său Alexandru la Paris.

Prea Înălțate Doamne,

Fiul meu cel mai mare, Alexandru, după ce a urmat cu succes și cu premii de eminență clasele gimnaziale din Capitală, pînă la al șaselea inclusiv, s-a dus în anul 1854 la Paris, unde, prin a sa silință și bună purtare a dat examen și a luat în luna trecutului aprilie diploma de bachelaurat în științe, după noua dezvoltare dată studiilor academice.

Avînd că onorabila Eforie a Școalelor Naționale a hotărît să aleagă prin concurs și să trimită în străinătate patru tineri ca să studieze științe anume specificate, și socotind că o diplomă de bachelaurat luată astăzi în Paris de un tînăr rumân, care a făcut în patria sa cu îndestulă silință trei din patru părți din învățăturile naționale, poate împlini cu avantaj prin tipul de concurs, îndrăznesc a ruga plecat pe Înălțimea Voastră să binevoiți a lua dispozițiile ce veți chibzui spre a fi fiul meu Alexandru, de se va găsi cu cale, prenumărat între acei patru tineri pentru ramura matematică ce însuși ș-a ales după a sa vocație, și cu subvenția hotărîtă pentru dînsii. Ar fi bine de i s-ar alocă acea subvenție de la 1 Iulie anul curgător, cînd va înceta aceia ce se dă, cu începere tot dela acea dată, fiului meu celui mai mic, Constantin, care mai are zăbavă pînă să treacă la Viena examenul de bachelaurat.

Prea plecat supus,

S. Marcovici

1855 mai, 20

București

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 1794/1852, f. 27.

4

1859, decembrie 12, București. Cerere a lui S. Marcovici pentru prelungirea studiilor fiului său Alexandru, la Paris.

Domnilor Efori,

După impulsunea dată de Gubern instrucțiunii naționale, noua programă a studiului a prevăzut toate ramurile de învățături, de la cele mai mici până la facultăți, ca cu modul acesta, și cariere onorabile să se deschidă, și statul să fie servit de bărbăți capabili.

Între aceste facultăți se coprinde și a Medicinii, ale căria întiele fundamente au început a se pune.

Fiul meu Alexandru studie Medicina la Paris cu îndestul succes, precum s-a dovedit prin patru certificate ale facultății, însă trei pentru trei examene anuale, și al patrulea pentru examenul ce a dat în anul trecut pentru externat, și în care s-a clasificat al patrulea din 180 concurenți.

Subvențiunea de una sută galbeni ce a binevoit Onorabila Eforie a continua fiului meu încă pe trei ani, cu începere de la 1 Iulie anul curent, nu-i este îndestulă; cu mijloace de a-l susține nu am; acum este intrat în anul al patrulea de Medicină, și pe lângă cursurile sale, se pregătește să dea și examenul de internat, care este cel mai greu și mai necesariu, fiindcă cu modul acesta teoria merge în paralel strins cu practica.

Imperioasa trebuință de a se pregăti profesori, silința, buna orînduială și succesele fiului meu, serviciul meu ca profesor în curgere de mulți ani, încă de la fundarea colegiului Sf. Sava (fie-mi ertat a adăuga și această considerațiune), mă fac a Vă ruga, Domnilor, să binevoiți a chibzui de a se da și fiului meu stipendiul întreg de galbeni două sute patruzeci pe an și cu prelungire de șase luni la termenul de trei ani ce i s-a acordat, fiindcă tocmai atunci isprăvește doctoratul în toată întinderea și deplinătatea lui, și întorcîndu-se în țară, poate profesa după cuviință oricare ramură a științei medicale.

S. Marcovici

12 Decembrie 1859, București

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 1794/1852, f. 60.

5

1859, decembrie 1, București. Jurnalul Eforiei Scolilor prin care se aprobă suplimentarea bursei de studii la Paris a lui Alexandru Marcovici.

În ședința sa de astăzi 1 Decembrie 1859, Eforia Instrucțiunii publice, examinînd petițiunea înregistrată la No. 3. 177, prin care Domnul Simeon Marcovici, arătînd lipsa de mijloace întru care se află cere a se mai adăuga cîte galbeni 140 pe an la stipendiul de 100 galbeni ce are acum fiul dumisale Alessandru Marcovici, spre a se putea continua și termina studiile sale de Medicină la Paris, recunoscînd de adevărate arătările domnului petiționar considerînd buna purtare și bunul succes cu care fiul dumisale-și face studiile în Paris, și avînd în vedere că din suma de lei 20.000 destinați prin / paragraf / 7 al / budgetului actual pentru subvențiuni la școlari cu dliliginți și scăpătați de pe la Universitățile străine, a rămas oarecare rezervă, decide :

1. Studintele de Medicină la Paris, Alessandru Marcovici, începînd dela 1 Decembrie anul curinte, va avea stipendiul de cîte 240 galbeni pe an.

2. Adausul de 140 pe an ce se face Domnului Alessandru Marcovici la stipendiul de 100 ce avea pînă acum, se va acoperi începînd de la 1 Decembrie curinte și pînă la ultima lui Decembrie 1860 din rezerva de care e vorba mai sus.

3. În Budgetul anului 1861 se va trece Domnul Alessandru Marcovici între stipendiștii cei cu cîte 240 pe an.

4. Și cel din urmă. Dispozițiunile acestui jurnal se vor comunica Domnului Casier spre a se regula în conformitate cu dinsele *.

* Semnează : Poenaru, Ar. Ghica, Laurian, I. Maloirescu

Arh. St. București, fond Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Țara Românească, dosar 1794/1852, f. 50.

R É S U M É

Dans la première partie de cet article l'auteur présente l'évolution intellectuelle de Simeon Marcovici, un des premiers boursiers de la Valachie éduqué en Occident. Après des solides études à Pisa et à Paris, il devient professeur au célèbre collège „St. Sava” de Bucarest et il a une très active contribution à la modernisation de l'enseignement roumain. En même temps il a plusieurs fonctions publiques importantes. Il se fait remarqué avec ses traductions de littérature italienne et française, avec une grande contribution à la création de la langue littéraire roumaine; c'est pourquoi il a été apprécié par le grand poète Mihai Eminescu.

À la fin l'auteur nous donne des informations sur la famille de Simeon Marcovici, insistant surtout sur la figure de son fils, Alexandru, qui est devenu un réputé médecin et professeur.

P R É C I S

In the opening part of his article the author follows Simeon Marcovici's intellectual growth as one of the first Wallachian scholar who had completed his education in western schools. After very serious studies in Pisa and Paris he became a teacher in Bucharest, at the famous „St. Sava” College, being a very active promoter of the Romanian educational modernization. In the same time he occupied many important positions in the State Administration. His translations from Italian and French literary works were posthumously appreciated by the great poet Mihai Eminescu.

In the final the author gives information on Simeon Marcovici's family, insisting mostly on his son, Alexandru, a well-known doctor and professor.

Începuturile industriei moderne în Dobrogea (ultimele decenii ale stăpînirii otomane)

TUDOR MATEESCU

La scurt timp după reintegrarea Dobrogei la România, un cunoscător al situației acestui teritoriu seria că, în întreaga provincie, industria era încă inexistentă, dar că ea va lua ființă în mod sigur și, „cu concursul unui guvern luminat”, va ajunge la o dezvoltare rapidă, dacă se au în vedere abundența și calitatea materiilor prime locale¹. Dacă în ceea ce privește perspectivele industriei Dobrogei sub administrația românească aprecierea s-a dovedit profetică, afirmația sa categorică asupra inexistenței industriei în această provincie pînă la 1878 trebuie revizuită². Însuși cercetătorul respectiv prezintă, așa cum vom vedea, chiar în lucrarea citată, unele aspecte ale activității industriale, în diverse locuri ale Dobrogei.

Nu trebuie uitată, mai întîi, continuarea, pe o scară mai largă sau mai restrînsă, a unor îndeletniciri tradiționale neagricole ale locuitorilor provinciei³. Așa a fost pescuitul, favorizat de bogăția în pește a apelor Dunării și ale Mării Negre, dar și a lacurilor din interior. La 1855, Camille Allard, medicul misiunii franceze care a construit șoseaua Rasova — Constanța constata că pescuitul și prepararea peștelui erau în Dobrogea „una dintre rarele industrii ale locuitorilor”⁴. De asemenea, după 1870, transilvăneanul Nifon Bălășescu găsea mulți români dobrogeni pescari în lacurile de lingă Dunăre și mare, unii avînd cîte 80—100 de lucrători angajați cu sîmbrie⁵. Totuși, pînă la sfîrșitul stăpînirii otomane, această activitate a rămas strict manuală, neputîndu-se vorbi, în acest domeniu, de introducerea unor mijloace și procedee moderne⁶.

Altă îndeletnicire de o mare vechime a constituit-o prepararea „cer- vișului”, care se făcea în cazane mari, în două ostroave ale Dunării, numite pînă azi Pastramagiu, deoarece acolo se obținea și acest produs din carne. Primul se găsea lingă Silistra, mai jos de cetate, avînd și numele turcesc de Zalhana, unde aceste activități sînt descrise, la 1651, de vestitul călător turec Evliya Çelebi⁷, iar al doilea între Brăila și Măcin în baltă, pentru care ne-a lăsat o descriere similară, la 1786, călătorul german Jenne⁸.

¹ Baron d'Hogguer, *Renseignements sur la Dobrodja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Bucarest, 1879, p. 26.

² Gheorghe Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei pînă la 1878 și problema apariției proletariatului*, în „Revista de istorie”, XXXI (1978), nr. 6, p. 1021.

³ Se constată, totodată, realizarea unor acumulări de capital, deloc neglijabile și formarea unei burghezii și a unei moșierimi românești în Dobrogea în ultimele decenii ale stăpînirii otomane. Vezi Tudor Mateescu, *Însemnări despre burghazia și moșierimea română din Dobrogea otomană*, în „Anuarul, Institutului de istorie și arheologie « A. D. Xenopol »”, XXIII, Iași 1986, nr. 1, p. 277—281.

⁴ Camille Allard, *Mission médicale dans la Tartarie-Dobroutcha*, Paris, 1857, p. 39.

⁵ Nifon Bălășescu, *Românii din Turcia*, în „Biserica și școala”, I, Arad, 1877, p. 370.

⁶ În harta inginerului Mornand, imprimată la București, în 1857, sînt însemnate în Delta Dunării 16 „fabrici”. (Biblioteca Academiei Române, Hărți, D. XVII. 60). Este vorba, cum s-a observat, de o denumire improprie pentru cherhanale sau pescării. Vezi Const. C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, [Constanța], [1906], p. 29.

⁷ *Călători străini despre țările române*, vol. VI, București, 1976, p. 372—373.

⁸ Constantin I. Karadja, *Un călător pe Dunăre în anul 1786*, în „Revista istorică”, X (1924), nr. 1—3, p. 45.

Ulterior nu mai apar știri despre funcționarea acestor instalații, ceea ce dovedește dispariția lor, dar bogăția în vite a Dobrogei presupune existența unor măcelării la orașe, atestate de altfel prin anii 1868—1870⁹.

Morăritul a fost, de asemenea, o activitate dezvoltată pe larg, secole de-a rândul, datorită îndeosebi abundenței în cereale a Dobrogei, dar și condițiilor naturale. Au existat trei tipuri principale de mori: fixe — pe râurile din interior, plutitoare — pe Dunăre și mori de vânt, ultimele în număr foarte mare¹⁰. În acest domeniu are loc însă, în ultimii ani ai stăpînirii otomane, și introducerea unor mijloace moderne. În raportul colonelului Ștefan Fălcoianu, întocmit în toamna anului 1878, în prezina revenirii Dobrogei la patria-mumă, se arată că în orașul Tulcea exista o moară cu aburi¹¹. Alte activități de prelucrare a produselor alimentare nu au depășit stadiul meșteșugurilor tradiționale, nici chiar în cadrul brutărilor, unele destul de mari, existente în orașele Constanța, Măcin, Babadag, Medgidia, Silistra, Bazargic¹².

Progrese însemnate au cunoscut, în ultimele decenii ale stăpînirii otomane, construcțiile de nave, îndeosebi la Tulcea unde funcționa un important șantier naval, care folosea lemnul pădurilor din nordul Dobrogei. Acolo se construiau nave fluviale, la început cu o capacitate de pină la 300 de tone, pentru ca, în jurul anului 1870 să se ajungă chiar la 700 de tone. Exploatarea abuzivă a lemnului a determinat însă intervenția autorităților otomane, care au luat măsura sistării activității șantierului¹³. Trebuie să presupunem că pentru construirea unor nave de o asemenea capacitate au fost introduse și unele mijloace și procedee moderne, cele manuale nemaifiind suficiente.

În acest sens, se cuvine să fie remarcat și rolul Comisiei Europene a Dunării, creată, așa cum se știe, la 1856. Pentru nevoile proprii, acest organism a înființat un stabiliment tehnic la Tulcea, compus din ateliere și șantiere de construcții și reparații, cu instalații pentru prelucrarea fierului și a lemnului, pe lângă care se afla și un depozit de materiale. În același timp, pe malul Dunării a fost organizat un atelier de cherestea care folosea mașini cu aburi și care era legat de stabiliment printr-o pasarelă¹⁴. La aceste șantiere s-au construit și vase intrate în dotarea Comisiei¹⁵, în afara reparației unor nave, care constituia, de altfel, obiectivul principal al stabilimentului. Încheierea unor lucrări de ameliorare a navigației la Gurile Dunării, ca și dificultățile financiare, au determinat însă Comisia să reducă treptat, începînd din 1860, activitatea șantierei și atelierelor

⁹ Nicolaj Todorov, *La ville balkanique au XVe—XIXe siècles. Développement socio-économique et démographique*, Bucarest, 1980, p. 376.

¹⁰ Tudor Mateescu, *Contribuții la istoricul morăritului în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie • A. D. Xenopol •”, X, Iași, 1973, p. 217—227.

¹¹ Biblioteca Academiei Române, Manuscrise, Arhiva D. A. Sturdza, XVI/varia, doc. 150, f. 10. Vezi și Gheorghe Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei...*, p. 1020.

¹² Nicolaj Todorov, *op. cit.*, p. 443.

¹³ Tudor Mateescu, *Construcții navale la Tulcea înainte de 1877*, în „Peuce”, IX, Tulcea, 1984, p. 396—398.

¹⁴ *La Commission Européenne du Danube et son oeuvre de 1856 à 1931*, Paris, 1931, p. 91, 189. Costul studiilor și al lucrărilor pregătitoare, împreună cu construirea navelor și a atelierului de cherestea, s-a ridicat la peste un milion de franci. (*Ibidem*, p. 190—191).

¹⁵ *Ibidem*, p. 190.

stabilimentului de la Tulcea, pentru ca, în 1865, s-o suprima cu totul ¹⁶. Totodată, la Sulina au fost înființate ateliere pentru lucrările necesare navigației ¹⁷, apoi treptat au fost create acolo șantiere unde se reparau vase și drage ¹⁸.

Comisia Europeană a Dunării a obținut și un firman de la sultan pentru exploatarea, fără plata vreunei taxe către statul otoman, a carierelor de piatră din nordul Dobrogei, cele mai importante fiind situate în apropiere de Tulcea și Măcin. În același timp, se scotea, în cantități însemnate, piatră de construcție și pavaj din carierele de la Măcin, Iglița și Isaccea, folosită pentru necesitățile orașelor Brăila și Galați ¹⁹. Este posibil ca, în aceste exploatare, să se fi introdus și unele mijloace mecanice.

Compania engleză condusă de Trevor Barclay, care a obținut, în 1857, de la guvernul otoman dreptul de a construi linia ferată Cernavoda — Constanța, a mărit și adîncit vechiul port genovez de la mare, apoi a înființat în acest ultim oraș un atelier al căilor ferate pentru repararea mașinilor și a vagoanelor ²⁰. De asemenea, a instalat la Cernavoda mașini pentru descărcarea și cernerea cerealelor ²¹, aflate în bună stare, ca și atelierul de reparări și materialul rulant, în momentul revenirii Dobrogei la România ²². Totodată, compania a intrat în tratative, nefinalizate însă, cu guvernatorul sandjacului Tulcea, Ismail Bey, în vederea alimentării cu apă potabilă din lacul Siutghiol a orașului Constanța. La 1878 se găseau în acest oraș, gata oricînd să fie puse în funcțiune în acest scop, o mașină cu aburi și mai multe țevi pentru aducțiunea apei ²³.

Stabilimente industriale au fost înființate însă și de către elemente locale. Așa a fost fabrica de luminări de seu și săpun, deschisă în Tulcea înainte de 1870 de către Petrachi G. Nicolau, împreună cu un asociat, folosind utilaje aduse de la Galați, de la negustorul Ienachi Mitachi. Capitalul inițial a fost de 400 de galbeni, cei doi tovarăși depunînd fiecare cîte 200 de galbeni, dar curînd, s-au produs neînțelegeri din cauza celui de la doilea asociat, care nu și-a respectat angajamentele. Fabrica funcționa totuși la 21 aprilie 1871, dată la care Petrachi G. Nicolau se plîngea delegatului României la Tulcea (numit impropriu „consul”), în legătură cu neregulile financiare provocate de tovarășul său ²⁴, ceea ce îl arată ca fiind cetățean român, stabilit în Dobrogea.

La 15 martie 1871, delegatul României la Tulcea raporta, printre altele, la București, despre o fabrică de rachiu care exista de cîțiva ani la Babadag. Neputînd face față concurenței băuturilor spirtoase impor-

¹⁶ *Ibidem*, p. 91.

¹⁷ *Ibidem*, p. 91, 189.

¹⁸ Dimitrie A. Sturdza, *Însemnătatea lucrărilor Comisiunii Europene de la Gurile Dunărei, 1856 la 1912*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice”, seria II, tom. XXXV (1912 — 1913), p. 235.

¹⁹ Baron d'Hogguer, *op. cit.*, p. 14—15.

²⁰ *Ibidem*, p. 34—35; M. Ionescu Dobrogianu, *Tomi-Constanța*, Constanța, 1931, p. 67.

²¹ Aceste cereale proveneau, în primul rînd, din România. Așa cum avea prilejul să vadă, la 1866, scriitorul rus Grigori Danilevski, la Cernavoda se încărcau în vagoane mari cantități de grâu adus de la stînga Dunării, pentru a fi transportat în portul Constanța. (Gheorghe G. Bezviconi, *Căldători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 407).

²² Baron d'Hogguer, *op. cit.*, p. 35.

²³ Alfred de Caston, *Voyage dans la Dobroudcha, La vérité sur les hommes et les choses*, Bucarest, 1878, p. 56.

²⁴ Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CCCL XXXVII/2, f. 5. (Vezi anexa).

tate din România, proprietarul distileriei, căruia nu i se dă numele, l-a munerat pe larg pe guvernatorul sandjacului pentru a interzice acest import, pe motiv că rachiurile respective ar fi fost otrăvite. Astfel, proprietarul distileriei din Babadag a putut vinde cantitatea de 40.000 de vedre de rachiul la un preț foarte ridicat. La data înaintării raportului, această fabrică se afla încă în funcțiune ²⁵.

Este foarte probabil că în Dobrogea au luat ființă și alte stabilimente industriale spre sfîrșitul stăpînirii otomane. În cea mai mare parte însă, cele menționate de diverse izvoare în primii ani după revenirea Dobrogei la România ²⁶ sînt creații ulterioare anului 1877. Chiar tipografia despre care s-a spus că a fost înființată de T. Vaidescu, tipograf din Giurgiu, la Măcin ²⁷, s-a dovedit că a fost deschisă mai tîrziu, probabil în 1878, și nu la Măcin, ci la Tulcea ²⁸.

Așa cum am arătat deja mai sus, imaginea oferită de unele izvoare asupra stării de înapoiere a Dobrogei, mai ales din punct de vedere industrial, trebuie reconsiderată ²⁹. Deși este vorba doar de o dezvoltare incipientă a industriei moderne, realizările respective se cuvine a fi cunoscute și integrate istoriei economice a țării. Pentru o mai bună ilustrare, redăm în continuare, *in extenso*, unul dintre documentele care au stat la baza lucrării de față.

1871 aprilie 21, Tulcea. Jalbă a lui Petrachi G. Nicolau către delegatu României la Tulcea despre fabrica de luminări și săpun pe care o deschisese în acest oraș și despre incorectitudinea asociatului său.

Domnule consul,

La tovarășia ce am făcut cu d-lui Pincus Benjamen la deschiderea unei fabrice aici în Tulcea pentru lucrarea de luminări (de) seu și săpun, în care, la angajamentul nostru, au fost a depune fiecare din noi capital cîte 200 (galbeni): care numita fabrică va fi supt mine, fiind totodată în casă, și d-lui alergător, pe afară; care pentru deschiderea unei astfel de fabrică ne făcea trebuință de instrumenturi trebuitoare pentru înființare, și fiindcă nici unul dintre noi nu am avut de instrumente, am mers împreună cu domnu (l) Ienachi Mitachi la Galaț (l), care am luat de la d-lui instrumenturi în valoare de 100 (galbeni), care rămîind între noi spre a plăti acei bani, am dat eu chitanță pentru acele instrumente, spre a le plăti la Sf. Gheorghe, aprilie 23.

D-lui Pincus neavînd atunci capitalul său, ce era obligat a-l depune, au urmat angajamentul acelei fabrici cu banii mei, care s-au adus și marfa tot din banii mei, care mai pe urmă, după toate ce am văzut că s-au pus fabrica în lucru, mi-a arătat și d-lui niște socoteli de cheltuieli, precum că le-ar fi întrebuințat la mai multe cheltuieli ce au fost necesare, mi-a arătat o cheltuială de soma de 8524 lei, curs de Tulcea, arătîndu-le ca capital al său, care după socotelile sale arătate nu se poate cineva încrede că ar fi ca capital, neavînd nici un fel de ncredere la acele cheltuieli.

Care la această a noastră tovarășie făcîndu-ne trebuință pentru marfă, am luat pe dînsie, supt garanția me (a), în valoare de 450 (galbeni), obligatori fiind de a plăti ace (a) sumă în termen de 3 luni, care ecpirîndu-se termenu (l) fără ca vinzarea a ne ajută spre a se plăti în totul, s-au plătit 150 (galbeni) și pentru restul de 300 (galbeni) s-au prefăcut polița pe una lună termen, care nefiind d-lui de a subscri (e), în locul d-sali s-au subscris fratele său Moisa, care pînă

²⁵ Arhiva M.A.E., dosar 298, f. 132.

²⁶ Gh. Dumitrașcu, *Un document privitor la „Situatiunea judeului Tulcea” în anul 1879*, în „Pence”, IV (1973–1975), Tulcea, 1975, p. 282–283; idem, *Dezvoltarea economică a Dobrogei* ..., p. 1020.

²⁷ Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 pînă astăzi*, București, 1910, p. 23 bis.

²⁸ *Ibidem*, p. 24 bis.

²⁹ Vezi și Gheorghe Dumitrașcu, *Dezvoltarea economică a Dobrogei* ..., p. 1021.

la întoarcerea mea de la Galaț(i), d-lui s-au împuternicit în vânzare; neavînd nici într-un mijloc spre la (sic!) socoteală, spunîndu-mi că nu cunoaște nimic, fiind d-lui stăpîn, care acum escpîrîndu-se termenul poliției din urmă, d-lui îmi spune precum că nu cunoaște nimic și nu debitează la nimere.

Așadar, domnule consul, văzînd că d-lui stă în vânzare, stringînd banii fără de a vrea a se supune la plata poliției și văzînd că d-lui vrea a desface marfa cu orice preț, spre a apuca banii, care eu fiind garant altt pentru polița de 300 (galbeni), pe cît și pentru instrumentele ce debitem de 100 (galbeni), vin a vă ruga, domnule consul, ca să binevoiți a veni spre a-mi da ajutorința de a mă asigura pentru acei bani ce sînt de plătit, sigilînd marfa ce se mai găsește în prăvălie, supt răspunderea mea la orice pretenție se va ivi partea tovarășului meu, pînă ce va veni creditorii și pînă d-lui îmi va da socotelele pe cît timp încasează banii din vânzare.

Aprieie în 21, 1871, Tulcea.

ss. Petrachi G. Nicolau

Arh. St. Buc., fond Secretariatul Statului, dosar CCCLXXXVII/2, f. 5. Orig.

R É S U M É

Le développement de Dobroudja pendant les dernières décades de la domination ottomane a englobé les branches lucratives qui ont généré l'apparition de l'industrie moderne. On a déjà attesté la fabrication des bateaux, même de navires de grande capacité — surtout dans le chantier de Tulcea —, les moulins actionnés par les vapeurs etc. Un rôle très important a été joué par le Comité Européen du Danube, fondé en 1856 et par la compagnie anglaise qui, en 1860, a construit la voie ferrée Cernavodă — Constanța. Après 1870 se sont mises en fonction quelques fabriques, par exemple celle de chandelles et du savon à Tulcea, ou celle d'alcool, à Babadag Dobroudja est un très ancien territoire roumain, c'est pourquoi ces accomplissements doit être connues et intégrées dans l'histoire générale de l'économie du pays.

P R É C I S

Dobroudja's economic development during the last decades of the Ottoman rule included the un-agricultural lucrative branches too, and lead to the birth of modern industry. Precise data have been certified concerning the building of ships, even of big ones, especially in the Tulcea shipyard, the setting up of steam mills etc. In this respect, a very important part was played by The European Committee for the Danube, founded in 1856, and the English company which built the Cernavodă — Constanța railway in 1860. After 1870 several factories were opened, such as the soap and candles factory in Tulcea, or the spirit factory in Babadag. Since Dobrudja is a very ancient Romanian territory, these achievements have to be known and integrated into the general history of the country's economy.

Dimitrie Onciul și evaluarea unui document istoric

Între preocupările actuale ale arhivisticii românești se înscrie și problema mult controversată a evaluării documentelor de arhivă. Nu ne propunem acum să discutăm asupra reglementărilor în vigoare sau asupra modalităților de aplicare ale acestora, chestiuni care au mai fost dezbătute cel puțin parțial în paginile publicației de față, și dorim doar să aducem în atenție un document inedit care, socotim noi, prezintă interes atît pentru istoria arhivelor românești cît și pentru teoria și practica arhivistică națională. Este vorba de un proces-verbal de evaluare a unui document de arhivă, operațiune efectuată, în anul 1905, de o comisie condusă de istoricul Dimitrie Onciul, pe atunci director general al Arhivelor Statului.

Spre finele anului 1905, Vasile Kogălniceanu, fiul marelui om politic Mihail Kogălniceanu, prezintă spre vânzare Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice proiectul legii asupra instrucțiunii publice din 1864, însoțit de textul original al expunerii de motive. Ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, Mihail Vlădescu, constituie o comisie de specialiști menită să examineze documentul, să refere asupra lui și să stabilească prețul de achiziție.

Comisia s-a întrunit la data de 13 decembrie 1905, concluziile sale fiind înscrise în procesul-verbal pe care îl publicăm mai jos¹. Neîndoios, constatările asupra documentului aparțin lui Dimitrie Onciul care, dealtfel, redactează și scrie cu mîna proprie procesul-verbal. Ne aflăm în fața unei concepții clare asupra valorii documentului de arhivă, izvor istoric inestimabil. Prețul de achiziție nu poate fi și nu trebuie confundat cu valoarea reală a documentului, căci arată Onciul : „acesta <proiectul de lege din 1864>, fiind un exemplar unic și inedit, nu i se poate fixa prețul”.

Astfel, comisia a lăsat la latitudinea ministerului stabilirea prețului de achiziție în funcție de fondurile disponibile căci, „în tot cazul, credem că cumpărarea manuscrisului spre a fi păstrat ca document inedit și publicat este în interesul statului”.

În final, ministerul va acorda suma de 2.500 lei, deci jumătate din oferta posesorului, urmînd ca manuscrisul să fie prezentat în expoziția jubiliară dedicată aniversării a 40 de ani de domnie a regelui Carol I².

IOANA BURLACU

¹ Arh. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 7/1905, f. 96—97.

² Ibidem, f. 98.

1905 decembrie 13, București, Proces-verbal încheiat de comisia însărcinată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice pentru examinarea și evaluarea unui manuscris oferit spre achiziționare de către Vasile Kogălniceanu.

PROCES VERBAL

București, 13 decembrie 1905.

Conform adresei ce am primit din partea domnului ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, subsemnații ne-am întrunit în zilele de 12 și 13 și am examinat manuscrisul prezentat de domnul Vasile Kogălniceanu, conținând proiectul legii asupra instrucțiunii publice din 1864, cu expunerea de motive, textul original cu semnăturile membrilor Consiliului superior al instrucțiunii publice, pe care d-sa l-a oferit onoratu(ă)u minister spre vânzare cu prețul de lei 5.000 (cinci mii).

Făcînd cercetări în Arhivele Statului și cercetînd „Monitorul oficial” și „Buletinul Instrucțiunii publice” de atunci, am constatat că textul legii, publicat în „Monitorul oficial” din 5/17 decembrie 1864, nr. 272, se află în original și în Arhivele Statului, însă expunerea de motive nu se află nici în Arhivele Statului, nici în „Monitorul oficial”, nici în „Buletinul instrucțiunii publice”, și nu avem cunoștință că ar fi fost publicată undeva.

Importanța acestei expuneri de motive pentru istoria instrucțiunii publice în România este netăgăduită. Ce privește prețul cert, este greu de determinat valoarea reală a manuscrisului. Aceasta fiind un exemplar unic și inedit, nu i se poate fixa prețul. Depinde de interesul ce onorat minister are spre a poseda manuscrisul și de interesul ce posesorul are de a-l păstra sau de nevoia ce are de a-l vinde. În tot cazul, credem că cumpărarea manuscrisului spre a fi păstrat ca document istoric și publicat este în interesul statului.

ss. Gr. Tocilescu

ss Prof. D. Onciul

ss. indescifrabl

P. S. Se adaugă că expunerea de motive conține 7 coale (șapte), cu o coală raportul lui B. Boerescu, textul complet, iar proiectul de lege are lipsă cinci coale, și anume a II-a, a VIII-a a XIV, a XV-a și XXXIV-a, avînd numai 33 coale din 38 coale ale manuscrisului întreg.

ss. Gr. Tocilescu

ss D. Onciul

⟨Rezoluție⟩

1 martie 1906.

Se acordă lei două mii cinci sute din fondul expoziției al Ministerului și diferitele administrații speciale.

ss Vlădescu

Arb. St. Buc., fond Casa Școalelor, dosar 7/1905, f. 98. Orig.

Documente diplomatice engleze privind cedarea Basarabiei și Bucovinei de nord

Anul 1940 reprezintă în istoria statului național unitar român unul din momentele cele mai tragice, cînd, sub presiunea celor două mari puteri totalitare, Uniunea Sovietică și Germania, izolată complet, România a fost nevoită să accepte la 26—28 iunie cedarea teritoriului Basarabiei și Bucovinei de nord, în urma ultimatumului sovietic, iar prin Dictatul de la Viena din 30 august, partea de nord-vest a Transilvaniei a fost cedată Ungariei horthyste.

În intenția de a face cunoscute cit mai multe informații privind acest moment dramatic din istoria noastră, prezentăm în continuare un grupaj de documente din arhiva Foreign Office-ului, care cuprinde telegrame și rapoarte ale diplomaților britanici aflați la București, Berlin, Roma, Ankara, Tokyo, Bruxelles, din perioada decembrie 1939 — iulie 1940.

După izbucnirea războiului, la 1 septembrie 1939, România ocupa un loc important în concepția strategică și economică britanică, în special datorită petrolului. Principalele eforturi ale diplomației britanice, corelate cu cele ale Franței, au fost îndreptate în direcția menținerii neutralității României pînă cînd s-ar fi putut constitui un bloc defensiv antigerman al statelor balcanice.

Rapoartele diplomaților britanici primite la Foreign Office în această perioadă denotă interesul cu care era urmărită evoluția relațiilor româno-germane și respectiv româno-sovietice, semnalîndu-se existența unei primejdii reale din partea Uniunii Sovietice, privind pretențiile acesteia în problema Basarabiei. Intrarea trupelor sovietice în Polonia, la mijlocul lunii septembrie, a mărit temerile României față de un atac sovietic. În această situație, guvernul român, prin ministrul său de la Londra, Viorel Tilea, a dorit să știe în ce măsură garanția britanică era valabilă în cazul unui atac din est, solicitînd sprijinul Marii Britanii pentru acordarea de credite și materii prime necesare industriei de război românești.

Poziția exprimată de Foreign Office, încă de la sfîrșitul anului 1939, era aceea că garanția acordată României operează strict împotriva unui atac german, deoarece aplicarea ei în cazul unui atac sovietic depindea de atitudinea Turciei, ca și de atitudinea Italiei. Aceste declarații ale Foreign Office-ului au însemnat practic faptul că România rămînea fără nici o garanție în fața unei agresiuni din est. Atitudinea guvernului britanic poate fi explicată prin aceea că, în condițiile desfășurării războiului în primăvara anului 1940, nu dorea să-și îndepărteze și mai mult Uniunea Sovietică prin declarații publice în problema garanției frontierelor.

În acest context internațional, sovieticii au ales ca moment deosebit de favorabil cel din iunie 1940, ca să ridice pretenții teritoriale față de România, profitînd de faptul că Germania își concentra eforturile în vest, în vederea unei confruntări decisive cu Anglia și nu putea să se opună tendințelor expansioniste sovietice în sud-estul Europei. Faptul că această acțiune a sovieticilor a surprins oficialitățile germane și a provocat o reacție ostilă a Germaniei reiese și din documentele parvenite la Foreign Office.

Pierderea Basarabiei și Bucovinei de nord în iunie 1940, ca urmare a inaplicabilității garanției britanice la aceste provincii românești, a determinat guvernul român să renunțe, la 1 iunie 1940, la garanțiile britanice și să se orienteze spre o înțelegere cu Germania.

SIMONA CEAUȘU
ILEANA BULZ

1

1939 decembrie 30. Londra. Telegramă de la Foreign Office către ministrul britanic la București, Sir Reginald Hoare, prin care îl informează asupra conținutului comunicării făcute de ministrul român la Londra, Viorel Tilea, din partea guvernului român prin care solicită sprijinul guvernului britanic în cazul unui atac sovietic sau unui atac combinat sovieto-german.

Foreign Office
December 30th, 1939

Roumanian Minister today made following communication under instructions from his Government.

2. The Roumanian Government, who were convinced that in the coming spring or even sooner the Soviet Government would raise the Bessarabian question and invade Roumania, made a pressing appeal to His Majesty's Government for help while such help could be effective. The Roumanian Government were determined to resist with all resources at their disposal any such attack by the Soviet Union as well as a combined Soviet - German attack. Help was requested especially in the form of armaments and raw materials necessary for Roumania's munition factories. To be effective it would have to arrive in Roumania at the latest by March. Roumanian Government hoped to receive this material under a new credit and to make repayment by annual instalments in the form of supplementary petrol quotas.

3. M. Tilea said that a similar communication was being made to the French Government. He reverted in the conversation to the danger that some Roumanians might argue that if Roumania could not fight both Germany and the Soviet Union it was preferable to accept the „protection” of Germany. The only thing to stiffen Roumanian resistance to German pressure would be military preparedness hence his emphasis on Roumania's need for armaments and raw material. He admitted that Soviet Government's difficulties in Finland might delay development of their plans against Roumania.

Repeated to Angora No. 713 and Moscow No. 372.

Arhivele Statului, Colecția microfilme Anglia, rola 283, Public Record Office, Foreign Office, 371/24968, c. 20—21.

No. 846

Foreign Office
1939 decembrie 30

Ministrul român a făcut azi următoarea comunicare conform instrucțiunilor primite de la guvernul său.

2. Guvernul român care fiind convins că în primăvara următoare sau chiar mai curând, guvernul sovietic va ridica problema Basarabiei și va invada România, a făcut un apel stăruitor către guvernul maiestății sale pentru ajutor atita timp cit un ajutor poate fi util. Guvernul român a fost determinat să reziste cu toate resursele pe care le are la dispoziție la orice astfel de atac al Uniunii Sovietice ca și la un atac combinat sovieto-german. Ajutorul a fost cerut în special sub forma armamentului și materiilor prime necesare pentru fabricile de muniții ale României. Ca să fie eficace ar trebui ca el să sosească în România la sfârșitul lui martie. Guvernul român a sperat să primească acest material sub forma unui nou credit și să facă plata prin rate anuale sub forma unor cote suplimentare de petrol.

3. Domnul Tilea a spus că o comunicare similară a fost făcută către guvernul francez. În cursul convorbirii el a revenit asupra pericolului că unii români ar putea susține că dacă România nu poate lupta atît cu Germania cit și cu Uniunea Sovietică, ar fi preferabil să se

accepte „protecția”, Germaniei. Singura posibilitate ca să se întărească rezistența României față de presiunea germană, ar fi pregătirile militare, de aici și sublinierea lui pentru nevoia României de armament și materii prime. El a admis că dificultățile guvernului sovietic în Finlanda pot amâna desfășurarea planurilor lor împotriva României.

A fost repetată la Ankara nr. 713 și Moscova nr. 372

2

1940 febr. 7. București. Telegramă a ministrului britanic la București Sir Reginald Hoare către Foreign Office cu privire la atitudinea Germaniei în cazul unui atac sovietic asupra României.

Telegramă

Bucharest

Nr. 15

7th february 1940

I told Minister for Foreign Affairs¹ today that rumours regarding German promises to restrain Russians from taking any action in Bessarabia continued to circulate and I asked whether there was anything concrete in them. He replied that there was nothing of a formal nature but that the general line of communications received from the Germans was that they did not wish to see the war extended to the Balkans and that therefore they would be opposed to a Russian adventure in Bessarabia. In general the German attitude was entirely correct. How far the Germans could be trusted was another matter.

Arhivele Statului, București, Colecția microfilme Anglia, rola 282, (Public Record Office, Foreign Office), 371/24968, c. 59—60.

Telegramă

București

Nr. 15

1940 februarie 7

Am informat azi pe ministrul afacerilor străine¹, despre zvonurile ce au continuat să circule privind promisiunile germane de a reține pe ruși de la orice acțiune în Basarabia și l-am întrebat dacă a fost ceva real în acestea. A răspuns că nu a fost nimic de natură oficială dar că linia generală a rapoartelor primite de la germani a fost că ei nu doresc să vadă extins războiul spre Balcani și de aceea se vor opune unei aventuri rusești în Basarabia. În general atitudinea germană a fost în întregime corectă. Cât de mult pot fi crezuți germanii, este o altă problemă.

Nota 1. Grigore Gafencu, ministru de externe (1938—1940).

3

1940 martie 19 București. Raport al ministrului britanic la București, Sir Reginald Hoare, către Foreign Office, prin care solicită să se reexamineze problema garanțiilor anglo-franceze față de România, în cazul unei agresiuni sovietice.

British Legation

Bucharest

19 march 1940

My dear Nickols,

I have been thinking a good deal lately, more especially since the surrender of the Finns, that it might be right and proper to suggest a re-examination of the question of the applicability of the Anglo-French guarantee to aggression by Russia.

I have just received this evening a copy of your telegram No. 56 (R. 2300/24/44) of the 6th March to Rendel.

You say in the last sentence of paragraph 3 „On the other hand the possibility cannot be excluded that Germany may decide at any moment to embark on military campaign in the Balkans, either in combination with Russia or alone, and in such circumstances it could not be expected that the Allied Governments would remain disinterested and inactive”. It appears probable, though in my humble opinion it would not be fully reasonable, that this wording has been carefully adopted because you do not wish to feel committed not to „remain disinterested and inactive” in the event of an attack by Russia alone.

If we stick to the theory that your wording has been carefully chosen for the purpose which I have just suggested I submit, with all proper deference of course, that they are words of little meaning; because even if the initiative were taken by the Russians — which or without the assent of the Germans is quite immaterial — you can be perfectly certain that the Germans would not leave the Russians to operate alone in this vitally important German Lebensraum.

Therefore, having decided that we cannot remain disinterested and inactive in the event of a German attack with or without the participation of Russia, I feel firmly convinced that the sooner we realise that the same applies to an attack by Russia, with or without the participation of Germany, the better.

I do not want to suggest any public declaration that the guarantee bears on a Russian aggression, but I should like both Thierry and myself to have authority, if and when a situation of acute crisis occurs, to answer in the affirmative without any reference to our governments any questions on this addressed to us by the Roumanian Government. A delayed affirmative would be almost as disastrous as a prompt negative.

As Berthand is off tomorrow morning instead of, as we hoped, the next day, I have not had time to look at the p.ps. but I do not think that a perusal of these would in any way alter my opinion.

Yours ever
R. H. Hoare.

Arhivele Statului, Colecția microfilme Anglia, rola 203, Public Record Office, Foreign Office, 371/24968, c. 78—81.

Legatia britanica
Bucuresti
1940 martie 19

Dragul meu Nickols

M-am gindit cu mult timp in urmă, in mod deosebit de la capitularea finlandezilor, că ar putea fi bine și corect să sugerez o reexaminare a problemei aplicabilității garanțiilor anglo-franceze in cazul unei agresiuni din partea Rusiei.

Tocmai am primit in această seară copia telegramei tale nr. 56 (R. 2809/24/44) din 6 martie, către Rendel.

In ultima propoziție din paragraful 3, tu spui: „Pe de altă parte nu poate fi exclusă posibilitatea că Germania poate decide in orice moment să abordeze o campanie militară in Balcani, fie in combinație cu Rusia sau singură, și in aceste circumstanțe nu poate fi de așteptat că guvernele aliaților să rămână dezinteresate și inactive”. Apară probabil, chiar in umila mea părere, că nu ar fi deloc rezonabil ca această formulare să fi fost adoptată cu grijă, deoarece tu nu dorești să te simți obligat să nu „rămii dezinteresat și inactiv” in eventualitatea unui atac nunal din partea Rusiei.

Dacă rămănem la teoria că formularea ta a fost aleasă cu grijă pentru motivul pe care tocmai l-am sugerat, eu admit, desigur, cu toată deferența, că ele sînt cuvinte cu înțeles restrins, deoarece chiar dacă inițiativa a fost luată de ruși — cu sau fără ca acordul germanilor, să fie foarte neimportant — tu poți fi pe deplin sigur că germanii nu-i vor lăsa pe ruși să opereze singuri in acest important spațiu vital german.

De altfel, decizind că noi nu putem rămne dezinteresați și inactivi in cazul unui atac german, cu sau fără participarea Rusiei, sînt pe deplin convins că in curind vom înțelege mai bine că aceleași (cuvinte) se potrivesc la un atac al Rusiei, cu sau fără participarea Germaniei.

Nu doresc să sugerez o declarație publică care să dea garanții in cazul unei agresiuni rusești, dar aș dori ca alt eu cit și Thierry¹ să avertizăm autoritatea dacă, și cînd survine o situație de criză acută, să răspundem afirmativ, independent de guvernele noastre, la orice întrebare asupra acestei probleme adresate nouă de către guvernul român.

Un răspuns afirmativ tergiversat va fi tot atît de dezastruos ca un răspuns negativ prompt.

519. Cum Berthoud este plecat mâine din țară în loc de ziua următoare, așa cum am sperat, nu am avut timp să mă uit la p.p.s., dar nu cred că o lecitură a acestora îmi va modifica în vreun fel opinia mea.

Al dv. credinclos,

R.H. Hoare

4

1940 aprilie 3, București. Telegramă a ministrului britanic la București, Sir Reginald Hoare, adresată Foreign Office-ului, referitoare la o convorbire a acestuia cu ministrul Afacerilor Străine al României, Gr. Gafencu, privind atitudinea guvernului sovietic în problema Basarabiei.

General Distribution

From : Roumania

Telegram (en clair) from Sir R. Hoare, (Bucharest), 3rd April, 1940

D. 3 rd April 1940

R. 7 th April 1940

No. 42 Saving (By Bag).

I asked Minister for Foreign Affairs yesterday what his considered views were on Molotov's speech and said that it plainly indicated the continuing hostility of the Soviet Government regarding Bessarabia but he did not think the menace was an immediate one.

For Roumania, Russia was certainly enemy No. 1 just as Germany was for the Allies. He was quite sure that if Russia moved against Roumania Germany would not remain quiet. It would be to nobody's advantage if Roumania shared the fate of Poland and therefore neutrality was the only possible policy. He continued, however, to hope that the day would come when a reinforced Balkan Entente, for which he was continuing to work, combined with reinforcements of allied forces in the Near East would render it possible to take decisive action against Russia. If Germany were defeated and Russia remained intact, Russia would have won a complete victory in eastern Europe and satisfactory solution of its problems would be utterly impossible.

The Minister of Court, who was at pains to disclaim pro-German sympathies, spoke to me in a similar strain to day.

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 97, Foreign Office, 371/24968

L-am întrebat ieri pe ministrul de externe care este punctul său de vedere asupra discursului lui Molotov, iar el mi-a răspuns că este vădită continuarea ostilității guvernului sovietic față de Basarabia, dar că nu crede a fi vorba de o amenințare imediată.

Pentru România, Rusia este cu siguranță inamicul nr. 1, așa cum este Germania pentru aliați. Ministrul este ferm convins că în cazul unui atac al Rusiei împotriva României, Germania nu ar sta deoparte. Nu ar folosi nimănui dacă România ar împărtași soarta Poloniei și de aceea singura poziție posibilă ar fi neutralitatea. El continuă totuși să spera că va veni o zi în care înțelegerea balcanică revigorată, fapt pentru care depune toate eforturile, împreună cu forțele aliate întărite și ele în Orientul Apropiat ar face posibilă o acțiune hotărâtă împotriva Rusiei. Dacă Germania ar fi înfrântă, iar Rusia ar rămâne neînșă, aceasta din urmă ar fi dobindit o victorie totală în Europa de Est, dar o rezolvare convenabilă a problemelor ei ar fi absolut imposibilă.

Ministrul Curții, care s-a străduit să-și decline simpatia față de Germania, mi-a vorbit astăzi cam pe același ton.

5

1940 aprilie 3, Santiago. Telegramă a reprezentantului britanic în Chile, Sir C. Bentinck, adresată Foreign Office-ului, referitoare la ecoul internațional al declarației lui V. Molotov privitoare la Basarabia.

British Embassy,

Santiago

April, 3 rd, 1940

informație
 From Sir Charles Benthinck to Foreign Office

Minister for Foreign Affairs told me today that he had received a telegram from Chilean Chargé d'Affaires at Berlin saying that Molotov's recent statement that Soviet Union did not recognize seizure by Roumania of Bessarabia had made a very bad impression in Berlin.

Minister for Foreign Affairs subsequently told the same story to my French Colleague.

Benthinck

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 99; Foreign Affairs 371/24968.

Ministrul Afacerilor Străine mi-a spus astăzi că a primit o telegramă de la însărcinatul cu afaceri chilian din Berlin în care acesta arată că recenta declarație a lui Molotov potrivit căreia Uniunea Sovietică nu a recunoscut ocuparea de către România a Basarabiei, a făcut o impresie foarte proastă la Berlin.

Ministrul Afacerilor Străine i-a spus după aceea același lucru și omologului meu francez.

Benthinck

6
 1940 aprilie 15, Londra. Informare transmisă de Foreign Office către Legația britanică de la București cu privire la concluziile adoptate la întâlnirea șefilor misiunilor diplomatice din sud-estul Europei, în problema posibilității extinderii garanțiilor britanice față de România în cazul unui atac al Uniunii Sovietice.

Foreign Office

15th April, 1940

At the second meeting of the Heads of Missions in South-Eastern Europe held at the Foreign Office on the 11th April the question was discussed, among others, of our general policy towards Roumania. I enclose the relevant extract from the Minutes. The main point which came under discussion in this connexion was the possibility of extending our guarantee to Roumania to include an attack by the Soviet Union. As you will see from the Conclusions, it was agreed that, subject to the views of the Chiefs of Staff, H. M. Government should inform the Roumanian Government that in the event of an attack on Roumania by the Soviet Union, H. M. Government would give them all assistance in their power, but that the degree and character of their assistance at any given moment would depend on the attitude of Turkey, Italy and Bulgaria; that we should tell the Turkish Government beforehand of the action contemplated and get their concurrence; and that the French Government should be asked to agree.

2. Action under this Conclusion is dependent on the views of the Chiefs of Staff, and I should be very grateful therefore if you would let me know they concur.

(S.D.) P. Nickols

Arhivele Statului, Colecția microfilme Anglia, rolă 283, Foreign Office, 371/24968, c. 115-116.

Foreign Office

1940 aprilie 15

La a doua întâlnire a șefilor misiunilor diplomatice din sud-estul Europei, ținută la Foreign Office în 14 aprilie, a fost discutată, printre altele, problema politicii noastre generale față de România. Încluz un extras relevant din această întâlnire. Punctul principal care a intrat în discuție în această ordine de idei, a fost posibilitatea extinderii garanțiilor noastre față de România în cazul unui atac al Uniunii Sovietice. Așa cum veți vedea din concluzii, a fost acceptat ca în conformitate cu vederile comandantilor Statului Major guvernului măiestrărilor sale, va informa guvernul român că în eventualitatea unui atac sovietic asupra României, guvernul măiestrărilor sale îi va acorda toată asistența ce îi va sta în putere, dar înțelegând și caracterul ajutorului în un moment dat va depinde de atitudinea Turciei, Italiei și Bulgariei; că vom informa guvernul Turc înainte de a lua deciziile prevăzute și le vom da sprijin și se va cere acordul guvernului francez.

2. Acțiunea, după aceste concluzii, este dependentă de opiniile comandaților Statului Major, și vă voi fi foarte recunoscător dacă mi veți aduce la cunoștință dacă ele concordă.

7
R. Nichols
1940 aprilie 15, București. Notă a diplomatului britanic Hankey, adresată Foreign (Halifax) Office-ului, în care comentează informarea primită de la consulul britanic din Cernăuți, Pyman, referitoare la atitudinea ostilă a populației ucrainene din Bucovina față de guvernul sovietic.

Nr. 143
(96/16/40)
Confidential
To the Viscount Halifax
My Lord,

British Legation
Bucharest
15th April, 1940

I have the honour to transmit copies of a semi-official letter from His Majesty's Consul at Cernăuți whom we recently asked to report on the attitude of the Ukrainian population of the Bukovina towards the Soviet Union. Owing to the conditions prevailing across the border, Roumanian Ukrainians appear to have become as hostile as any other section of the population of this country to the Soviet Union; and there can be no longer any justification for the fears expressed by, for instance, the Assistant Roumanian Military Attaché at Paris, as described in the enclosure to Your Lordship's despatch Nr. 16 (R. 437/437/37) of the 12th January, that the Ukrainian minority "already have leanings towards a political union with their Ukrainian neighbours" even to the degree of aiding and abetting a foreign invasion of Roumania.

2. I understand on good authority that only the younger generation of Ukrainians in this country still hope for anything better than the gradual improvement of their lot under Roumania; and that these young people, looking forward to an independent Ukraine, are naturally most hostile to the Soviets. An especially powerful cause of fear and dislike for Bolshevism is the deportation of the population that is taking place across the frontier as mentioned by Mr. Pyman. Polish sources estimate this at as much as 100.000 from former Polish territory in six months.

3. I am sending a copy of this despatch to His Majesty's Representative at Moscow.

I have the honour to be, with the highest respect,

My Lord,
Your Lordship's most obedient,
humble Servant,
R.M.A. Hankey

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 130; Foreign Office; 371/24968.

My Lord (Domnule),

Am onoarea să vă trimit copii ale unei scrisori semioficiale de la Majestatea sa consulul din Cernăuți, pe care l-am rugat cu puțin timp în urmă să întocmească un raport referitor la atitudinea populației ucrainene din Bucovina față de Uniunea Sovietică. Datorită condițiilor dominante de dincolo de graniță, românii ucraineni au devenit, se pare, la fel de ostili Uniunii Sovietice ca toate celelalte naționalități ale populației din această țară (zonă); acest lucru nu mai justifică în nici un fel temerile exprimate, de pildă, de asistentul atașatului militar român de la Paris, așa cum vă sint prezentate în anexa expediată cu nr. 16, din 12 ianuarie, potrivit căreia minoritatea ucraineană „este înclinată spre o unire politică cu vecinii lor ucraineni” chiar și în cazul complicității impuse de o invazie străină în România.

2. Am înțeles din sursă sigură că numai tinăra generație de ucraineni din această țară mai speră în ceva mai bun decît o îmbunătățire treptată a destinului lor (a vieții lor) și de aceea acești tineri, privind înainte spre o Ucraină independentă, sint bineînțeles, mult mai ostili Sovietetelor. Un motiv puternic de teamă și de repulsie față de bolșevism este deportarea populației de dincolo de frontieră, menționată de dl. Pyman. Surse poloneze apreciază aceasta la circa 100.000 din fostul teritoriu polonez în șase luni.

3. Vă trimit o copie a acestei adrese către Majestatea sa reprezentantul dv. la Moscova.

Am onoarea să fiu cu deosebit respect
Al dv. prea supus și umil servitor

R. M. A. Hankey

The Hon R.M.A. Hankey

Bucharest

(25/5/390)

British Consulate

Cernăuți

1st April, 1940

Confidential

Dear Hankey,

I have taken some time to answer your letter (96/10/40) of the 22nd March as I wanted to go into the matter as thoroughly as possible.

I think one can safely say that the bulk of the Ukrainian population in the Bucovina is hostile to Soviet Russia.

In the early days of the Russian occupation of South Eastern Poland there was a considerable amount of propaganda aimed at the nationalist feelings of the Ukrainians, but its effect diminished rapidly as conditions on the other side deteriorated and as more and more news about those conditions circulated on this side. The general feeling among the Ukrainians that they are much better off as they are issue chiefly to their impression on the other side there is absolute chaos, except in repressive measures, that the food situation is bad and likely to get worse, and that it is very difficult to buy or sell.

Fear of the Russian policy of deportation is also very strong. It is impossible to tell how many people actually have been deported from South Eastern Poland, but several peasants Ukrainian refugees have come over, leaving whatever land they may have had, rather than face the risk, and what matters on this side is that Bucovinian Ukrainians are convinced that Soviet rule would expose them to the risk of deportation to the interior of Russia.

The hostility of the Soviet regime to religion makes it unpopular here; so does the suspicion that it is apt to favour Jews; and the occasional communistic activities of poor local Jews is no help to the Soviet cause among the Ukrainians. Reports that various types of Asiatic troops are in the Soviet army of occupation in the Polish Ukraine also tell against the Soviets.

Bucovinian Ukrainians have not been encouraged by what they have heard of the Soviet attitude to Ukrainian national life and culture; they believe that not only the leaders but many of the ordinary members of the old Ukrainian political movements have been deported or otherwise disposed of, and that repressive measures have also been taken against the members of the co-operative and cultural associations which had never taken any part in politics. The local Ukrainians do not expect to be treated any differently if the Russians come here. Although there are still a number of Ukrainian villages in the Bucovina in which the teaching of Ukrainian has not been granted, much progress has been made since last December and the villages which have not yet been granted it hope to be satisfied reasonably soon; this important grievance against the Romanian Government has therefore lost much of its force and in any case does not now work to the advantage of Soviet Russia.

I do not want give the impression that no local Ukrainians at all are favourably disposed to the Russians. There are a number of villages which have been prone to communism; these villages are usually near a factory or saw-mill and have among their population a considerable number of unskilled workmen, who have no land and do not earn enough to have any hope of ever being able to buy any; and in most villages there are bound to be a few men with no land and no prospects, but from the information which I have so far received I do not think that their number is at all large. Their existence does not, I think, vitiate my general conclusions.

I am sending a copy of this letter to Macrae.

Yours ever,

(Sgd.) L.E.L. Pyman

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 131—132; Foreign Office 371/24968.

Dragă Hankey,

Am avut nevoie de ceva timp pentru a răspunde scrisorii tale din 22 martie, dat fiind că am dorit să cunosc adevărata față a problemei.

Cred că se poate spune cu certitudine că majoritatea populației ucrainene din Bucovina este ostilă Rusiei sovietice.

În primele zile ale ocupației rusești în Polonia sud-estică (din sud-estul Poloniei) s-a întins o deosebită propagandă vizînd sentimentele naționaliste ale ucrainenilor, dar efectele ei au scăzut cu rapiditate pe măsură ce se deteriorau condițiile de cealaltă parte a graniței și pe măsură ce tot mai multe știri despre aceste condiții circulau în această zonă. Sentimentul general printre ucrainenii, cum că ei ar fi mai avantajați, este în contradicție cu impresia lor că de cealaltă parte a graniței este un haos absolut, excepție făcînd măsurile represive, cum ar fi situația proastă a aprovizionării cu alimente care se pare că se va înrăutăți, iar acest lucru este foarte dificil de cumpărat sau de vîndut.

Foarte puternică este, de asemenea, teama de politica rusească de deportare. Este imposibil de stabilit exact cîți oameni au fost deportați pînă acum din sud-estul Poloniei, dar foarte mulți țărani ucraineni refugiați au venit aici, cu orice risc, părăsindu-și pămîntul, convinși fiind chiar că legea Sovietelor i-ar putea expune riscului deportării în interiorul Rusiei.

Oslilitatea manifestată de regimul sovietic față de religie determină o foarte scăzută popularitate a acestuia aici; același lucru alimentează suspiciunea că acest regim ar fi capabil să-i favorizeze pe evrei; anemicele activități comuniste ale bielor localnicii evrei nu sînt de nici un folos cauzei Sovietului printre ucrainenii. Rapoartele potrivit cărora diferite tipuri de trupe asiatică fac parte din armata sovietică de ocupație din Ucraina poloneză sînt un argument în plus împotriva Sovietelor.

Ucrainenii bucovineni nu au fost încurajați de ceea ce au auzit, despre atitudinea Sovietului față de viața și cultura națiunii ucrainene: ei cred că au fost deportați nu numai conducătorii, ci și mulți dintre membrii de rînd ai fostei mișcări politice ucrainene sau alții chiar lichidați, iar aceste măsuri represive au fost luate împotriva membrilor asociațiilor cooperatiste sau culturale, care nu au făcut niciodată politică. Localnicii ucraineni nu se așteaptă să fie trași în mod deosebit dacă rușii ocupă zona. Deși există încă un mare număr de sate ucrainene în Bucovina, în care nu s-a aprobat învățarea limbii ucrainene, s-au făcut totuși multe progrese din decembrie trecut, iar satele cărora nu li s-a dat încă aprobarea speră că o vor obține cit de curînd; această profundă jignire adusă guvernului român și-a diminuat totuși din forță și în orice caz nu favorizează în nici un fel Rusia sovietică.

N-aș vrea să creez impresia că toți localnicii ucrainenii sînt ostili rușilor. Unele sate au fost oarecum convertite la comunism; aceste sate se află de obicei în vecinătatea unei fabrici oăreacă sau a unei de cherestea și au printre locuitori un important număr de muncitori necalificați, care nu au pămînt și nici nu cîștigă suficient pentru a putea spera că într-o bună zi și-ar cumpăra; în cele mai multe dintre sate sînt unii oameni care nu au pămînt și nici șanse de a-l dobîndi, dar după informațiile pe care le-am primit, numărul lor este destul de redus. Existența lor nu cred că este de natură să-mi modifice concluziile generale.

Al.dv.,

L.E.L. Pymon

8

1940 aprilie 18, Bruxelles. Telegramă a atașatului militar britanic la Bruxelles, Sir L. Oliphant, adresată Foreign Office-ului, prin care anunță instrucțiunile primite de ambasada sovietică din Bruxelles de a retrage toate fondurile cetățenilor sovietici din băncile României.

General Distribution

From: Belgium

Telegram (en clair) from Sir L. Oliphant (Brussels)

18th April, 1940

D. By Bag 18th April, 1940

R. 5.00 p.m. 19th April, 1940

No. 10 Saving

Naval Attaché has been informed by neutral friend that Soviet Embassy here has been instructed to send nothing to Roumania and the Soviet citizens have been told to remove any funds at present in Roumanian Banks.

2. I report above for what it may be worth.

3. Please inform Director of Naval Intelligence.

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 123; Foreign Office, 371/24968.

Alasatul militar al marinei a fost informat de un prieten neutru că ambasada sovietică de aici a fost instruită să nu tripiască nimic României, iar cetățenilor sovietici li s-a spus să-și retragă toate fondurile pe care le au depuse în băncile României.

2. Raportez cele de mai sus pentru importanța pe care o pot avea.

3. Informații, vă rog, pe directorul serviciului de informații al marinei.

9

1940 aprilie 19, București. Notă a ministrului britanic la București, Sir R. Hoare, adresată Foreign Office-ului, cuprinzind un raport al consulului britanic la Cernăuți și un raport al consulului britanic la Galați, în care se menționează activitatea rușilor pe frontiera româno-polonă.

Confidential

Unnumbered

(25/5/390)

To R. D. Macrae, Esq.,

H.M. Consul-General,

British Consulate

Cernăuți

16th April, 1940

Galatz

Sir,

With reference to my unnumbered telegram of the 12th April reporting activity on the Soviet side of the Polish-Roumanian frontier, I have the honour to inform you that from later reports it appears that the depth of the zone from which civilians are being removed varies from half a mile to the figure of five miles given in my telegram.

The reports of the arrival of considerable Russian forces, accompanied by tanks and motor transport, in the frontier zone appear to be well founded.

2. I learn from a usually reliable source that opposite the village of Rastoace, on the Ceremuș above Vijnita, the Soviet authorities are clearing the hillsides of timber; here also the civil population is being removed. Barbed wire is now being put up for the first time on the Polish side of the Ceremuș. According to the Roumanian authorities in Vijnita the town of Kuty which lies immediately on the other side of the Ceremuș appears to be almost deserted.

3. Whatever the ultimate intentions of the Soviet Government it seems reasonable to suppose that the clearing and wiring of the frontier is intended in the first place to ensure a closer control of the frontier over which there has so far been coming a steady trickle of refugees, and occasional deserters and professional informers.

4. Refugees who have reached Cernauti recently report that although peasants are still allowed to bring food into the towns food is very expensive, limited to a few commodities such as potatoes and difficult to obtain. Clothing and footwear are unobtainable. But worse than the material privations of the people is the state of terror caused by the Soviet practice of causing people to „disappear” without warning; the practice is described as “deportation”, but no one ever knows at what destination the victims arrive. The terror is heightened by the fact that no principle appears to dictate the selection of the victims and that a false accusation by an informer is quite sufficient to cause a person's “disappearance”. Women as well as men are taken.

5. I am sending copies of this despatch to His Majesty's Chargé d'Affaires at Bucharest. I have etc.

(Sd.) J.F.L. Pyman

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 139—140; Foreign Office 371/24968.

Domnule,

Referindu-mă la telegrama mea nenumărată din 12 aprilie, referitoare la activitatea din zona sovietică a frontierei polono-române, am onoarea să vă informez că din ultimele rapoarte reiese că mărimea zonei din care a fost mutată populația civilă variază, fiind o jumătate de milă și nu cinci mile, cum pare în telegrama mea.

Rapoartele referitoare la sosirea unui mare număr de trupe rusești, însoțite de tancuri și transportoare, în zona frontierei par însă întemțiate.

2. Dintr-o sursă demnă de încredere și des' folosită află că în partea opusă satului Răstoace, pe râul Ceremuș, mai sus de Vijnița, autoritățile sovietice degajează coastele împădurate ale dealurilor; din această zonă a fost mutată și proprietatea civilă. Pentru întâia oară în partea poloneză a Ceremușului s-a pus sîrmă ghimpată. Potrivit autorităților române din Vijnița, orașul Kutu, care se întinde în imediată apropiere a malului opus al Ceremușului, pare aproape pustiu.

3. Oricare ar fi intențiile ultimatumului guvernului sovietic ni se pare normal să presupunem că evacuarea și marșarea cu sîrmă ghimpată a frontierei are drept scop, în primul rînd, să asigure un strict control al frontierei, care a devenit un punct de scurgere a refugiaților și a dezertorilor și a informatorilor de meserie.

4. Refugiații care au ajuns la Cernăuți au relatat recent că țărănilor li se mai permite să aducă hrană în oraș, hrana este foarte scumpă, se limitează la strictul necesar cum ar fi cartofii, dar și așa este foarte greu de procurat. Îmbrăcămîntea și încălțămîntea sînt imposibil de obținut. Dar și mai greu de suportat decît lipsurile materiale este starea de teroare provocată de practicile sovieticilor care provoacă dispariția fără urmă a unor persoane; această practică este prezentată ca „deportare”, dar nimeni nu știe niciodată la ce destinație ajung victimele. Teroarea este cu atît mai cumplită cu cît se pare că nu funcționează nici un principiu de selecție a victimelor și că o falsă acuzație furnizată de un informator este suficientă pentru a duce la „dispariția” unei persoane. Sînt luate în egală măsură și femei.

5. Voi trimite copii ale acestui raport însărcinatului cu afaceri la București.

L. F. L. Pyman

10

1940 aprilie 19, Tokio. Telegramă a reprezentanțului britanic la Tokio, Sir R. Craigie, adresată Foreign Office-ului, referitoare la atitudinea guvernului japonez față de pregătirea ocupării Basarabiei de către sovietici.

*Special Distribution and War Cabinet
From Japan*

Decypher. Sir R. Craigie (Tokyo)

19th April, 1940

D. 12.50 a.m. 20th April, 1940

R. 8.00 p.m. 19th April, 1940

No. 627

Important

I learn from a friend and high official source that Japanese Government have reason to believe that a Russian attack on Roumania is in preparation, Soviet objective being limited at present to occupation of Bessarabia. My source could not say whether or not this attack was being arranged in conjunction with Germany.

2. Some source informs me, though on less sure authority, that Herr Hitler has definitely agreed to assist the realisation of Signor Mussolini's ambition to conquer Yugoslavia. Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 126; Foreign Office 371/24968.

Am aflat de la un prieten și dintr-o sursă oficială la nivel înalt că guvernul japonez este îndreptățit să creadă că Rusia pregătește un atac împotriva României, obiectivul acestui atac fiind limitat deocamdată la ocuparea Basarabiei. Sursa mea nu-mi poate confirma dacă acest atac a fost progătit în colaborare cu Germania.

2. Același sursă mă informează, dintr-un mediu mai puțin oficial, că dl. Hitler a acceptat în cele din urmă să ajute realizarea ambiției d-lui Mussolini de a cuceri Iugoslavia.

11

1940 aprilie 23, Londra. Notă a Foreign Office-ului, adresată reprezentan-
tului britanic la Moscova, J. H. Le Rougetel, privind o notă a ambasado-
rului polonez la Londra, referitoare la relațiile sovieto-române.

To. J. H. Le Rougetel, Esq., M.C.

No. 187

(R. 4760/9/37)

Foreign Office

23 April, 1940

Sir,

I transmit to you herewith a copy of a note which was handed to the Parliamentary Under-Secretary of State by the Polish Ambassador in London on the 18th April, on Soviet-Roumanian relations.

2. It will be observed from paragraph 4 of this note that in the view of the Polish Ambassador any negotiations between the Allies and the Soviet Union would be likely to increase the Soviet menace to Roumania. This point was discussed at the first meeting at the Foreign Office with His Majesty's Representatives in the South-Eastern Europe during their recent visit and it was generally thought that if His Majesty's Government were to take up the Soviet Government's proposal for trade negotiations, the Roumanian Government would probably regard it as a time-saving device on their part, pending the day when the Allies would be ready to take more energetic measures against the Soviet Union.

3. I am sending a similar despatch to Bucharest.

I am, with great truth,

Sir,

Your obedient Servant,

(For the Secretary of State)

(Sd.) Philip Nichols

Colecția microfilme Anglia, r. 283, c. 109, Foreign Office, 371/24968.

23 aprilie 1940

Domnule,

Vă trimit o copie a unei note care a fost înmînată subsecretarului de stat pentru relații cu Parlamentul de către ambasadorul Poloniei la Londra, în data de 18 aprilie, referitoare la relațiile sovieto-române.

2. Veți putea observa în paragraful 4 al acestei note că punctul de vedere al ambasadorului polonez este că orice negocieri între aliați și Uniunea Sovietică n-ar face decât să sporească pericolul sovietic asupra României. Acest punct a fost discutat la prima întâlnire a Foreign Office-ului cu reprezentanții Majestății sale din sud-estul Europei, în timpul recentei lor vizite și s-a apreciat că în general, dacă guvernul Majestății sale ar lua propunerea guvernului sovietic drept subiect de negocieri, guvernul român ar privi-o probabil ca pe o portiță de salvare, în așteptarea zilei în care aliații vor fi gata să ia măsuri mai energice împotriva Uniunii Sovietice.

3. Trimit o telegramă, asemănătoare la București.

Al. dv.

sincer și supus servitor,

Philip Nichols

12

1940 aprilie 24, București. Telegramă a ministrului britanic la București, Sir R. Hoare, adresată Foreign Office-ului, referitoare la declarațiile înscărmînatului bu afucori sovietic la București, privind zonele ce ținîcează a fi ocupate de trupele sovietice în România.

General Distribution

From : Roumania

Telegram (en clair) from Sir R. Hoare, (Bucharest)

D. April 24th, 1940

R. 4.35 p.m. May 2nd, 1940

No. 45. Saying

Soviet chargé d'Affairs was recently asked by a neutral colleague what were Russian aims in Roumania.

He discounted desire to secure territorial cession but intimated that Russians would wish to obtain right to garrison certain areas in the north and to have representatives and possibly troops in Roumanian ports. This appears to be very similar to arrangement made by Soviet Government with Baltic States.

Repeated to Moscow.

Colecția microfilme Anglia, r. 271, c. 142; Foreign Office, 371/24988.

Însărcinatul sovietic cu afaceri a fost recent întrebat de un coleg neutru care sînt scopurile urmărite de Rusia în România.

El nu a dat crezare dorinței de a veghea îndeplinirea operațiunii de cedare teritorială, ci a sugerat că rușii ar dori să obțină dreptul de a încazarma anumite zone în nordul țării și să aibă reprezentanți și eventual trupe în porturile românești. Acest lucru se aseamănă foarte mult cu înțelegerea făcută de guvernul sovietic cu țările baltice.

13

1940 iunie 27, Ankara. Telegramă a reprezentantului diplomatic britanic la Ankara, adresată Foreign Office-ului, referitoare la ultimatumul dat de Uniunea Sovietică României, privind cedarea Basarabiei și Bucovinei.

From Turkey

Sir H. Knatchbull Hugessen (Angora)

D. 8.58 p.m.

27th June, 1940

R. 11.30 a.m.

28th June, 1940

No. 652

Minister for Foreign Affairs informed me this morning of Russia's ultimatum to Roumania which he stated expires at 10 o'clock this evening. He understood Roumania intends to yield and that they are prepared to enter into discussions with Soviet in regards to Soviet demand for cession of Bukovina and Bessarabia. German Ambassador who called on Secretary General today was informed of Soviet ultimatum. Minister for Foreign Affairs stated that Herr von Papen appeared to [grp. omit: be] taken aback and that he remarked that he [now] understood that settlement. Minister for Foreign Affairs deduces from this that there may have been some understanding between Soviet and German Government which has now been departed from by Soviet Government in sending their ultimatum.

Colecția microfilme Anglia, r. 271, c. 163; Foreign Affairs, 371/24968.

Ministrul afacerilor străine m-a informat în această dimineață despre ultimatumul Rusiei dat României, al cărui termen expiră la ora 10 în această seară. Ei au înțeles că România intenționează să cedeze și că românii sînt pregătiți să înceapă convorbiri cu Uniunea Sovietică referitoare la cererea acesteia de a fi cedate Basarabia și Bucovina. Ambasadorul german, care l-a sunat azi pe secretarul general, era informat despre ultimatumul sovietic. Ministrul afacerilor străine a afirmat că dl. von Papen a fost luat prin surprindere și că a remarcat că a înțeles această mânevră. Ministrul afacerilor străine deduce din aceasta că ar fi putut exista o înțelegere între guvernele sovietic și german, care acum s-a materializat în trimiteria ultimatumului de către guvernul sovietic.

14

1940 iunie 27, București. Notă telefonică a reprezentantului diplomatic britanic la București, Sir. R. Hoare, adresată Foreign Office-ului, referitoare la ultimatumul dat de Uniunea Sovietică României privind cedarea Basarabiei și a unei părți din Bucovina.

From Romania

Sir R. Hoare (Bucharest)

27th June, 1940

D. 6.00 p.m.

R. 7.35 p.m.

Nr. 592

Most immediate

Soviet Government delivered to Romanian Minister a twenty-four hours ultimatum at 10 last night demanding surrender of Bessarabia and part of Bukovina.

2. I understand that Romanian Government have appealed to Italian and German Governments but so far there is no reply.

3. Yugoslav Ambassador has instructions to urge Romanian Government to show utmost „prudence”. He has seen the King who struck him as being calm.

Colecția microfilme Anglia, r. 274, c. 157; Foreign Office, 371/24968.

Fourle urgent

Guvernul sovietic a dat ministrului român un ultimatum de 24 de ore aseară la ora 10, prin care cere cedarea Basarabiei și a unei părți din Bucovina.

2. Înțeleg că guvernul român a apelat la guvernele italian și german, dar nu a primit încă nici un răspuns.

3. Ambasadorul iugoslav are instrucțiuni să recomande guvernului român să dea dovadă măcar de „prudență”. El l-a văzut pe rege, care i s-a părut a fi calm.

15

1940 iunie 27, 28, Londra. Note ale Foreign Office-ului adresate reprezentantului diplomatic britanic la București, privind poziția Marii Britanii în eventualitatea unui atac al Uniunii Sovietice asupra României (ocuparea Basarabiei și Bucovinei).

Minutes on Bucharest telegram No. 592

It was almost inevitable that this should happen sooner or later. The move may represent an attempt by the Soviet to stake out their claim before Germany has an opportunity of moving eastwards and forestalling her. It is, however, more likely than the step has been taken in collusion with Germany and Italy — an indication that this is the case is (which is) contained in paragraph 2 of the present telegram.

Press reports this evening have been somewhat wild, and some of them say that much more than Bessarabia and a part of Bukovina is involved. They claim that Russia is determined to move down well across the mouths of the Danube. This would provide an excellent basis for a quarrel between the Soviet and a Germany cut off from the Black Sea, but the report is unlikely to prove correct.

From our own purely selfish point of view this seizure of Bessarabia, if it remains confined to that territory, does not greatly change the position. Rumania has gone too far towards the Axis Powers for there to be any question of her thinking of appealing to our guarantee, and in any event we fortunately made it quite plain, in December last, that when we gave the guarantee we never contemplated more than the case of attack by Germany. We explained that in the case of an attack from Russia, our action would have to be dependent on the attitude of Turkey and of Italy. Italy's entry into the war has provided us with an automatic let-out: Turkey's attitude will also be an excuse, since she has made it quite plain that she will not do anything for Roumania of the Russians do not move beyond Bessarabia.

The effect on the situation as regards the supply of oil to Germany will probably be negligible — certainly so if Russia does not move beyond Bessarabia.

27th June

It seems probable that this step has been taken in collusion with Germany and Italy, and not impossible that it has already been the subject of secret negotiations between Roumania and the Soviet Government (we have had some secret reports to this effect); if the latter report were true, the ultimatum would be in the nature of a face saving device for Roumania.

So long as the occupation is confined to Bessarabia and parts of the Bukovina, and does not include concessions in ports at the mouth of the Danube and beyond — as to which reports are at present conflicting — no reaction need be expected from Turkey.

The reactions which will be of immediate interest will be those of Budapest and Sofia; already there are reports that Romania has concentrated her army on the Transylvanian frontier. The Hungarian attitude will certainly be guided by the advice of Berlin and Rome. As it does not appear that it is to the interest of the Germans at the moment to spread the war to the Balkans, it seems probable that the Hungarians will stay their hand, all the more so as the Germans have probably explained to them that they are now masters of Europe, and will be able to redraw the map of Europe at their leisure. Very likely much the same advice will be offered to the Government in Sofia by the Axis powers. Here it seems quite likely that the Bulgarian Government would prefer in any case to wait until the end of the war before taking any action in furtherance of their territorial claims, but it may be that their hand will be forced by public opinion in their own country; here the attitude of Turkey should be a stabilising factor. If Bulgaria were to occupy the Dobrudja, Turkey would be bound, under the Balkan pact, to attack Bulgaria. It may be that the Axis powers will warn her that she will do so at her peril, in which case Turkey might think again.

My conclusion is therefore that the Axis powers will probably for the moment try and restrain both Sofia and Budapest from taking action against Romania.

P. Nichols

28th June, 1940

I took advantage of a visit from the Romanian Minister this evening to ask him, as was suggested in telegram No. 594 from Bucharest, what the terms of the reply of the Romanian Government to the Soviet ultimatum had been. M. Tilea told me that the Romanian reply had been short, had indicated a willingness to discuss the Soviet proposals, but that it had been met with a refusal to discuss and an early time limit. The Romanians have accordingly replied that they yielded to force. As a result Bessarabia and north of Bukovina were being handed over to the Soviet Union. There had been no request for the port of Tulcea or for protection of Constanza. The Romanian Minister informed me that his Government had not replied without previous consultation with all the Balkan Governments, including Turkey. All these Governments had recommended a peaceful settlement.

M. Tilea expressed his opinion that he feared the fate of Romania would follow that of Poland, but in the inverse sense, that is that the Russians would enter first and the Germans afterwards, thus the two countries felt that the terms of our guarantee would not need to be implemented. He was clear in his mind that the circumstances of this unhappy story did not involve H.M.G. in an implementation of their guarantee.

He asked whether we were going to make any further statement to those which had been made unofficially, for instance in The Times. He felt that The Times leading article, which acknowledged openly that King Carol had turned more and more to Nazi Germany as his protector, was throwing away the position in Romania from our point of view. He accepted that no occupation of territory of a friendly Government could be a matter of indifference to H.M.G. and that I could express to him the sympathy of the British Government at the severe fate which had befallen the provinces so dear to Romania. The Minister said that he was grateful for this expression of opinion. He reminded me of the protests made by Lord Salisbury and Mr. Disraeli in 1878 when this territory had changed hands. He asked me to do what I could to obtain, in the press, rather warmer references to the loss of Romania than had been apparent hitherto. In particular, he hoped that it would be possible to make clear to the British public that we could not be indifferent to any occupation of territory which for the duration of the war we must regard as provisional and which we could not recognise. I replied that I should have to see how far we could go, that I thought something on the lines of my statement above might help meet the situation.

Before he left, the Minister expressed his belief that the ultimate intention of the Soviet Union was to reach the Strait. He could not help feeling himself the Germans would not mind

this development because they would feel they might turn out the Russians at a later date, perhaps with the aid of Turkey. I said that this was going a little far, and that meanwhile we must trust matters would not develop further to the detriment of Romanian interests. On leaving, the Minister again thanked me for the expressions of sympathy on behalf of the Secretary of State which I had given him.

28th June, 1940.

Colectia microfilme Anglia, r. 283, c. 152—155; Foreign Office 371/24968.

Minute privind telegrama de la București nr. 592.

Era aproape inevitabil ca acest lucru să se întâmple mai devreme sau mai târziu. Această acțiune poate reprezenta o tentativă a Uniunii Sovietice de a marca în fața Germaniei faptul că această pretenție este o împrejurare favorabilă de a avansa spre est și de a acapara zona. Acest lucru este însă mai degrabă un pas făcut de comun acord cu Germania și Italia — o indicație că aceasta este problema conținută în paragraful 2 al prezentei telegrame.

Presă anunța că în această seară s-a petrecut ceva de o sălbăticie fără precedent, iar unii dintre ei spun că sînt amestecate atît Basarabia, cît și o parte din Bucovina. Ziariștii pretind că Rusia este obligată să coboare și să treacă de grilele Dunării. Acest lucru ar constitui o excelentă bază pentru o dispută între Uniunea Sovietică și Germania, aceasta din urmă lipsită fiind astfel de ieșirea la Marea Neagră, dar informațiile presei nu par a fi corecte.

Din punct de vedere strict personal apreciem că această cedare a Basarabiei, dacă rămîne limitată la acest teritoriu, nu schimbă prea mult poziția. România și-a îndreptat prea mult atenția spre Puterile Axei și de aceea acum nu mai poate fi vorba de a solicita o garanție din partea noastră și în orice caz, din fericeie, noi i-am acordat-o din plin în decembrie trecut, atunci cînd am asigurat-o că nu ne vom menține în rezervă decît în cazul unui atac al Germaniei.

Noi am explicat că în cazul unui atac din partea Rusiei acțiunea noastră ar depinde de atitudinea Turciei și Italiei. Intrarea Italiei în război ne-a fost pur și simplu doar comunicată; atitudinea Turciei ar putea fi o scuză, de vreme ce a spus clar că nu va face nimic pentru România dacă rușii nu trec dincolo de Basarabia.

Efectele acestei situații în privința suplimentului de petrol necesar Germaniei vor fi probabil neglijabile — dar acest lucru este valabil numai în cazul în care Rusia nu va trece dincolo de Basarabia.

27 iunie

Se pare că acest pas a fost făcut în înțelegere cu Germania și Italia și nu este imposibil ca acest lucru să fi fost deja subiectul unor negocieri secrete între România și guvernul sovietic (avem în acest sens unele rapoarte secrete); dacă acest ultim raport ar fi adevărat, ultimatumul (n-ar fi altceva decît o născocire favorabilă României).

Atîtă timp cît ocupația se rezumă la Basarabia și la unele părți din Bucovina și nu include teritorii concesionate în porturi, la grilele Dunării și dincolo de ele — mai ales atîtă timp cît aceste rapoarte sînt contradictorii — nu ne putem aștepta la nici o reacție din partea Turciei.

Rapoartele care vor stîrni un interes imediat vor fi cele ale Budapestei și Sofiei; există deja rapoarte în care se afirmă că România și-a concentrat armata pe frontiera cu Transilvania; atitudinea Ungariei va fi cu siguranță determinată de sfaturile Berlinului și Romei. Atîtă timp cît se pare că nu este deocamdată în interesul Germaniei să extindă războiul în Balcani, este probabil ca Ungaria să stea deoparte, mai ales că Germania i-ar fi spus că ea este acum stăpîna Europei și că ea va fi capabilă să refacă harta Europei pe îndelete. Un sfat asemănător a fost dat guvernului Sofiei de către puterile Axei. În orice caz, se pare că guvernul bulgar ar prefera să aștepte pînă la sfîrșitul războiului, luînd orice acțiune drept susținerea pretențiilor sale teritoriale, dar este posibil ca mîna sa să fie forțată de opinia publică în propria lor țară; în acest caz atitudinea Turciei ar fi un factor de stabilizare. Dacă Bulgaria ar ocupa Dobrogea, Turcia ar fi obligată, pe baza pactului Balcanic, să atace Bulgaria. S-ar putea ca puterile Axei să o avertizeze că dacă va proceda astfel își va periclita situația și, în acest caz, Turcia ar reconsidera lucrurile.

Concluzia mea este, de aceea, că puterile Axei vor încerca probabil să determine atît Sofia, cît și Budapesta să se abțină de la orice acțiune împotriva României.

28 iunie 1940.

În această seară am profitat de vizita ministrului român pentru a-l întreba, așa cum m-a sugerat în telegramă nr. 591 de la București, în ce termeni a răspuns guvernul român ultima turtului sovietic. Dl. Tilea mi-a spus că răspunsul românilor a fost scurt, dovadă bunăvoință în a discuta propunerile sovietice, dar s-a izbit de refuzul de a se purta discuții și de un timp limită foarte scurt. Românii au răspuns în consecință că nu vor ceda decât în fața forței. Ca rezultat, Basarabia și nordul Bucovinei au fost cedate Uniunii Sovietice. Nu s-au formulat revendicări referitoare la portul Tulcea și la protecția Constanței. Ministrul român m-a informat că guvernul său nu a replicat fără o consultare prealabilă a tuturor celorlalte guverne balcanice, inclusiv Turcia. Toate aceste guverne au recomandat o rezolvare pe cale pașnică a problemei.

Dl. Tilea și-a exprimat temerea că după căderea României va urma aceea a Poloniei, dar în sens invers, dacă Rusia ar fi prima invadatoare și germanii ar veni după aceea, astfel încât cele două țări au simțit că termenii garanțiilor noastre nu este cazul să fie executate. În mintea lui era clar că împrejurările acestei nefericite împliniri nu implică guvernul Măiestății sale în executarea garanției sale.

El a întrebat dacă avem de gând să mai facem vreo declarație în plus față de cele făcute în mod neoficial, ca de exemplu în „The Times”. El socotea că articolul de fond al ziarului „Times”, care a admis (declarat) în mod deschis că regele Carol s-a orientat din ce în ce mai mult spre Germania nazistă ca spre un protector al său, a nesocotit, din punctul nostru de vedere, situația din România. El a acceptat punctul meu de vedere potrivit căruia „Times” nu reprezintă poziția oficială și declarația mea potrivit căreia ocuparea teritoriului condus de un guvern prieten nu poate lăsa indiferent guvernul Măiestății sale și faptul că prin mine guvernul britanic își exprimă compasiunea față de câmpii soartă care a lovit provinciile atât de dragi României. Ministrul Tilea a spus că îmi este recunoscător pentru exprimarea acestui sentiment. El mi-a amintit despre protestele lordului Salisbury și ale domnului Disraeli din 1878, cind aceste teritorii și-au schimbat stăpînii. El m-a rugat să fac tot posibilul pentru a obține din partea presei referiri mai calde despre pierderea suferită de România decât cele de pînă acum. În particular, el speră că este posibil să se clarifice în fața publicului britanic faptul că noi nu putem fi indiferenți la nici o formă de ocupare a unui teritoriu pe care, pe toată durata războiului, noi trebuie să o privim ca provizorie și pe care nu o putem recunoaște. I-am răspuns că am să fac tot posibilul și că m-am gândit la felul în care declarația mea pe marginea acestei probleme ar putea influența pozitiv situația.

Înainte de a pleca, ministrul și-a exprimat părerea că intenția ultimatumului Uniunii Sovietice este de a ajunge la sfîrșit. El nu poate crede că germanii nu vor fi afectați de această expansiune teritorială doar pentru că știu că li vor putea evacua pe ruși peste cîtva timp, eventual cu ajutorul Turciei. I-am spus că merge prea departe și că între timp trebuie să credem că lucrurile nu vor lua o întorsătură și mai puțin favorabilă intereselor României. La plecare, ministrul mi-a mulțumit din nou pentru sentimentele de simpatie pe care i le-am transmis din partea ministrului secretar de stat.

28 iunie 1940

16

1940 iulie 5, Roma. Raport al reprezentantului britanic la Sfîntul Scaun, cuprinzînd referiri la un articol apărut în ziarul „Osservatore Romano”, în care se face un istoric al dominației Rusiei asupra Basarabiei.

British Legation to the
Holy See,
Rome,
July 5 th 1940

No. 5.

(72/2/40) To Right Honourable

The Viscount Halifax, K. G., G.C.S.I., etc.

My Lord,

I have the honour to report that after a long abstention from any political comment, the „Osservatore Romano” on July 1 st ventured on a two page article on the subject of the Russian claim to Bessarabia. It will be remembered that about two months ago the indignation of the Italian authorities with the “Osservatore Romano's” presentation of the news came to a head, with the result that the Vatican decided, or found itself forced, to require all political news or comments beyond official notifications to be excluded from the columns of the

paper; only on such conditions apparently was permission given for it to circulate again throughout Italy. As a result it has lost all value as a reliable source of news to the Italian people.

2. The article with regard to Roumania pointed out that Russian dominion over Bessarabia began in 1812 and lasted until the European war. Prior to 1812, however, Bessarabia had always been an integral part of the Roumanian principedom of Moldavia, at any rate from the 12 th century onwards. Its cession to Russia was effected in 1812 by the Turks and was regarded as a violation of the pledges assumed by them when establishing a protectorate over Moldavia. After 1812 Russian policy endeavoured to promote colonisation by non — Roumanian elements. Nevertheless Bessarabia remained a province inhabited by a Roumanian majority. After 40 years of Russian domination namely in 1856, Russian statistics revealed that 75% of the population was Roumanian. On the eve of the European War the Imperial Russian administration recognised that 2.000.000 out of the total population of 2.600.000 were Roumanian. Roumanian statistics in 1930, ten years after union with Roumania, were the following : Roumanians 1.800.000, Russians 345.000, Ukrainians 313.000. Thus, even when the Russian and Ukrainian populations are combined, they are a small minority compared to the Roumanian population which is now believed to exceed 2.000.000. In Bukovina the Russian minority is quite insignificant, as even Moscow recognises. Thus, quite apart from treaties and historical considerations, ethnographic reasons confirm the Roumanian character of Bessarabia, which in 1918 was given back to Roumania, not under the provisions of a treaty, but as a (the) result of a popular plebiscite; it was only subsequently that treaties were signed to recognise and confirm this *fait accompli*.

I have the honour to be,

My Lord,

With the highest respect,

Your Lordship's most obedient, humble servant,

D.G.

Colecția microfilme Anglia, r. 274, c. 147—148; Foreign Office, 371/24968.

Legăția britanică la Sfântul Scaun
Roma

5 iulie 1940

Domnul meu,

Am onoarea să vă comunic că, după o îndelungată abținere de la orice comentariu politic, ziarul „Osservatore Romano” din 1 iulie se angajează în abordarea în cadrul unui articol pe două pagini, a problemei pretențiilor teritoriale ale Rusiei în privința Basarabiei. Vă reamintesc că în urmă cu două luni indignarea autorităților italiene față de felul în care au fost prezentate unele știri de către „Osservatore Romano” a ajuns la culme, astfel încât Vaticanul a hotărât, sau mai exact s-a văzut forțat să ceară să fie excluse din coloanele ziarului orice știre sau comentariu politic bazate pe declarații neoficiale; numai în aceste condiții i s-a permis acestui ziar să circule din nou prin întreaga Italie. Prin urmare, ziarul și-a pierdut orice valoare ca sursă de informații pentru poporul italian.

2. Articolul referitor la România remarcă faptul că dominația Rusiei a durat pînă la primul război mondial. Totuși, înainte de 1812, Basarabia a fost întotdeauna parte integrantă a principatului Moldovei, cel puțin din secolul 12 încoace. Cedarea ei în 1812 de către turci a fost privită ca o încălcare a garanțiilor pe care aceștia le făgăduiseră în momentul în care au instituit protectoratul asupra Moldovei. După anul 1812 politica rusească s-a străduit să promoveze colonizarea cu elemente neromânești. Cu toate acestea Basarabia a rămas o provincie locuită în majoritate de români. După 40 de ani de dominație rusească, adică în 1856, statisticile rusești au arătat că 75% din populație era formată din români. În preajma primului război mondial administrația Imperiului rus a recunoscut că 2.000.000 din totalul populației de 2.600.000 erau români. Datele statisticilor românești din 1930, la zece ani după unirea Basarabiei cu România, erau următoarele: 1.800.000 români, 345.000 ruși, 313.000 ucrainieni. Astfel, chiar și atunci cînd populațiile rusească și ucrainiană sînt socotite la un loc ele reprezintă o mică parte în comparație cu populația românească; aceasta se presupune că depășește acum 2.000.000. În Bucovina minoritatea rusească este practic nesemnificativă, acest lucru recunoscut fiind chiar și de Moscova. Abstracție făcînd de tratate și considerații istorice, este confirmată și de argumentele de natură etnografică preponderența românilor în Basarabia, nu prin prevederile unui tratat, ci ca rezultat al unui plebiscit; fapt urmat de semnarea unor tratate ce recunoșteau și confirmau acest fapt deja împlinit.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

Diplomați români: GRIGORE GAFENCU (VI)

După încheierea misiunii de ministru al României la Moscova (august 1940 — iunie 1941), Grigore Gafencu se retrage în ianuarie 1942 la Geneva. De aici însă va urmări cu deosebită atenție evoluția evenimentelor din România, implicându-se, atît cît îi va sta în putință, în viața politică a țării sale, ca un foarte bun cunoscător al realităților de aici.

Anul 1944 se contura ca un an deosebit de greu pentru situația politică a României, în contextul celui de al doilea război mondial. La 1 februarie 1944 Gr. Gafencu îi adresează o scrisoare lui Ion Antonescu, ca răspuns la scrisoarea trimisă prin Pella, în care își expune convingerile și părerile personale asupra evoluției evenimentelor politice și militare din Europa în plină desfășurare a celui de al doilea război mondial, precum și poziția pe care trebuia să o adopte România, în acel moment, față de marile puteri. Aceeași idee, cu referiri mai ales asupra relației cu Uniunea Sovietică, apare și în articolul *Position du peuple roumain*, publicat în „Journal de Genève” la 10 aprilie 1944.

Actul de la 23 august 1944, atît de controversat în zilele noastre, apare consemnat într-un interviu acordat de Gr. Gafencu ziarului „La Suisse” din 26 august 1944.

MILIANA ȘERBU

Geneva, 1 Februarie 1944

Iubite Domnule Antonescu,

Dacă nu am răspuns în scris la scrisoarea pe care ați binevoit să mi-o trimiteți prin Pella, aceasta se datorește credinței ce o avem că în împrejurările actuale ați fi mai mulțumit cu un răspuns deslușit și sincer, transmis verbal, tot prin d. Pella.

Știu acum că d. Pella a avut prilejul să vă comunice părerile mele; sint convins că v-a împărtășit și bunele simțăminte și toate mulțumirile mele pentru răvașul ce mi-ați trimis. Țin totuși să revin în scris deoarece mi se asigură că această cale e cu totul sigură — asupra unora dintre ideile pe care le-am expus d-lui Pella, — idei care în zilele de azi capătă un contur tot mai precis.

Mi-ați vorbit cu multă dreptate despre deosebita însemnătate „europeană”, pe care o au regiunile dintre Marea Baltică și Marea Neagră, și ați exprimat credința că nici Europa nici marile puteri occidentale nu se pot dezinteresa de această barieră răsăriteană care apără Continentul. Nu împărtășesc cu desăvîrșire optimismul D-voastră. Firește, cred și eu

că problema păcii e în bună parte o problemă de echilibru de forțe și că oricine va avea să statornicească acest echilibru, oricine va avea să rînduiască pacea de mîine, va fi nevoit să țină seama de menirea europeană a regiunii care a asigurat pînă acum echilibrul la Răsărit.

Azi însă, sîntem încă departe de ziua păcii, ca și de acele vremi cînd problemele de echilibru și de interes general vor atrage și reține din nou atenția lumii. Sîntem în plin război : presiunile politice, marile mișcări militare ca și dezlănțuirea unor patimi înverșunate și răzburătoare, pot — dacă nu încercăm *totul* ca să facem față — să distrugă sau să compromită pe veci, pozițiile ce ne sînt trebuincioase pentru a bizui pe ele așezarea noastră de mîine.

În aceste zile de adîncă tulburare, nu numai Puterile Anglo-Saxone, dar nici chiar „Europa” (adică majoritatea covârșitoare a Vechiului Continent) nu văd și nu simt primejdia la Răsărit, ci o simt și o văd la Centru, chiar în inima Continentului. Oricine călătorește și se informează, oricine cunoaște stările din Franța, din Italia, din Belgia, din Olanda, din Norvegia, din Polonia, din Cehoslovacia, din Balcani, din statele neutre, — ba chiar și din multe părți ale Germaniei, acela e convins de acest adevăr. **E un fapt de o însemnătate covârșitoare pentru orice socotelă politică :** nici un ajutor nu e de așteptat din partea „Europei”.

E drept că sînt unele semne că multă lume începe să-și dea seama de primejdia pe care o neîngrădită creștere a imperiului sovietic o poate însemna pentru toate țările din Europa, mici sau mari. Neînțelegerile, opoziția de interese între Anglo-Saxoni și Sovietici se desenează și se adîncesc ; lumea începe a se gîndi la necesitatea unor „contra-ponderi” ; se vorbește tot mai mult de o rînduială generală, de îngrădiri trebuincioase de echilibru. Toate aceste preocupări nu vor ieși însă la suprafață și nu vor înrăuri în chip hotărîtor mersul lucrurilor, atîta vreme cît primejdia cea dintîi-cea mai apropiată pentru Apuseni și deci cea mai temută — nu va fi înlăturată. **E un al doilea fapt, care se impune oricărei gîndiri politice :** Apusul nu va da nici un sprijin efectiv unei rezistențe împotriva Răsăritului atîta vreme cît o Germanie puternică va fi în picioare ; el se va putea folosi odată de o Germanie slabă, — în nici un caz de o Germanie tare.

Știu că circulă și unele păreri contrarii ; nimic nu mi se pare însă mai primejdios decît a bizui speculații politice pe asemenea păreri, care izvorăsc din anumite speranțe dar nu se potrivesc cu nici o realitate.

Să luăm acum dintre toate ipotezele, singura care mă preocupă (nu mi revine mie să mă preocup de celelalte) — și anume : victoria Națiunilor Unite. E o ipoteză care, pe zi ce merge, poate tot mai greu fi trecută cu vederea. Țara noastră va avea de trecut în acest caz, prin două momente grele : unul, cînd victoria militară a aliaților va fi resimțită la hotarele și apoi pe teritoriul țării, și al doilea, în ziua îndepărtată, drept, a negocierilor de pace. Aceste momente nu sînt pentru noi deopotrivă de primejdioase : pînă în ziua păcii multe se pot întîmpla, unii dintre aliați se pot obosi, alții își vor putea stringe puterile și valorifica rezervele, vom vedea răsărind principii de echitate, de „interes general”, de echilibru. Vom putea atunci și noi pleda cu sorți de succes cauza țării noastre ; vom apăra drepturile, hotarele, poziția și misiunea europeană a României (sînt unii

Români în străinătate printre care cred că mă pot număra și eu, care de pe acum s-au devotat acestei sarcini, în afară de orice ambiții sau soco-teli politice personale).

Momentul cel dintii, cind și dacă se va împlini, ne va pune însă la o mult mai grea încercare. El ne poate surprinde înainte de egalitatea de forțe între Aliați să fi fost statornicită pe Continent, înainte ca patimile să

se fi potolit, și în împrejurări în care lămuririle se dau greu și se ascultă și mai greu. Iar urmările unei invaziuni străine, dacă nimic nu intervine pentru a amorti ciocnirea (pour „amortir le choc”) pot fi direct catastrofale : ele pot crea situații teritoriale și politice iremediabile, și ne pot exclude de mai înainte de la toate foloasele pe care le-am putea aștepta de la o pace dreaptă.

Problema capitală e deci de a câștiga timp, de a supraviețui, de a feri țara de consecințele unei invazii dușmăncase și răzbuțătoare.

Nu-mi mai îngădui să dau din afară sfaturi cu privire la măsurile ce trebuie luate în vederea acestei cumplite încercări, de a cărei împlinire și iminență sînteți cei mai în măsură să puteți judeca. Mă voi mărgini să exprim nădejdea că tot ce e de făcut se va face pe temeiul unor lămuriri și asigurări care pot și trebuie să fie eulose, cit mai ncintirziat.

Țin deci, și cu această voi încheia această prea lungă scrisoare, să stăruie asupra unui fapt care e în legătură cu tot ce am spus mai înainte.

Nu putem îndrepta situația noastră (în ipoteza care mă preocupă aici, și în împrejurările de azi) dacă dăm mereu în vileag decsebierea pe care o facem între Națiunile Unite. Atita vreme cit scopul comun nu va fi atins, interesele opuse vor tulbura poate, dar nu vor rupe alianța între

Anglia, America și U.R.S.S. E cuminte deci — și e politic să avem aceeași atitudine față de cele trei mari puteri aliate. (Mai cu seamă dat fiind că în ce privește momentul No. 1, puterea cea mai apropiată e sigur hotăritoare).

În aceeași ordine de idei, trebuie să ne ferim cu orișice chip să înfățișăm ființa și independența noastră ca fiind într-o opoziție tragică și desăvârșită cu destinele imperiului vecin. Dacă noi înșine tăgăduim puțința unei pașnice vecinătăți în viitor, vecinii vor fi ademeniți să se folosească de momentul No. 1 pentru a ne slăbi în așa fel, încît momentului no. 2 să nu mai poată aduce nici o îndreptare.

O țară mică nu trebuie să-și așeze menirea, nici principiile și lozincile de viață de-a curnezișul vremii. Am fost ani de-a rindul un „scut” al creștinătății, un „zăgaz”, „o stavilă”, „o barieră”. Vom fi „o trăsătură de unire”, — „o soluție de conciliațiuni” — „punctul de greutate într-un echilibru necesar”. Principalul e : să fim, și să putem aștepta așezarea unor stări cumpănite, cheazășie de siguranță și de libertate.

Am isprăvit . E greu de a cuprinde în patru pagini gindurile care mă frământă (— și cu care am umplut aici nenumărate caiete) ca și grijile care mă tulbură și mă chinuiesc.

Veți destuși printre rinduri tot ce n-am putut însemna. Veți înțelege de asemeni că aceste griji și aceste ginduri mă poartă cu emoție spre țară, cu simpatie pentru D-voastră, care aveți o sarcină tot mai grea de împlinit.

Cu simțămintele mele cele mai românești și mai sincere

Grigore Gafencu

P.S.

Gindul care mă stăpînește de a pregăti de mai înainte (pentru cazul unei victorii Aliate) o explicație cu Vecinii, grija de a găsi puțința unui „modus vivendi” între ei și noi, dorința de a lămuri punctele comune care ne-au legat și ne pot lega și în viitor de o politică de echilibru, de libertate și de pace indivizibilă (cum pretind că o vor urma Națiunile Unite) — m-au îndemnat să scriu o lucrare istorică (pe care o corectez și o modific acum, și din care vă voi trimite un exemplar de îndată ce ediția definitivă va fi pusă la punct) și să inspir mai multe articole în presa elvețiană. Amicul nostru comun P. mi-a spus că nu sinteți deplin de acord cu articolul meu din J. de Genève. Socotesc că e azi un interes național ca să nu fim cu toți de acord și să avem păreri deosebite ; cu condiția să fim sinceri în părerile noastre, să păstrăm unii pentru alții înțelegere și stimă și să urmărim, fiecare potrivit îndemnurilor prevederii și a conștiinței sale, posibilitățile de mîntuire pentru țara noastră. În ce mă privește, potrivit unei convingeri statornice, de care am dat dovadă prin atitudinea mea la Externe, prin rapoartele mele din Moscova și prin retragerea mea la Geneva, nu mă preocupă decît împlinirea unei singure ipoteze : aceea de care am pomenit pe larg în această scrisoare.

De aceea cred că pentru a apăra teritoriul, independența politică și însăși existența statului nostru, nu e datoric mai imperioasă decît aceea de a lămuri de mai înainte posibilitățile de viață, de înțelegere, de conviețuire pașnică între România și primejdiosul ei vecin de la Răsărit. Dacă

vom putea găsi în afară prieteni care să ne ajute, — cu atât mai bine. Azi, nu ne putem bizui pe nimeni : trebuie să ne ajutăm singuri — oricît de grea, de ingrată, de deznădăjduită ne-ar părea această sarcină.

Încă odată, cu simțăminte prietenești

G. G.

POSITION DU PEUPLE ROUMAIN

Les paroles prononcées par M. Molotov, au moment où les troupes soviétiques s'apretaient à franchir le Prouth, ont ranimé en moi le souvenir troublant des explications que j'ai échangées avec le commissaire du peuple aux Affaires étrangères.

C'était au Kremlin, le 24 juin 1941 — trois jours après que la guerre eût éclaté entre l'U.R.S.S. et mon pays. J'avais essayé, alors, de définir les causes qui avaient fait glisser la Roumanie, frappée en son intégrité territoriale et privée de sa liberté d'action, dans le camp des belligérants. Songeant aux conséquences d'un conflit que mes faibles efforts avaient vainement essayé de conjurer, j'avais ajouté : ce malheur est d'autant plus à déplorer que, jusqu'à ce jour, le peuple roumain n'a jamais été en guerre avec le peuple russe, et que jamais il n'y eut des sentiments d'inimitié entre les deux nations.

Depuis trois ans, bientôt, que dure ce malheur, pour la première fois un homme d'État soviétique s'adresse directement au peuple roumain. Ses paroles, publiquement approuvées par M.M. Churchill et Cordell Hull, prennent le caractère solennel d'une manifestation de volonté commune des Nations unies. Seraient-elles le signe précurseur d'un geste de compréhension qui faciliterait le retour de la Roumanie à une politique correspondant à ses affinités secrètes, ses intérêts et ses aspirations ?

Je n'ai pas qualité pour répondre aux paroles que M. Molotov prononce aujourd'hui. Je me garderai bien, d'ailleurs, de préjuger du sens que le peuple roumain attachera au terme „intégrité territoriale" ; je voudrais encore moins faillir au respect dû aux soldats de mon pays, qui combattent avec vaillance selon la consigne qui leur a été donnée.

Mais comme les paroles de Moscou s'adressent au peuple roumain, et comme ce peuple n'est peut-être pas à même, dans les amères circonstances actuelles, d'exprimer le fond de sa pensée, je voudrais pouvoir témoigner de certains faits, susceptibles d'éclairer la position vraie de la Roumanie.

J'en tends pas insister sur les nombreuses preuves que la Roumanie a données de sa parfaite loyauté dans les rapports internationaux, et de son attachement aux principes d'ordre, de sécurité collective et de paix indivisible. D'autres, moins prévenus que moi en faveur de mon pays — des journalistes neutres, des adversaires même, — ont rendu justice aux efforts déployés par la Roumanie pour remplir, jusqu'au bout, ses engagements ; pour échapper à l'emprise de la guerre ; pour rester fidèle à ses amis : la Tchécoslovaquie, la Grèce, la Yougoslavie, la Pologne ; pour garder sa foi envers la France et tous ses anciens alliés.

Ce qui importe aujourd'hui plus que les fidélités anciennes, ce sont les aspirations et les possibilités actuelles du peuple roumain. Il est temps

de discerner, à travers les brumes entretenues par diverses propagandes, l'aspect réel des choses : les épreuves endurées ces dernières années, les violations d'ordre politique, les souffrances provoquées par la guerre, et d'autre part la vue de l'immense effort accompli par les peuples de Russie pour rétablir un équilibre qui pourrait être salulaire, (s'il n'est point outre-passé), — toutes ces expériences ont raffermi la foi du peuple roumain en une politique que des événements plus forts que sa volonté l'ont forcé d'abandonner.

Ce peuple est prêt à assumer les obligations que lui imposent son voisinage avec l'U.R.S.S. et sa présence en un lieu qui fut de tout temps décisif pour l'équilibre européen.

Relativement à l'U.R.S.S. dont les dirigeants viennent d'affirmer certaines intentions qui semblent sagement mesurées, le peuple roumain ne peut avoir d'autre désir que celui d'accepter des engagements résolument pacifiques. Les intérêts véritables de l'immense empire voisin ne sont pas incompatibles avec les intérêts du pays roumain ; les sentiments véritables du peuple roumain ne l'ont jamais poussé contre la Russie ; si la Russie respecte le territoire et l'indépendance de la Roumanie, celle-ci n'aura ni l'intérêt ni la volonté de servir d'instrument contre la sécurité et la paix de l'U.R.S.S.

Cette volonté d'entente et de paix, qui correspond à la nature même de son peuple, la Roumanie serait heureuse de pouvoir l'étayer sur un ordre général et militaire, réglant au mieux des intérêts de l'Europe le sort des Balkans et des pays danubiens : elle pourrait ainsi assumer à nouveau la mission qu'elle s'était toujours efforcée de remplir, en représentant aux emboucheurs du Danube une solution d'équilibre et de conciliation entre les intérêts de l'Est européen, ceux de l'Europe centrale et ceux du bassin danubien.

Rien dans leur esprit ni dans leur état d'âme ne saurait tenir les Roumains à l'écart d'une pareille politique ; peuple de paysans, de souche ancienne et de civilisation paisible, ils ont parfois subi l'oppression, ils ne l'ont jamais aimée ; aujourd'hui encore, blessés dans leur chair et dans leur indépendance, ils se sentent frères de tous les opprimés, de ceux de Belgique et de Norvège comme de ceux de Grèce et de Serbie.

De tels sentiments rapprochent de nos jours, par delà les rancunes anciennes ou récentes, tous les peuples du Sud-Est ; Bulgares et Hongrois nourrissent dans le malheur les mêmes espérances que leurs voisins. Ce sont là des symptômes, qu'une sage politique, tendant à la reconstruction de l'Europe, ne saurait négliger. La crise actuelle mène vers une de ces réactions profondes d'où l'idée européenne peut et doit naître. Les peuples du bassin danubien et des Balkans s'apprentent à participer à cette réaction dans le tréfonds de leur conscience.

Pour en revenir au peuple roumain, des paroles comme celles, que vient de prononcer M. Molotov peuvent calmer certaines de ses appréhensions légitimes et lui faire entrevoir la possibilité d'une réconciliation, qui est désirable et nécessaire. Il serait toutefois souhaitable, en des moments si critiques et si décisifs, où un peuple tend à se dégager, douloureusement, des circonstances qui trop longtemps ont entravé sa liberté d'action et de pensée, — il serait souhaitable que l'on s'abstienne de tout

ce qui augmente le trouble et la confusion. L'emploi de l'arme aérienne en de tels moment pousse au désespoir sans déterminer les décisions, — or rien ne devrait retarder l'intégration du peuple roumain dans l'ordre de dorit européen.

Grégoire Gafenco,
ancien ministre des Affaires étrangères („Journal de
Genève” nr. 85, Samedi 8,
Dimanche 9 et Lundi 10 Avril 1944)

⟨Traducere⟩ :

POZIȚIA POPORULUI ROMÂN

Cuvintele spuse de Dl. Molotov, în momentul în care trupele sovietice se pregăteau să treacă Prutul, au trezit în mine amintirea tulburătoare a explicațiilor pe care le-am schimbat cu comisarul poporului pentru Afaceri Străine.

Era la Kremlin, la 24 iunie 1941 — trei zile după ce izbucnise războiul între U.R.S.S. și țara mea. Încercam atunci să definesc cauzele care au determinat alunecarea României, lovită în integritatea sa teritorială și lipsită de libertatea de acțiune, în tabăra beligeranților. Gîndind la consecințele unui conflict pe care slabele mele eforturi încercaseră în zadar să-l evite, am adăugat : această nenorocire este cu atît mai deplorabilă cu cît, pînă acum, poporul român n-a fost niciodată în război cu poporul rus, iar între cele două națiuni nu au existat sentimente de dușmănie.

După trei ani de cînd durează această nenorocire, pentru prima dată un om de stat sovietic se adresează direct poporului român. Cuvintele sale, aprobate public de Churchill și Cordell Hull, au caracterul solemn al unei manifestări de voință comună a Națiunilor unite. Oare vor fi ele semnul care anunță un gest de înțelegere care ar ușura întoarcerea României la o politică potrivită afinităților sale secrete, intereselor și aspirațiilor sale?

Nu am calitatea de a răspunde cuvintelor pe care Dl. Molotov le pronunța astăzi : Mă voi feri de altfel, de a anticipa sensul pe care poporul român îl va atașa termenului de „integritate teritorială” ; nu aș vrea să greșesc în privința respectului pe care-l datorez soldaților țării mele, care luptă cu vitejie conform consemnului care li s-a dat.

Dar cum cuvintele Moscovei se adresează poporului român, și cum acest popor nu este poate în măsură, în nefericitele circumstanțe actuale, să-și exprime fondul gîndirii sale, aș vrea să pot mărturisi anumite fapte care ar putea pune în lumină adevărata poziție a României.

Nu înțeleg prin asta să insist asupra numeroaselor dovezi pe care România le-a dat prin perfectă sa loialitate în raporturile internaționale și atașamentul său la principiile de ordine, de securitate colectivă și de pace indivizibilă. Alții, mai puțin avizați decît mine în favoarea țării mele — ziaristi neutri și chiar adversari — au recunoscut eforturile desfășurate de România pentru a-și îndeplini pînă la capăt angajamentele, pentru

a scăpa de război pentru a rămâne fidelă prietenilor săi : Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, Polonia ; pentru a-și menține credința față de Franța și față de toți vechii săi aliați.

Ceea ce contează astăzi mai mult decât vechile afinități sînt aspirațiile și posibilitățile actuale ale poporului român. Este timpul să se discearnă dincolo de nebuloasele întreținute de diverse propagande, aspectul real al lucrurilor : încercările prin care a trecut în ultimii ani, violările de ordin politic, suferințele provocate de război și pe de altă parte imaginea imensului efort realizat de locuitorii Rusiei pentru a restabili un echilibru care ar putea fi salvator (dacă nu este prea târziu) toate aceste experiențe au întărit credința poporului român într-o politică pe care evenimentele, mai puternice decât propria voință, l-au forțat s-o abandoneze.

Acest popor este gata să-și asume obligațiile pe care i le impune vecinătatea cu U.R.S.S. și prezența într-un loc care a fost totdeauna decisiv pentru echilibrul european.

În ceea ce privește Uniunea Sovietică ai cărei conducători tocmai au afirmat anumite intenții care par a fi măsurate cu prudență, poporul român nu poate avea altă dorință decât aceea de a accepta unele angajamente hotărîtoare în vederea păcii. Interesele reale ale imensului imperiu vecin nu sînt incompatibile cu interesele țării românești ; dacă Rusia respectă teritoriul și independența României, aceasta nu va avea nici interesul și nici voința de a servi ca instrument împotriva securității și păcii U.R.S.S.

Această dorință de înțelegere și pace, care corespunde chiar cu felul de a fi al poporului său, România ar fi bucuroasă să o poată sprijini pe o ordine generală și militară, integrînd cît mai bine intereselor Europei soarta Balcanilor și a țărilor dunărene ; ea ar putea să-și asume din nou misiunea pe care întotdeauna s-a străduit s-o îndeplinească, reprezentînd la gurile Dunării o soluție de echilibru și de conciliere între interesele Europei de est, ale Europei centrale și cele ale bazinului dunărean.

Nu există nimic în spiritul sau în sufletul românilor care să-i poată ține departe de o astfel de politică ; popor de țărani, cu vechi origini și o civilizație pașnică, au suportat adesea opresiunea, dar n-au iubit-o nicio dată ; astăzi mai mult, lovit în ființa sa națională și în independența sa, el se simte frate cu toți oprimații, fie ei din Belgia și Norvegia, fie din Grecia și Serbia.

Astfel de sentimente apropie, în zilele noastre, toate popoarele din sud-est, dincolo de vechi sau mai recente ranchiuni ; bulgari și unguri nutresc în durere aceleași speranțe ca vecinii lor. Aici întîlnim simptomele care conduc la ideea că o politică înțeleaptă, tinzînd spre reconstrucția Europei, nu va fi neglijată. Criza actuală conduce spre o reacție profundă, din care, ideea europeană poate și trebuie să renască. Popoarele din bazinul dunărean și din Balcani se pregătesc să participe la această reacție în adîncul conștiinței lor.

Pentru a reveni la poporul român, cuvinte ca acelea pe care tocmai le-a spus Dl. Molotov pot liniști anumite îngrijorări legitime și să-l facă să întrevadă posibilitatea unei reconcilieri, care este dorită și necesară. Ar fi totodată de dorit, în momente atît de critice și decisive, cînd un popor tinde să se elibereze, dureros, din împrejurări care de prea mult timp i-au îngîrădit libertatea de acțiune și de gîndire — ar fi de dorit să nu existe motive care să mărească frămîntările și confuziile. Folosirea, în asemenea

condiții, a armei aeriene împinge la disperare fără a determina luarea unor decizii — ori nimic nu trebuie să întârzie integrarea poporului român în ordinea de drept europeană.

Grigore Gafencu

fost ministru al Afacerilor Externe

(„Journal de Genève” nr. 85, Samedi 8,
Dimanche 9 et Lundi 10 Avril 1944)

M. GRÉGOIRE GAFENCO, ancien ministre
des affaires étrangères de Roumanie,
nous dit :

Nous avons demandé à M. Grégoire Gafenco, ancien ministre des affaires étrangères de Roumanie et ancien ministre de Roumanie à Moscou, quelle était son opinion sur les événements qui se déroulent en Roumanie. Le ministre nous a répondu :

— Il faut voir dans les changements intervenus en Roumanie avant tout un acte de grand courage personnel (courage moral et politique) accompli par le roi Michel.

Ayant accédé au trône dans des conditions particulièrement difficiles, les mains liées par la dictature du maréchal Antonesco, le jeune souverain a compris l'angoisse et le désarroi moral que son peuple éprouvait en suivant une voie qui lui était imposée contre son gré. Par l'acte libérateur qu'il vient d'accomplir, le roi a repris l'exercice de ses prérogatives et a rendu la Roumanie à la politique de ses intérêts et de ses aspirations.

Le gouvernement actuel est l'émanation de la volonté royale, qui s'est résolument placé au service de la cause nationale ; il peut compter sur l'assentiment et l'appui de l'immense majorité de la nation. La formation ministérielle a un caractère militaire, étant donné que la première tâche à accomplir est d'ordre militaire. Mais la présence dans le Cabinet de quatre ministres politiques sans portefeuille témoigne que le gouvernement du roi a l'appui résolu de la grande coalition de résistance nationale, par laquelle s'exprime la volonté politique de la nation. Il s'agit de M. Jules Maniu, chef du parti national paysan, l'homme d'État le plus populaire de la Roumanie, le cerveau et l'âme de la résistance nationale, de M. Dinu Bratiano, chef du parti libéral (M. Dinu Bratiano est le frère de Jean Bratiano, qui mena la Roumanie à la victoire aux côtés des Alliés en 1918, et le fils de Jean Bratiano, l'un des fondateurs du royaume roumain), de M. Petresco, chef du parti socialiste, et de M. Petrascanu, l'un des dirigeants du parti communiste. Derrière le gouvernement militaire d'aujourd'hui se profile le gouvernement politique de demain.

Qu'il me soit permis d'ajouter à ces brèves explications l'expression de ma satisfaction personnelle, profonde et émue. J'ai attendu ce jour avec impatience : il répondait à des espoirs et à des convictions que j'ai toujours fidèlement servis. Mon pays a passé par les plus grandes et les plus cruelles épreuves ; il aura certainement d'autres épreuves encore à endurer. Mais il pourra enfin défendre une cause à laquelle il est attaché, parce qu'elle renferme pour lui l'idée de la liberté des peuples et celle d'un ordre de

droit international. Sa réintégration dans les rangs des Nations unies, grandes et petites, lui est facilitée par tant de souvenirs et de sentiments communs. N'est-ce pas un hereux présage que cette réintégration coïncide avec l'événement que le peuple roumain désirait entre tous : la résurrection de la France et la libération de Paris ? C'est aux sons de la Marseillaise que la Roumanie a repris sa place parmi ses anciens alliés.

La tache la plus importante qui l'attend, la première, est la réconciliation avec l'Union soviétique. J'ai toujours soutenu que cela était nécessaire et possible. J'espère de tout mon cœur que le gouvernement des Soviets facilitera cette réconciliation, qui servira de fondement solide et durable aux rapports entre l'U.R.S.S. et la Roumanie.

(„La Suisse” — Le journal du matin —
Nº 239 — Samedi 26 Août 1944)

<Traducere> :

DL. GRIGORE GAFENCU, fost ministru al Afacerilor externe din România,
ne spune :

L-am întrebat pe Dl. Grigore Gafencu, fost ministru de externe și fost ministru al României la Moscova, care este opinia sa în privința evenimentelor care se desfășoară în România. Ministrul a răspuns :

— Trebuie să vedem în schimbările intervenite în România, înainte oate, un act de mare curaj personal (curaj moral și politic) îndeplinit egele Mihai.

Ajunând la tron în condiții deosebit de dificile, cu miinile legate de dictatura maresalului Antonescu, tinărul suveran a înțeles angoasa și dezorientarea morală de care dădea dovadă poporul său, urmind o cale care îi era impusă împotriva voinței sale.

Prin actul eliberator pe care l-a dus la îndeplinire, regele și-a reluat prerogativele și a redat României o politică în conformitate cu interesele și aspirațiile ei.

Guvernul actual este emanația voinței regale, care s-a plasat în mod hotărât în serviciul cauzei naționale : el poate conta pe asentimentul și sprijinul imensei majorități a națiunii. Formația ministerială are un caracter militar, dat fiind că prima sarcină de îndeplinit este de ordin militar. Dar prezența în Cabinet a patru miniștri de natură politică, fără portofoliu, denotă că guvernarea regelui beneficiază de sprijinul marii coaliții de rezistență națională, prin care se exprimă voința politică a națiunii. Este vorba de Dl. Iuliu Maniu, șeful partidului național țărănesc, omul de stat cel mai popular din România, creierul și inima rezistenței naționale, dl. Dinu Brătianu, șeful partidului liberal (dl. Dinu Brătianu este fratele lui Ion Brătianu, care a condus România spre victorie alături de Aliți în 1918, și fiul lui Ion Brătianu, unul din fondatorii regatului român), dl. Petrescu, șeful partidului socialist și de dl. Pătrășcanu, unul din conducătorii partidului comunist. În spatele guvernului militar de astăzi se profilează guvernul politic de mâine.

Să-mi permiteți să exprim, pe lângă aceste scurte explicații, propria mea satisfacție, profundă și plină de emoție. Am așteptat această zi cu nerăbdare : ea răspunde speranțelor pe care le-am slujit întotdeauna cu credință. Țara mea a trecut prin cele mai mari și cele mai crude încercări ; vor mai fi sigur și altele de îndurat. Dar ea va putea în sfârșit să apere o cauză căreia i s-a atașat pentru că aceasta conține ideea libertății popoarelor și aceea a unei ordini de drept internațional. Reintegrarea sa în rîndul Națiunilor unite, mari și mici, este ușurată de atâtea amintiri și sentimente comune. Nu este o fericită prevestire că această reintegrare coincide cu un eveniment pe care poporul român și l-a dorit mult : reînvierea Franței și eliberarea Parisului ? În sunetele Marseillaise-ei România și-a reluat locul printre vechii săi aliați.

Sarcina cea mai importantă care o așteaptă, în primul rînd este reconcilierea cu Uniunea Sovietică. Eu am susținut întotdeauna că acest lucru era necesar și posibil. Sper din toată inima ca guvernul Sovietelor să înlesnească această reconciliere, care va servi ca fundament, solid și durabil, raporturilor între U.R.S.S. și România.

(„La Suisse” — Jurnalul de dimineață —
Nr. 239 — Sîmbătă 26 August 1944)

Unele arhive de interes românesc din Ungaria

UGEN GLÜCK

Cercetările noastre efectuate în anul 1990 în Ungaria au reușit să furnizeze date privitoare la unele fonduri necercetate pînă în prezent. Este cunoscut faptul că, în condițiile istorice existente înainte de anul 1918, din motive foarte diferite, se găsea la Budapesta o comunitate românească. Nu cleul acesteia l-au constituit macedo-românii, în mare parte comercianți, care se așezaseră după 1686 în Buda și Pesta, refugiindu-se sau migrînd din Peninsula Balcanică din cauza opresiunii otomane. Viața lor națională în secolul al XVIII-lea s-a identificat cu Biserica Ortodoxă. La început ei se găseau în unire cu sîrbii și grecii, primii dispunînd de Episcopie ortodoxă în Buda, în virtutea privilegiilor ilirice. În cursul secolului însă, au apărut tendințe ca grecii și macedo-românii să se grupeze în jurul unei biserici proprii. Cererea celor 600 de enoriași a fost în 1790 aprobată de autoritate, ridicîndu-se, între 1791—1801, biserica monumentală clasicistă din actuala Piață Petőfi, iar în 1801 s-a trecut la zugrăvirea ei. În 1873, biserica a fost dotată cu o nouă fațadă cu două turle. Astfel, s-a constituit comunitatea „greco-valahă”, care a existat pînă în anul 1888.

Un diferend acut între părți a determinat ieșirea românilor din comunitate, iar procesul privind drepturile de proprietate asupra bunurilor a fost cîștigat de greci, care au rămas posesori ai bunurilor bisericii, cu excepția unor picturi și cărți care, pe parcurs, au fost predate parohiei ortodoxe române, reconstituită la începutul secolului al XX-lea în jurul unei capele din Str. Holló, într-una din clădirile fundației Gojdu.

Arhiva comunității a rămas în păstrarea grecilor, care pe parcurs s-au maghiarizat. Din anul 1931 parțial, din 1944 total, limba de cult a bisericii din Piața Petőfi a devenit cea maghiară, slujindu-se grecește numai la sărbătorile mari. În timpul celui de al doilea război mondial biserica a suferit avarii grave, una din turle nefiind refăcută pînă astăzi. Actualmente, biserica și bunurile aferente aparțin Administrației Ortodoxe Maghiare de sub jurisdicția Patriarhiei Moscovei și a toată Rusia.

Prin bunăvoința profesorului Füves Odón, care a organizat arhiva administraturii, am putut ajunge în posesia unor date privind românii din Pesta. Unul dintre cele mai prețioase documente se referă la ridicarea bisericii însăși. Astfel, aflăm că sfințirea ei a avut loc la 11 august 1801, de către episcopul din Buda, care și-a păstrat multă vreme competențele sale asupra bisericii. Cu aceeași ocazie, a fost asistat de episcopul din Timișoara. Din evidențele existente reiese că la spezele construirii și zugrăvirii bisericii pînă în anul 1807 grecii au contribuit cu 32.462,20 fl. iar macedo-românii cu 17.401,02 fl., ceea ce ulterior a fost argumentul decisiv împotriva românilor la despărțire. Cele mai prețioase documente privesc modularea structurii interne a comunității. Situația românilor nu s-a conturat mai pozitiv decît în urma înțelegerii din 16 mai 1795, care a prevăzut angajarea unui preot român cu timpul, dar și pînă atunci se asigura pronunțarea bilingvă a confesiunii apostolice de la Nicea-Constantinopol, spovedania, asistența bolnavilor etc., menținîndu-se însă momentan liturghia greacă. O soluție definitivă a constituit-o convenția din 9 noiembrie 1802, care a prescris obligația ca unul dintre cei doi preoți să fie român, cu salarizare egală. În caz că pentru moment nu se găsea o persoană corespunzătoare, deo-

camdată pe post putea funcționa și un grec. Problema a fost definitiv rezolvată prin hotărîrea Consiliului Locotenențial din Buda, guvernul local al Ungariei, care în 1808 a decis ca la fiecare două săptămîni, duminică să se slujească liturghia în limba română. Totodată, s-a luat o hotărîre favorabilă în problema școlii românești.

Protocolul comunității din anii 1796–1806 este elocvent în ceea ce privește străduințele românești de a avea și școală proprie. Este interesant că primul învățător al comunității în școala nouă (1796) a fost Anastasiu Kapitanovici, un macedo-român, dar care după un scurt timp a fost înlocuit. În 1807 însă se conturează crearea școlii românești, confirmată de rezoluția oficială sus-amintită. Primul învățător a fost cunoscutul om de știință Constantin Diaconovici-Loga. El de altfel a publicat și un raport tipărit al școlii pe perioada 1808–1813 din care un exemplar există și în Biblioteca Universitară din Pesta.

Comunitatea „greco-valahă” a întreținut și alte instituții meritorii. Dintre acestea se remarcă spitalul săracilor, care primea în primul rînd bătrîni bolnavi fără susținători. Caracterul așezămîntului a fost remarcat și de doctorul Schams, inspector sanitar, în anul 1821, care preciza că „grecii și românii neuniți întrețin un spital cu două camere cu 6 – 8 paturi”. Evidențele spitalului au supraviețuit în bună parte începînd cu anul 1789 și pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

În cadrul comunității desigur s-au întreținut matricolele de rigoare. Prima păstrată în arhivă începe cu anul 1792. Desigur, aici sînt înregistrați mai mulți români născuți, morți sau căsătoriti. Dintre aceștia amintim copilul lui Nicolae Bălcescu (vezi „Studia et Acta Musei Nicolae Bălcescu”, 1976, p. 133–134), botezat în biserică, sau moartea profesorului Dimitrie Nedelcu, o mare personalitate în domeniul medicinei, decedat în 1882, de altfel originar din Lugoj. Tot la Budapesta a decedat Emanuel Gojdu, înhumat în cimitirul Kerepes (1870).

Situația în cadrul comunității în perioada 1790 – 1888 nu a fost totdeauna netulburată. Totuși, în cadrul ei au activat și preoți români merituoși, dintre care amintim pe Ghenadie Popescu, venit la Pesta după revoluția de la 1848/1849 de la mănăstirea Hodoș-Bodrog (Arad) și care apoi a plecat în Moldova, activînd pentru unirea din 1859. Actele lui merită o cercetare deosebită, respectiv căutarea lor.

După cum se știe, în Ungaria există un număr de 19 parohii ortodoxe-române care, pînă la 1918, au stat sub jurisdicția Episcopiei Aradului, Ienopolei și Hălmagului. După Marea Unire de la Alba-Iulia, ele au rămas, pînă la începutul celui de al doilea război mondial, în esență sub aceeași ascultare bisericească, dar au păstrat pînă astăzi statul șagunian ca bază de organizare. După unele frămîntări legate de măsurile arbitrare ale regimului horthyst, în anul 1946 s-a format Vicariatul ortodox român cu sediul la Giula, intrînd sub jurisdicția nemijlocită a Patriarhiei din București. În decursul timpului, în special începînd cu secolul al XVIII-lea, odată cu încheierea stăpînirii otomane, comunitățile ortodoxe reorganizate pe teritoriul comitatelor Bichiș și vestul Cenadului, Aradului și Bihorului (azi în Ungaria) au început să producă arhive și să înregistreze matricole: nașterile, morții și căsătoriile.

Vicariatul ortodox român din Giula (vicar Petre Ardelean) a inițiat formarea unei arhive istorice centrale la reședință. Până în prezent transportarea materialului din secolele XVIII – XIX s-a încheiat în Bătănia, Cenadul-Unguresc, Peterd, Vecherd, Jaca, Darvaș, Ciorvaș, Cristor, Bichiș, Pusta Orlaca, Chitighaz și Micherec (parțial). În alte locuri ca, de pildă, Apateu, acțiunea doar a început. Este neîndoios, dintre aceste arhive datele cele mai importante pot fi găsite în fondurile de la Giula și Chitighaz. În prima a pulsat o intensă viață economică și culturală românească în secolele XVIII – XIX. Aici s-a născut și Moise Nicoară, conducătorul acțiunii de emancipare național-bisericească începută în deceniul al doilea al secolului al XIX-lea și încoronată la început cu alegerea primului episcop român la Arad în epoca modernă (1829). Date interesante pot fi găsite în arhiva parohiei de la Chitighaz, care a luat ființă odată cu strămutarea unor familii românești din Giula în anul 1718. Ei au fost urnați și de „ardeleni”, ceea ce se oglindește și în numele de familie corespunzător la mai multe familii. Și aici a pulsat o viață culturală și religioasă intensă. Actele ne arată că în biserica de piatră, ridicată în secolul al XVIII-lea, a fost instalat în 1796 primul, iar în 1802 deja al treilea clopot.

Organizarea acestor arhive ne va permite o prezentare mai amplă a vieții sociale, naționale și religioase a românilor din Ungaria.

În biblioteca Mogyorossy din Giula, care este unitatea de bază a bibliotecilor românești din Ungaria, se poate găsi colecția gazetei „Foaia noastră”, actualmente săptăminală, care și-a început apariția la 1 iunie 1950 sub titlul de „Libertatea noastră”, continuând apoi cu anumite întreruperi. Actuala denumire se folosește de la 1 noiembrie 1957. Din minuoșoara bibliografie a comitatului Bichiș, publicată în anul 1974, aflăm că în anul 1895 a apărut și o altă gazetă românească cu titlul de „Lumina”, cu profil bisericesc, școlar, social și literar. Multe date referitoare la românii din zonă pot fi citite în ziarul „Békés”, aflat la Biblioteca din Bichiș-Ciaba (1869 – 1875, 1882 – 1888, 1889, 1891 – 1892, 1894 – 1904). La Giula, la biblioteca Liceului Erkel Ferenc, se află gazeta „Gyula” (1904 – 7, 1909, 1912, 1916, 1918, 1930 – 1932) și desigur presa din ultimele decenii.

Arhivele comitatului Bichiș de la Giula dețin însemnate fonduri documentare. Chiar catalogul lor, editat în anul 1986 pe 392 pagini quart, pus la dispoziția noastră cu multă amabilitate de către directorul Erdmann, dovedește complexitatea materialului. Acesta, în cea mai mare parte, provine din perioada începând cu secolul al XVIII-lea, odată cu reinstaurarea sistemului comitatens după alungarea turcilor.

Desigur, pe lângă referirile generale privitoare la românii din comitat, datele cele mai multe pot fi găsite în fondurile orașenești și comunale, depuse la arhivele din Giula. Astfel sînt cele ale orașului amintit, care a luat naștere prin unificarea orașelor Giula Ungurească (acte începînd cu anul 1761) și Giula Germană (acte începînd cu anul 1730). Am mai identificat fondurile de mai jos, indicînd anul primelor acte: Aletea (1883), Bichiș (1735), Bichiș-Ciaba (1746), Bătănia (1850), Chitighaz (1703), Pusta Orlaca

(1930), Micherec (1919), Cristor (1907). Sînt de menționat și actele domeniului Wenckheim, care în parte se referă la teritoriul României, anume la domeniul de odinioară din județele Arad și Timiș.

Prin bunăvoința lui dr. Kertész Adám am aflat și de noile fonduri intrate în arhivă. Este vorba de actele țăranului fruntaș Gheorghe Balint din Chitighaz, provenite din anii 1910 — 1918 și care aruncă o anumită lumină asupra stărilor contemporane. Mai important este însă fondul pe care arhiva l-a obținut de la Teodor Patcaș din Micherec și care însumează acte din perioada 1771—1942, totalizînd 0,45 m.l. Printre altele, găsim aici contractele de arendă ale comunei din 1786, materiale despre construirea bisericii ortodoxe (1825) și a școlii, sesiile preoțești (1773, 1826), acte de impozite, organizarea comunei în 1848, conscripția din 1850, probleme de pășuni etc. Fondul conține și un număr de cărți și calendare românești.

Un cercetător nu va trece desigur cu vederea actele rămase de pe urma cercetărilor unor istorici bine cunoseuți ca Karácsnyi János și Mogyorossy János.

Trebuie să menționăm și faptul că organizatorii arhivei au procurat pe microfilme actele domeniilor Haruckern din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, care cuprindeau și o parte din actualul județ Arad. La fel menționăm conscripția din 1828 a Bihorului și Cenadului, care parțial se referă și la teritoriul României de azi. În sfîrșit, relevăm conscripția urbană a comunei Micherec din 1770.

Dacă fondurile menționate anterior au în general un caracter local, actele Fundației Gojdu sînt de o importanță mult mai generală. Este cunoscut faptul că resursele materiale asigurate de acest mare mecenat au jucat un rol de seamă în formarea elitei intelectuale din rîndurile românilor din Transilvania pînă în anul 1918.

În urma naționalizării bunurilor acestei fundații și încetarea oricărei activități (1950), actele acesteia au ajuns în subsolul parohiei ortodoxe române din Budapesta. Partea care a supraviețuit a fost depusă de dr. Petru Mindrutău într-o începere a parohiei. Fondul văzut de noi recent este voluminos și cuprinde mai multe serii :

— Socotelile Fundației Gojdu (1870 — 1892, 1894 — 1901, 1903 — 1913, 1915, 1918 — 1931, 1933, 1935 — 1948, 1950). Aceste pachete, organizate pe ani (uneori și cîte două pachete), conțin documentele privind veniturile, administrarea bunurilor fundației, cererile tinerilor solicitanți, evidența studiilor și plata drepturilor bănești acordate.

— Procese-verbale ale consiliului prezidat de mitropolitul de Sibiu la Budapesta pînă la 1918. Procesele-verbale se găsesc în pachete separate pentru anii 1870—1874, 1876—1878, 1880—1888, 1889—1890, 1895—1903. Pentru restul anilor ele sînt încorporate în pachetele cu actele socotelilor respective. O parte din ele au apărut în „Analele Fundațiunii lui Gojdu”, publicate începînd cu anul 1870. Lipsesc cu totul cele referitoare la perioada 1919—1950, cînd fundația a avut o existență problematică. În actele studenților solicitanți se găsesc multe nume de renume ca : Victor Babeș, Ilie Minea, Ioan Lapedatu, Emil Montia, Octavian Goga, I. Cindea, Enea

Hodoș, Alexandru Manta, Iuliu Mera, Virgil Onuțiu, A. Tuducescu, George Dobrin, Aurel Popovici, Ioan Petran, Valeriu Braniște, Nicolae Vecerdeș.a.

Este neîndoios că cei ce au condus destinele acestei fundații cu deosebită dibăcie și simț patriotic au știut multă vreme să salveze, să mărească și să valorifice fondurile financiare și mai ales să folosească banii cu multă eficiență, bineînțeles în accepțiunea și posibilitatea vremii.

Acest fond însumează aproximativ 8 m.l. Pe lângă actele propriuzise ale fundației, care ar merita o ediție, se mai găsesc în acel loc și alte fonduri răzlețe : acte diverse românești, inclusiv cele privind Fundația Nedelcu și actele avocațiale ale lui Emanuel Gojdu, începînd cu anul 1850.

Considerăm că cercetările viitoare vor furniza noi amănunte privind fondurile arhivistice de interes românesc aflate în Ungaria.

Arhivele Statului din Craiova la 60 de ani de la înființare

Filiala Arhivelor Statului județul Dolj a marcat împlinirea celor 60 de ani de existență prin organizarea unei sesiuni de comunicări științifice și a unei expoziții. Sesiunea de comunicări organizată în zilele de 6-7 martie 1991 la Craiova s-a bucurat de o largă participare: arhiviști, profesori de istorie, cercetători ai unor instituții de cultură din Craiova.

Considerată că zi mare pentru Oltenia, pentru istoria fascinantă a Olteniei, înființarea Arhivelor Statului din Craiova, la 4 aprilie 1931, a însemnat „salvarea de la distrugere a documentelor în care stă inclusă istoria regională a acestui ținut.

În cuvântul său de deschidere domnul Voinescu, viceprefect al județului Dolj, sublinia că „arhivele slujesc prezentul și prefigurează viitorul constituindu-se într-o adevărată memorie a pământului românesc”. Prezentînd importanța instituției Arhivelor Statului, vorbitorul a subliniat că „în cei 60 de ani de existență, Arhivele Statului au acumulat o mare cantitate de arhivă, sursă de documentare și informare deosebit de importantă pentru scrierea istoriei patriei”.

Comunicarea „Bogdan Petriceicu Hașdeu — marele director al Arhivelor Statului”, susținută de dl. Ion Munteanu — director general al Arhivelor Statului, a subliniat că „dintre personalitățile care au condus această instituție, B. P. Hașdeu s-a impus printr-o concepție înaintată și o strădanie deosebită”. Comunicarea a evidențiat activitatea lui Hașdeu, ca director al Arhivelor Statului în perioada 1876-1900, de stringere a documentelor răspândite pe întreg teritoriul țării, de descifrare și publicare a lor, de asigurare a unor condiții adecvate păstrării „prețioaselor tezaure”.

Mitropolitul Olteniei, Nestor Vornicescu, a prezentat comunicarea „Manifest pentru unitate la 1821” subliniind importanța celor două lucrări psaltice descoperite la schitul Striharet, al cărui autor este episcopul

Argeșului, Ilarion Gheorghiade. Comunicarea evidențiază ideea de unitate exprimată în aceste lucrări „ca dovadă a gratitudinii față de înaintași, care au luptat pentru ea și împotriva regimului feudal fanariot”.

Comunicarea „Ioan P. Georgescu și C. S. Nicolăescu Ploșor — cărturari din trecutul arhivisticii oltene”, prezentată de consilierul șef al Inspectoratului pentru Cultură, Dolj, Alexandru Firescu a subliniat aportul celor doi cărturari „la stringerea documentelor și restituirea lor istoriei naționale”, preocuparea lor constantă pentru ridicarea prestigiului instituției de cultură — Arhivele Statului.

Profesorul Ion Pătrașcu de la Universitatea Craiova a evocat în comunicarea sa figura remarcabilă a profesorului C. D. Fortunescu, primul director al Arhivelor Statului din Craiova „aflat într-o strînsă filiație spirituală cu profesorul său B. P. Hașdeu”. Evocînd activitatea desfășurată de profesorul Fortunescu, autorul a insistat asupra eforturilor materiale pe care le-a făcut pentru „purtarea culturii în masă”.

Dr. Virgil Joiță, cercetător la Institutul de cercetare socio-umană Craiova, a remarcat în comunicarea „Istoriografia românească între anii 1944-1964 „că este cazul să se cerceteze dacă întreaga istoriografie românească este compromisă, așa cum s-a afirmat de către un parlamentar (Dan Lăzărescu) și a făcut o analiză a situației istoriografiei noastre. Analiza a relevat că „în toate perioadele au existat istorici care s-au menținut pe linia respectării adevărului istoric”.

Filofteia Rînzis de la D.G.A.S., în comunicarea „Informatica în arhivă”, făcînd o succintă trecere în revistă a celor 160 de ani de existență a instituției Arhivelor Statului, a relevat rolul științei și tehnicii moderne în arhive și a prezentat sistemul automat de regăsire și informare din Arhivele Statului.

Comunicarea „Situația arhivelor românești în timpul celui de al doilea război mondial” prezentată de Elena Dima de la D.G.A.S. a evidențiat activitatea desfășurată de

profesorul Aurelian Sacerdoțeanu, director al Arhivelor Statului în acea perioadă, pentru protejarea arhivelor în fața distrugerilor războiului.

Virgiliu Teodorescu a evocat în comunicarea „Dionisie Eclesiarhul”, figura „celui care a trudit pentru păstrarea și transcrierea documentelor”.

O altă evocare la această manifestare a constituit-o comunicarea „Un mare pedagog — profesorul Ștefan Velovan”, figură a culturii atât bănățene cit și craiovene. Comunicarea a fost susținută de Constantin Brătescu, șeful filialei Caraș-Severin a Arhivelor Statului.

Comunicarea „Argumente și propuneri pentru înființarea unui laborator de restaurare a documentelor la F.A.S. Dolj”, prezentată de Florea Oprea din D.G.A.S. a invitat la reflecții asupra stării de păstrare și conservare a valorilor documentare existente la filiala Dolj a Arhivelor Statului.

Alexandru Olaru, de la Facultatea de medicină din Craiova au subliniat în comunicarea „Medicina în documente de arhivă din secolul al XIX-lea”, importanța cercetării unor documente de arhivă în cunoașterea și răspîndirea unor informații prețioase privind tratarea sau prelucrarea unor boli în veacul trecut.

Monica Călinescu și Dorica Ciubotea, de la Institutul de cercetări socio-umane Craiova, au propus prin comunicarea „Proprietatea moșnenească în județul Dolj înainte de 1864” o analiză asupra valorii pămintului.

Comunicarea „Nicolae Titulescu și problema agrară”, susținută de Cezar Avram, cercetător la Institutul de cercetări socio-umane Craiova, a evocat personalitatea marelui diplomat „care a încercat să facă o politică mare pentru o țară mică” și care nu a scăpat din vedere analiza condiției sociale a țărânului.

Toma Rădulescu, muzeograf la Muzeul Olteniei, a prezentat comunicarea „Colecția de documente medievale păstrate la Muzeul Olteniei” formată prin strădania înaintașilor Al. Aman, Ștefan Ciuceanu, Slogoveanu. Documentele aflate la muzeu se completează cu cele păstrate la Arhivele Statului” de aceia se impune o strînsă colaborare între cele două instituții pentru cunoașterea deplină a adevărului istoric”.

În încheiere, dl. general Ion Munteanu, a evidențiat importanța sesiunii pentru lărgirea cunoașterii și colaborării în scrierea istoriei patriei dintre cercetătorii din învățămînt, arhive muzee și biblioteci.

SILVIA POPOVIC

Manifestare omagială B.P. Hașdeu

La solicitarea Ministerului Culturii și al Cultelor din Republica Moldova și sub egida Ligii Culturale din București, Direcția Generală a Arhivelor Statului a organizat la Chișinău un simpozion și o expoziție cu tema: „Bogdan Petriceicu Hașdeu în memoria arhivelor”. Această acțiune s-a înscris în șirul de manifestări dedicate împlinirii a 160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului și la realizarea ei au contribuit mai mulți arhiviști din D.G.A.S.

Locul nu a fost întimplător ales dacă avem în vedere că B. P. Hașdeu s-a născut la Cărstinești, în fostul județ Hotin și și-a făcut o parte din studii la Chișinău, unde se află și în prezent „Biblioteca B. P. Hașdeu”. Sesiunea a avut loc în ziua de 28 martie 1991 la Academia de Științe din capitala Republicii Moldova, în prezența Ministrului Culturii și al Cultelor, dl. Ion Ungureanu.

Comunicările, cele mai mult bazate pe documente din Arhivele Statului din București, au scos în evidență personalitatea lui

B. P. Hașdeu ca arhivist, arheograf, istoric, lingvist, economist, poet. Calitatea deosebită a comunicărilor a fost sesizată de participanții la discuții.

Sesiunea a fost deschisă de dl. Ministru Ion Ungureanu și de dl. general-maior Ion A. Munteanu, directorul general al Arhivelor Statului, care a evocat cu multă sensibilitate personalitatea plurivalentă a lui B. P. Hașdeu. Au urmat apoi comunicările, susținute de arhiviști din D.G.A.S., care au adăncit, pînă la detalii necunoscute, cite unul din domeniile de activitate ale neglabilului B. P. Hașdeu.

În ordinea susținerii, acestea au fost: Adina Berciu, *B. P. Hașdeu — director al revistei „Arhiva Istorică a României”*; Lidia Brăncuș, *Documente de arhivă privind elaborarea lucrării lui B. P. Hașdeu „Istoria critică a Românilor”*; Corneliu Lungu, *B. P. Hașdeu — un apostol al arhivelor românești*; Alexandra Negreanu, *B. P. Hașdeu — arheograf*; Elena Dima,

Biblioteca lui B. P. Hașdeu de la Arhivele Statului București; Maria Dogaru, Stema familiei B. P. Hașdeu.

Au mai prezentat comunicări: Oct. Onea, directorul Muzeului „B. P. Hașdeu” din Cimpina, Ionel Oprișan, cercetător principal la Muzeul Literaturii Române, Eugenia Ioan, cercetător principal la Institutul de studii sud-est europene din București, conf. dr. Rodica Tanțău de la Academia de Studii Economice din București. La lucrări a luat parte un public numeros, alcătuit din cercetători, istorici, lingviști, arhiviști, muzeografi.

A doua zi, pe 29 martie a avut loc vernisajul expoziției „B. P. Hașdeu” la Muzeul de Istorie din Chișinău, organizată tot de Direcția Generală a Arhivelor Statului.

Expoziția a cuprins în special fotocopii după documente de arhivă referitoare la viață, activitatea și opera lui B. P. Hașdeu. La realizarea ei au participat și arhivele din Chișinău, care au pus la dispoziție documente, cărți și fotografii aflate în depozitele sale.

Remarcăm atenția deosebită acordată de presă și de televiziunea din Chișinău acestor acțiuni, primite deosebit de călduros de către locuitorii capitalei Republicii Moldova. Cu această ocazie s-au deschis și noi relații între Arhivele Naționale din Chișinău și Direcția Generală a Arhivelor Statului din București, relații pe care dorim să le consolidăm în perioada ce urmează.

ADINA BERCIU

170 de ani de la Revoluția lui Tudor Vladimirescu

În 21 martie anul 1821, către ceasurile amiezii, Tudor Vladimirescu, după ce își stabilise tabăra la Cotroceni, împreună cu o parte din pandurii săi intră în București, devenind — cum scrie un cronicar al timpului — „poruncitor țării”.

Comemorind revoluția română, Direcția Generală a Arhivelor Statului a organizat, în aceeași zi și la aceeași oră cu evenimentele de acum 170 de ani, o sesiune științifică și o frumoasă expoziție, cu tema: „Tudor Vladimirescu în memoria poporului român”. Acțiunea s-a desfășurat sub generoasele auspicii ale d-lor Doru Viorel Ursu, ministru de interne, și general locotenent Dumitru Penceiuc, secretar de stat.

Sesiunea a fost deschisă de dl. general-maior Ion A. Munteanu, director general al Arhivelor Statului, care în cuvîntul său a prezentat locul marelui pandur în istoria românească. Au urmat comunicările: Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, *Sigiliul lui Tudor Vladimirescu, simbol al independenței*; Gh. D. Iseru, *1821, punct culminant al opoziției pămîntene antilevantine și antifanariote*; col. (r) Gheorghe Ploscaru, *Cîteva considerații asupra reprezentării personalității lui Tudor Vladimirescu în artele plastice*; Adina Berciu, *Informații din presa italiană despre Tudor Vladimirescu*; Lidia Brăncescu, *Demersurile istoriografului C.D. Aricescu pentru realizarea portretului lui Tudor Vladimirescu*; Alexandra Negreanu, *Revoluția lui Tudor Vladimirescu în opera poetului Mihai Eminescu*. În încheiere au luat cuvîntul dl. ministru Doru Viorel Ursu

și reprezentantul personal al Patriarhului României Teoctist.

Expoziția a cuprins: facsimilele principalelor documente ale revoluției, reproduceri după stampe privind desfășurarea ei și figura lui Tudor Vladimirescu, fotocopii după documentele diplomatice contemporane, precum și o serie de exponate care au întregit imaginea acestuia în conștiința poporului român. Remarcăm unele reprezentări inedite: cronică revoluției de la 1821 — acuarele ale pictorului Mircea Olarian, fotocopii din presa românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, referitoare la evenimentele din 1821, cîteva poezii populare despre Tudor Vladimirescu, culese de poetul Ion Anastasia.

Vitrinele au cuprins: un costum de epocă, reprezentări ale lui Tudor Vladimirescu în medalistică, filatelie, maximafilie, precum și principalele lucrări din istoriografia românească (cărți și publicații de documente) care au tratat revoluția română de la 1821. La realizarea expoziției au colaborat, cu exponate și ilustrate Muzeul Militar Național și Muzeul de istorie și artă al municipiului București. Remarcăm prezența în număr mare a reprezentanților presei, radioului, și televiziunii, precum și a unui numeros public: cercetători, muzeografi, arhiviști.

Așa după cum a sesizat și presa, inițiativa Arhivelor Statului a fost „oreușită”, dovedind seriozitate, profesionalism și pasiune în restituirea valorilor istoriei naționale.

ADINA BERCIU

Participarea Direcției Generale a Arhivelor Statului la cea de a 6-a sesiune a Centrului pentru Probleme Profesionale și Tehnice în Arhive, de la Maribor, Iugoslavia

La invitația adresată Direcției Generale a Arhivelor Statului în perioada 18–25 martie 1991 am participat ca delegat la lucrările celei de a 6-a sesiune a Centrului pentru probleme profesionale și tehnice în Arhive, din Slovenia, organizată la Radenei, lângă Maribor. Programul reuniunii a constat în prezentarea organizării centrului, care în decursul timpului a avut ca membrii sau observatori, colegi din arhivele din Austria, Bulgaria, Cehoslovacia, China, Germania, Ungaria, Italia, Polonia, U.R.S.S., Spania și Anglia. La această sesiune au participat reprezentanți ai Arhivelor din Italia, Polonia, Austria, Ungaria, Iugoslavia (Serbia, Croația și Slovenia) și România. Directorul centrului a prezentat un raport asupra activității pe anul trecut precum și rezumatul concluziilor sesiunii a V-a (1990), care s-au referit în special la construcții de Arhive, echipamente folosite în depozitele de arhivă, în camere de studiu și expoziții și sisteme de securitate pentru acestea.

S-a dezbătut apoi tema sesiunii a VI-a (1991) „Standarde minimale în arhive”, la care s-au susținut comunicări referitoare la adaptări și modernizări aduse clădirilor vechi existente în Arhive, standarde privind construcția localurilor destinate Arhivelor, igiena în cadrul depozitelor și camerelor de lucru, microfilmarea pe peliculă de 35 și 16 mm a fondurilor arhivistice.

În cadrul temei sesiunii, am susținut comunicarea în limba engleză cu titlul „Preocupări în standardizarea proceselor reprografice utilizate în Arhivele din România”, cu referire concretă la cele două standarde elaborate de Direcția Generală a Arhivelor Statului în concordanță cu normele internaționale I.S.O., și anume STAS nr. 10.997 „Microcopii gelatino-argintice pe film. Prelucrarea și conservarea pentru arhivare” și STAS — nr. 8357 „Cutii pentru păstrarea microfilmelor”. Totodată, pentru a exista o imagine de ansamblu a stadiului actual de standardizare am propus ca pînă la sesiunea viitoare, centrul să prezinte o listă completă de standarde elaborate și practicate în Arhive, aceasta putîndu-se realiza cu colaborarea Consiliului Internațional al Arhivelor, propunere ce a fost reținută ca foarte utilă.

Directorul centrului a prezentat situația comparativă a standardizării microclimatului în depozitele de Arhivă din Serbia,

Slovenia și Croația, specificînd că există prea puține standarde în acest domeniu, ceea ce duce la situații de nerespectare a unui climat optim de conservare a documentelor.

Participanții au dezbătut programul de activitate viitoare și dezvoltare a centrului și modului de prezentare și alcătuire a revistei „Atlanti”, care conține articolele apărute în domeniul tehnic în Arhive. Pentru Direcția Generală a Arhivelor Statului au fost oferite, ultimul nr. al revistei de titluri „Atlanti” și inventarul tuturor fondurilor de documente existente în Slovenia, care au intrat în fondul documentar al Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Ca lucrare practică, s-a efectuat o demonstrație deosebit de interesantă de obținere de informații la distanță cu ajutorul unui sistem de computerizare de proveniență S.U.A., pe un terminal plasat la Rodenei și la care s-au obținut datele solicitate de la Arhivele din Maribor. Atît din această demonstrație cît și din discuțiile ce au urmat a rezultat preocuparea comună a tuturor reprezentanților de modernizare prin introducerea computerelor și microcomputerelor în toate centrele arhivistice. Tot cu această ocazie s-a desprins concluzia ca fiecare arhivist să fie instruit pentru a putea răspunde introducerii computerizării, primirii și transmiterii rapide de date.

Gazdele au organizat vizitarea localului Arhivelor din Maribor, o clădire veche, adaptată și restaurată conform cerințelor actuale de modernizare a activităților, de depozitare și studiu a documentelor. A atras atenția sistemului de rafturi *compactus* mobile din unele depozite, executate de o firmă din Maribor, care facilitează ocuparea eficientă a spațiului și ușurință în manipularea tipurilor de documente păstrate.

În încheierea sesiunii s-a confirmat activitatea Centrului pe anul 1990 și s-a stabilit tema celei de-a VII-a sesiuni a Centrului din 1992 care va fi „Protecția la foc în Arhive și metode tehnice de prevenire și înlăturare a daunelor”.

Ca urmare a participării noastre la această sesiune și a problemelor tehnice de interes comun puse în discuție, s-a propus ca delegatul Arhivelor Statului din România să devină membru corespondent permanent al Centrului, urmînd ca acceptiunea să fie confirmată și transmisă în scris.

Pe tot parcursul lucrărilor și în cadrul concluziilor asupra sesiunii s-a evidențiat necesitatea participării cît mai largi și eficiente a specialiștilor din arhive la astfel de manifestări cu accentuat caracter profesional, deosebit de eficiente în vederea introducerii de tehnici noi, echipării cu utilaje moderne, instruirii personalului și schimbului de informații prin publicarea de articole de profil.

A rezultat de asemenea oportunitatea sprijinirii din punct de vedere material a unor activități în arhive, deosebit de importante în prezent, cum sînt activitatea de transpunere a documentelor pe microfilm și alte microformate de ultimă oră, cum ar fi discul optic, precum și regăsirea și transmiterea rapidă a informațiilor prin intermediul computerelor.

GRAZIELLA BOBULESCU

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Ioan Oros alias Rusu, *Memorii*, text îngrijit și prefată de Ioan Ranca, București, 1989, 240 p. (Direcția Generală a Arhivelor Statului)

Păstrate ca relieve de familie, pentru a evoca posterității faptele înaintașilor, mărturiile scrise ajung, în cazuri fericite, în patrimoniul Arhivelor Statului, unde ocupă locul cuvenit alături de alte numeroase izvoare ale zbuciumatului trecut al neamului românesc. O asemenea soartă au avut-o, ca sacră moștenire de familie, și Memoriile lui Ioan Oros alias Rusu, păstrate cu nemărginită grijă de fiii și nepoții care, prin înțelegerea valențelor ce sînt încredințate Arhivelor Statului, au considerat că dintr-o amintire de familie să le transforme într-un bun al tuturor, izvor de cunoaștere și apreciere a faptelor înaintașilor.

Manuscrisul achiziționat în ultimii ani de Filiala Arhivelor Statului județul Mureș s-a bucurat de atenția lui Ioan Ranca, șeful acestui așezămînt, care în ultimele decenii s-a preocupat cu interes de izvoarele ce evocă faptele generației de la 1848. Adunînd și interpretînd științifice aceste valoroase documente, a integrat în circuitul cunoașterii noi aspecte referitoare la oameni și fapte ale anilor de luptă pentru libertate socială și națională. Întîlnirea cu filele manuscrisului Memoriilor lui Ioan Oros alias Rusu i-au reclamat o dăruire pasionantă pentru parcurgerea acestor însemnări, prin intermediul cărora pot fi înțelese episoade semnificative din epopeea anilor 1848—1849, ca momente de maximă solicitare a patriotismului, a spiritului de sacrificiu la care a subscris întreaga suflare românească, conștientă de înalta răspundere ce-i revenea în conjunctura ridicării și afirmării la cele mai înalte cote ale aspirațiilor națiunilor opresate de apăsarea stăpînirii străine. Transcriind rînd de rînd, frază de frază, coroborînd cu alte izvoare contemporane, autorul ediției, prin aparatul critic realizat, fără a diminua valoarea însemnărilor luptătorului de la 1848, aduce la zi textul, oferindu-i cititorului posibilitatea înțelegerii și încadrării mai exacte a acestor pagini de memorii.

Atît prefata, cu multiplele ei meniri, cit și notele sau doar simple precizări, toate sînt binevenite, oferind precizia și încadrarea cu ceea ce astăzi constituie rezultanta cunoașterii izvoarelor ce au menirea de a

ilustra critic evenimentele evocate. Acestor contribuții li se alătură glosarul alcătuit de conf. univ. Timotei A. Enăchescu, prezență salutară pentru cititorul a cărui lectură ar fi altfel dificil de realizat în mod cursiv și inteligibil. Pornind de la un număr bogat de cuvinte considerate în mod necesar a fi explicate, printr-o atență și perseverență selecționare, autorul glosarului s-a oprit la un număr restrîns, ce se dovedește însă benefic pentru cititorul zilelor noastre.

Acest volum de memorii, apărut sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, constituie o nouă contribuție la editarea izvoarelor oferite spre cercetare tuturor celor care, cu scrupulozitate științifică se apleacă spre izvorul autentic pentru a integra în ansamblul tratării epocile istorice, veridicitatea ce emană de la mărturiile trecutului. În acest caz însă, volumul nu prezintă interes numai pentru cercetarea științifică, revendicînd și atenția publicului larg căruia, pagină cu pagină, rod al zbuciumatelor zile și nopți de intensă tensiune, îi reclamă participarea, reușind chiar să-i capteze interesul prin modul cum sînt evocate numeroase episoade la care linăul luptător a fost prezență și faptă în contextul marilor participări la epopea declanșată de expo-nenții ce susțineau sau respingeau punctele de vedere ale tuturor națiunilor aflate în situația de a contribui cu participarea la toate momentele premergătoare ale actelor revoluționare generate și menite să contribuie la prefacerile complexe ale lumii năpustuită de tot ceea ce erau moștenite ale regimului habsburgic.

Prefata oferă cititorului prilejul de a remarca că publicarea manuscrisului, cunoscut și folosit parțial de numeroși cercetători în decursul ultimelor decenii, vine să ofere tocmai această posibilitate de lărgire și chiar precizare a episoadelor ce au reținut atenția memorialistului. După trecerea citorva decenii de la evenimentele narate la vîrsta senectuții, relevînd o prestigioasă memorie, coroborată însă și cu lecturile ce i-au facilitat cunoașterea unor poziții diferite față de același eveniment, Ioan Oros alias Rusu a evidențiat prin paginile sale de memoria-

listică un statornic alășament și un nemărginit respect pentru cei mulți ce au înroșit cu single lor cimpul de luptă pentru nobila aspirație spre libertate. Autorul ediției intervine acolo unde a considerat oportun de a preciza, corecta sau completa textul autorului realizării ediției, criteriile selective sînt menționate în finalul acestei cărți.

Interesul manifestat față de acest volum a fost demonstrat și de rapida epuizare a ediției, solicitările impunînd fie o completare de tiraj, fie o viitoare apropiată reeditare. Considerînd oportun un asemenea răspuns la adresa solicitanților, exprimăm cîteva opinii pe care editorul ar putea să le aibă în atenție :

În prefață, componentele ce o alcătuiesc pot fi definite printr-o departajare care să poată pune mai concludent în evidență principiile ce au călăuzit pe editor. O atență colaționare a textului manuscrisului cu cel supus editării, unele greșeli din actuala ediție fie făcîndu-l eliptic, fie schimbînd sensul ideilor din frază. Culegerea cuvintelor sau folosirea unui semn distinctiv atunci cînd ele sînt explicate la glosar. Considerăm util a fi reproduse mai multe pagini care să fie incluse ca facsimile în volum. Introducerea ca iconografie a unor imagini de epocă în concordanță cu textul.

VIRGILIU Z. TEODORESCU

Jan Boniecki, Katalog fotografii z Archiwum Dokumentacji mechanicznej i innych archiwów państwowych—150 lat fotografii (1839—1989) (Catalogul de fotografii din Arhiva de documentație mecanică și alte arhive de stat — 150 de ani de fotografie (1839—1989). Warszawa-Lódz, 1989, 496 p. + 96 pl.

Lucrarea lui Jan Boniecki intitulată Catalogul de fotografii din Arhiva de Documentare mecanică și alte arhive de stat cu subtitlul semnificativ, 150 de ani de fotografie 1839—1989, ne oferă plăcutul prilej de a lua cunoștință de această preocupare, în multe părți neglijată, dar — după opinia noastră — foarte importantă.

La sfîrșitul secolului al XIX-lea, Bolesław Matuszewski scria în lucrarea sa *Nowe źródło historii* (Un nou izvor al istoriei) : fotografia are caracteristicile autenticității, exactității și preciziei care îi sînt proprii numai ei. De atunci s-au schimbat multe, alt în ceea ce privește tehnica de producție a fotografiei cît și opinia oamenilor în ceea ce privește valoarea sa de izvor. Astăzi păreriile lui Matuszewski și ale altor teoreticieni cu opinii asemănătoare sînt deseori corectate, ba chiar și criticate. Aceasta intrucît se știe că în mințile unui necunosător sau nepriceput realitatea poate fi deformată sau chiar contrafăcută. Ce să mai vorbim de anumiți specialiști în arta manipulării...

Cu toate acestea, previziunea că fotografia va produce schimbări colosale în cultură și obiceiuri nu și-a pierdut cituși-de puțin valabilitatea. Dimpotrivă, pe plan mondial a apărut o întreagă literatură care teoretizează fenomenul ca să nu amintim decît de celebra „Galaxia Gutenberg” al lui Marshall Mac Luhan și multe altele.

În fiecare izvor al cunoașterii, cercetătorul va observa fapte, evenimente și fenomene. Ele îi vor permite recrearea într-o bună măsură obiectivă a proceselor istorice.

În documentata sa introducere la catalog J. Boniecki face o substanțială trecere în revistă a preocupărilor existente în această materie în Polonia atît teoretice cît și practice.

În ceea ce privește contribuțiile teoretice la analiza fenomenului, este de remarcat multitudinea de studii apărute în cărți, reviste etc. Nu ne propunem să le trecem în revistă pe toate, deși acest lucru ar merita făcut. Cu toate acestea, ne luăm îngăduința de a spune cîteva lucruri și despre acestea.

Printre ideile valoroase este și aceea că fotografia, indiferent de valoarea ei cognitivă, acționează și asupra simțurilor, ceea ce înseamnă că un om sensibil și cu simț al observației are posibilitatea receptării directe a timpului trecut. Cu atît mai mult, au această posibilitate cercetătorii înarmați cu cunoștințe și metode de lucru științifice.

O altă idee la care subseriem în întregime este aceea că, fiind un document al vieții contemporane a omului, ea se caracterizează prin anumite trăsături specifice, care rezultă din suportul informației cît și din împrejurările în care acestea au apărut. Fotografiiile pot fi executate în locuri greu accesibile ba deseori și periculoase, ca lupte armate, incendii, calamități naturale, diverse catastrofe sau chiar spațiul cosmic. În aceste împrejurări fotografiile sînt de neînlocuit, ele oferindu-ne astfel o informație directă, rapidă, autentică și, the last but not the least, ea ne redă dramaturgia informațiilor.

La fel de esențială ni se pare afirmația că izvorul fotografic este în aceeași măsură ca și izvorul scris dependent de conținutul

informativ; cu toate acestea valorile ce rezultă din natura suportului permit evidențierea acelor aspecte care sînt imposibil de sesizat cu ochiul, neluînd în calcul tehnica de înregistrare la fel ca și în cuvîntul scris. Cu alte cuvinte documentele fotografice împreună cu mijloacele mass-media au un rol extrem de important în răspîndirea bunurilor culturale. Tocmai din acest motiv, epoca contemporană este denumită și epoca civilizației imaginii și sunetului spre deosebire de epoca cuvîntului scris sau cea și mai îndepărtată a răspîndirii orale a informației.

Observații la fel de pertinente fac mai mulți autori, alți polonezi cît și străini. Nu stă însă în atenția noastră de a face un studiu pe marginea altui studiu, ci de a face doar o prezentare a acestei atît de interesante lucrări.

Să revenim așadar la structura rubricăției care se prezintă în felul următor: introducere, listă de abrevieri, catalog, indice de persoane și două rezumate, unul în limba engleză și altul în germană. Nu putem omite nici faptul că textul este ilustrat de fotografii a numeroase personalități politice, culturale, artistice etc. alți polonezi cît și străine.

După ce se face o trecere în revistă a principalelor instituții, nu numai a acelor care fac parte din rețeaua arhivistice poloneză, este interesant de remarcat faptul că la sfîrșitul anului 1985 numai în arhivele de stat erau păstrate un număr de 1.112.157 fotografii de toate genurile (portretistice, de grup, situaționale, creative) dîndu-se și cantitățile aflate în diferite arhive aparținînd rețelei arhivistice naționale.

Așa după cum subliniază autorul în încheierea studiului introductiv, sarcina primordială a acestei lucrări este aceea de a informa despre existența unor servicii fotografice, precum și aceea de a indica eventualilor beneficiari posibilitatea de a ajunge la ele și de a folosi fotografiile pe care aceștia le caută, fotografii aflate în arhivele de stat poloneze.

Ne este foarte greu să facem o sistematizare a personalităților care apar în indicele extrem de bogat cît și a acelor care apar în fotografii.

Putem spune, în general, că lista acestora este consistentă conținînd personalități din cele mai variate domenii. Ceea ce ni se pare însă deosebit de important pentru noi, este faptul că, multe dintre aceștia au avut legături directe sau indirecte cu România,

printre acestea existînd și din cele care în prezent este la modă a fi caracterizate de tristă memorie, cît și din cele care au avut o atitudine favorabilă țării noastre, multe dintre ele aducîndu-și contribuții importante la răspîndirea culturii românești în Polonia. Nu trebuie uitat faptul că România, a constituit în repetate rînduri un teren de refugiu pentru polonezi, dintre care mulți frapați de generozitatea, ospitalitatea și alte trăsături specifice ale acestui popor l-au îndrăgit și și-au adus contribuția lor la o mai bună cunoaștere a noastră așît în Polonia cît și în lumea largă. Vom cita aici numai cu titlu, de exemplu cazul eminenței poete Kazimiera Iłakowiczówna. Aceasta a promovat apropierea dintre popoarele noastre, timp de mai multe decenii în calitate de funcționară a Ministerului de Externe, ca secretară a mareșalului Józef Piłsudski și în cea de poetesă și om de cultură. Ea vizitează România în anii 1935—1938 (întînd o serie de conferințe în multe din orașele țării. În urma atacării Poloniei de către Germania nazistă ea se refugiază la Cluj, unde rămîne pînă în 1947. Aici predă limbi străine unor copii, printre care și fiicei lui Lucian Blaga, dar invadează și limba țării. Tot aici începe să traducă din literatura română, alături de poezia populară, cît și din cea cultă. În același timp, ea scrie versuri inspirate din tematica românească pe care le va publica în 1954 în două cicluri: „Paiele ardelenesti” și „Ceea ce nu s-a pierdut”. De neuitat sînt cuvintele ei spuse la vîrstă senectății, în care se referă la plaiurile noastre, despre care afirmă că aici „a rămas o parte din sufletul meu, și prea adesea îmi pare că în vis văd raiul acela pămîntesc”. Cazul ericional mai sus, este numai un exemplu, dar sînt multe altele asemănătoare. Cartea în discuție ne învederează, faptul că, în Polonia sînt multe documente fotografice care ne pot aduce informații prețioase privind istoria poporului nostru și a relațiilor româno-polone. Considerăm că și în arhivele noastre, sînt destule documente fotografice care ar putea juca același rol pe care îl pot juca cele aflate în instituții și colecții particulare poloneze. De aici se desprinde ideea că este necesară o mai mare grijă pentru păstrarea, evidențierea și punerea lor în valoare. Propunem totodată, că, în măsura posibilităților, să organizăm o expoziție cu personalități poloneze care apar în această lucrare, eventual cu cele aflate în fototeca D.G.A.S.-ului.

VASILE MATEI

Edward Kołodziej, Inventarż akt Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Berlinie z lat [1919] 1920—1939 (do 1934 roku poselstwa) (Inventarul documentelor Ambasadei Republicii Polone la Berlin din anii [1919] 1920—1939 (pînă în 1934 legație), Warszawa — Łódź, 1990, 421 p.

Printre lucrările care ne-au fost trimise în ultima perioadă din Polonia se numără și acest inventar, elaborat sub egida Direcției Generale a Arhivelor Statului, mai precis a unei instituții care intră în componența acesteia și anume Arhiva Actelor Noi din Varșovia. Această arhivă cuprinde documente din epoca interbelică și postbelică.

Lucrarea este compusă din următoarele capitole: introducere la inventar, schema inventarului, inventare, indice de denumiri geografice, indici de persoane, lista abrevierilor și două traduceri ale introducerii, una în limba germană și alta în engleză.

Introducerea cuprinde date privilegiate la organizarea ambasadei, cancelaria ambasadei, părțile componente ale fondului, precum și peripețiile prin care a trecut acesta ca urmare a vicisitudinilor istoriei. În urma intrării trupelor sovietice în Polonia, majoritatea documentelor au ajuns, la 17 septembrie 1939, în posesia acestora, o mică parte reușindu-se a fi salvată și dusă în România. O altă parte a fondului a fost preluată de trupele germane. Se pare că cea mai mare parte a documentelor din acest fond a fost însă luată de armata sovietică. Acest lucru este probat de faptul că majoritatea dosarelor conțin pe coperti înscrisuri în limba rusă, lipsind cele în limba germană. Or, de regulă, pe documentele preluate de germani, adnotările se făceau în limba germană.

În cele ce urmează nu vom face o descriere generală a fondului, ci ne vom mărgini a arăta o serie de date ce se referă la țara noastră, mai ales că subsemnatul le-a cercetat în cursul unor depistări efectuate în anul 1980.

Fondul conține o serie de materiale ca: rapoarte politice ale reprezentanței polone la București și Berlin trimise Ministerului de Externe, ca și materiale emenate de centrală către reprezentanțele diplomatice. Documentele se referă atât la politica internă cît și cea externă a României în perioada interbelică. Ele oglindesc probleme ca: relații de graniță româno-sovietice și româno-ucrainiene în anul 1920, în legătură directă cu problema Basarabiei; relațiile României cu o serie de state ca Germania, Italia, Marea Britanie, Anglia, Ungaria.

Alte documente aduc știri despre diferite activități ale Micii Antante, unele conferințe ale acesteia, precum și relațiile Micii Antante cu țările balcanice, Italia, Germania și Austria.

Există, de asemenea, relații privind discuțiile purtate de unii oameni politici români cu personalități străine. Putem exemplifica, în acest sens cu discuția dintre Gheorghe Brătianu și Hitler, discuție care a avut loc în anul 1936 și a avut ca obiect poziția Germaniei față de România, sau memoriul lui Gh. Brătianu relativ la discuția avută cu Ciano, ministrul de externe al Italiei, raport înaintat tot regelui.

Prezintă interes și discuția fostului ministru al comerțului Ion Lugoianu, purtată în 1934 cu Mussolini privind posibilitatea reînnoirii tratatului de prietenie dintre cele două țări, politica Italiei față de țările din sud-estul Europei ca și față de un posibil Anschluss al Austriei.

Un material interesant îl constituie rezumatul discuțiilor purtate de Beck, ministrul afacerilor externe al Poloniei, cu regele, primul ministru, ministrul afacerilor externe și șeful marelui stat major al României în timpul vizitei efectuate de el în zilele de 22—25 aprilie 1937 în România privind relațiile României cu U.R.S.S., Mica Antantă, Bulgaria, Ungaria, Turcia, relațiile României cu puterile occidentale, precum și probleme bilaterale.

O serie de alte documente aduc noi date despre activitatea marelui diplomat român care a fost Nicolae Titulescu. Fondul conține, de asemenea, două relații ale unor discuții purtate de acesta cu doi ziariști englezi, în cadrul cărora Titulescu își expune poziția într-o seamă de probleme privind politica externă a României, ca de exemplu: poziția față de URSS, atragerea României în înțelegerea franco-sovietică, părerile sale privind relațiile dintre Ungaria și Italia.

Alte rapoarte diplomatice cuprind date privind atitudinea României față de Germania în problemele reparațiilor pe care aceasta le datora țării noastre în legătură cu emisia de bancnote românești în timpul ocupației germane, colaborarea economică germano-italiană pe teritoriul României (1926) și tratativele româno-germane privind împrumutul cerut de România.

În contextul unor propuneri privind crearea unei confederații dunărene, Institutul de Stat pentru Export din Polonia, a elaborat un material cuprinzând date statistice privind comerțul exterior în perioada 1928—1931 relativ la Austria, Cehoslovacia, Iugoslavia, România, Ungaria, Polonia și Germania.

Documentele pe care le conține fondul se referă și la situația internă a României. Diplomații polonezi fac o serie de considerații privind demisia guvernului Vaida-Voievod și formarea guvernului Duca; desființarea Gărzii de fier; atitudinea negativă a lui Nicolae Titulescu față de această organizație și influențarea în acest sens a regelui. Un raport redă condițiile puse de Nicolae Titulescu regelui pentru a intra în guvern (1934). Între altele, el cere renunțarea la cîteva personalități din camarila regală și de coloratură legionară. Un alt raport descrie capitularea statului major

al lui Zelea-Codreanu și cererea de clemență adresată regelui. De asemenea, sînt descrise schimbarea guvernului din 1938 și reacțiile guvernului român față de Anschluss, ca și urmările acestui fapt asupra situației economice a României.

Lucrarea prezentată este utilă pentru cei care doresc să întreprindă cercetări în fondul Ambasadei Republicii Polone la Berlin. Regretăm doar faptul că în momentul în care noi am întreprins cercetări în Arhiva Actelor Noi din Varșovia, ea nu era încă elaborată.

VASILE MATEI

Constantin Voicu, Biserica strămoșească din Transilvania în lupta pentru unitatea spirituală și națională a poporului român, Sibiu, 1989, 344 p. + 24 pl.

Lucrarea apărută cu puțin timp înainte de revoluția din decembrie 1989, se dovedește a fi în prezent de mare actualitate, alegerea și tratarea temei constituind rezultatul unei salutare inspirații din partea autorului. Este vorba de o temă majoră a istoriei naționale, despre care deocamdată nu se poate spune că s-a scris îndeajuns, ceea ce sporește de la sine valoarea acestei scrieri.

După un scurt „Cuvînt al autorului” (p.5), urmează cele cinci capitole ale lucrării, dintre care primele patru sînt, la rîndul lor, împărțite în subcapitole. Primul și cel mai amplu este intitulat „Vechime și continuitate de viață și lege strămoșească, românească în Transilvania” (p. 7—176). Se face, mai întîi, o trecere în revistă a principalelor informații privind existența născută și populației autohtone pe teritoriul Daciei, apoi se analizează originile creștinismului la români, iar în continuare este evidențiat rolul Bisericii Ortodoxe în păstrarea identității naționale a românilor din Transilvania.

Aici se arată că, după cucerirea Transilvaniei, regii Ungariei, în secolele XII — XIV, „nu rareori la îndemnul papalității, au luat felurite măsuri represive împotriva Bisericii Ortodoxe” (p. 30). Sînt menționate acțiunile întreprinse în acest sens de prințul de coroană Bela (viitorul rege Bela IV) la 1234 și mai ales de către Ladislav IV Cumanul (1272 — 1290). Mai apoi, decretul regal din 1366 al lui Ludovic I de Anjou prevedea ca autentificarea posesiunilor funciare nobiliare să se facă numai celor fideli regelui, ceea ce însemna excluderea clerului ortodox și a nobililor (cnezilor) români. De ase-

mea, printr-un decret din 1428, regele Sigismund de Luxemburg stabilea ca în districtele Caransebeș, Mehadia și Hațeg nici un nobil să nu poată deține vreo proprietate dacă nu era cu adevărat catolic. În perioada principatului, cînd Biserica Ortodoxă din Transilvania era doar „tolerată”, se fac încercări de atragere a românilor la calvinism, toate fiind însă sortite eșecului.

Pe de altă parte, este scos în evidență sprijinul acordat de domnia Tării Românești Bisericii Ortodoxe din Transilvania. Exemplele sînt numeroase: Mănăstirea Prislop, ridicată cu ajutorul lui Mircea cel Bătrîn, catedrala din Alba Iulia, clădită de Mihai Viteazul, mănăstirea de la Simbăta de Sus a lui Constantin Brîncoveanu, biserica de la Porcești-Turnu Roșu, înălțată de Matei Basarab ș.a. Demne de relevat sînt apoi măsurile luate de Mihai Viteazul în anii 1599—1600 în favoarea Bisericii Ortodoxe și a credincioșilor români din Transilvania.

Un alt subcapitol tratează unirea cu Biserica Romei și consecințele pe care le-a avut acest act în viața românilor transilvăneni. Sînt arătate mișcările împotriva uniației, cea mai importantă fiind răscoala din anii 1759 — 1761, condusă de ieromonahul Sofronie din Cioara, martirizarea unor luptători, distrugerea mănăstirilor ortodoxe, exodul unui mare număr de români ortodocși peste Carpați. La 1759 are loc totuși înființarea unei episcopii ortodoxe a Transilvaniei, în fruntea căreia, pînă la 1811, s-au aflat episcopi sîrbi.

În timpul revoluției de la 1848—1849, s-a pus și problema refacerii unității religioase

a românilor din Transilvania. În perioada dualismului austro-ungar se produce însă un reviriment al măsurilor represive împotriva Bisericii Ortodoxe, conjugate cu acțiunile intense, desfășurate pe toate planurile de autoritățile maghiare în vederea deznationalizării românilor. Un rol nefast în acest sens l-a jucat Episcopia greco-catolică ungară de la Hajađudorog, care a fost mult timp, „o amenințare deschisă la adresa românilor” (p. 140). Un loc aparte este rezervat în lucrare contribuției clerului românesc din Transilvania la înfăptuirea Marii Uniri din 1918, iar în ultimul subcapitol încercărilor de refacere a unității bisericești a românilor transilvăneni înainte de 1918.

În capitolul II, intitulat „Acțiuni ale preoților și credincioșilor greco-catolici pentru revenirea la Biserica Ortodoxă în perioada interbelică (1920 — 1940)” (p. 176 — 210), se dau exemple numeroase de astfel de reveniri, uneori chiar masive. Pe această linie, un moment de mare însemnătate îl constituie hotărîrea de la Alba Iulia din februarie 1939, prin care s-a realizat „un prim pas concret pe calea unității Bisericii strămoșești” (p. 202).

Capitolul III, „Biserica românească din Transilvania de nord-est în timpul teroarei instaurate de ocupația horthystă (1940 — 1944)” (p. 211 — 254), debutează cu analiza împrejurărilor în care poporul român i-a fost impus odiosul dictat fascist de la Viena. În perioada celor patru ani de ocupație s-au produs nenumărate acte de barbarie, între care figurează și multe devastări și distrugerii de biserici românești. Se dau numeroase exemple de preoți omoriți, schingiuiți sau expulzați peste granița vremelnică,

lista acestora fiind foarte lungă. Din ordinul guvernului ungar s-a ajuns chiar, la maghiarizarea numelor românești de pe crucile din cimitire și din curțile bisericilor.

Sfîrșitul nu a fost însă cel scontat, așa cum se arată în capitolul IV, intitulat „Revenirea Transilvaniei de nord-est în cuprinsul României — o mare dreptate a istoriei” (p. 255 — 278). Capitolul V, „Semnificația istorică a reîntregirii Bisericii Ortodoxe Române” (p. 279 — 298) încheie textul propriu-zis al acestei lucrări bogate în date, bazate pe mărturii autentice, și în interpretări corecte.

Autorul a folosit o informație bogată, cîștigînd, în primul rînd, în lucrări de referință privilegiate direct sau tangențial la tema tratată și în numeroase documente publicate. Un merit deosebit îl constituie utilizarea, pentru perioada mai nouă, a unui mare număr de documente de arhivă inedite, aflate la Arhivele Statului București, Arhivele Statului Oradea, Arhivele Statului Arad, Arhivele Statului Cluj, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Filialei Academiei Române din Cluj, Muzeul Unirii din Alba Iulia, Ministerul Afacerilor Externe, Mitropolia Moldovei, Arhiepiscopia Clujului, Arhiepiscopia Sibiului, Episcopia Aradului, Episcopia Oradei ș.a.

O ilustrație bogată și semnificativă completează în mod fericit textul lucrării. În plus, consultarea ei este facilitată de un „Indice de nume” (de persoane) (p. 299 — 316) și de un „Indice de locuri” (p. 317 — 341). Stilul este limpede și antrenant, cartea, pe lîngă meritele menționate, oferind o lectură plăcută.

TUDOR MATEESCU

„Belleten” LII, Ankara, 1988, nr. 204, p. 773 — 1468

Numărul 204 al revistei „Belleten”, editat cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea celui care a fost făuritorul statului ture modern, Mustafa Kemal „Atatürk”, este departe de a fi un convențional număr omagial. Alcătuit din 22 de articole ale unor prestigioși oameni de cultură turci, el este, înainte de toate, scris de oameni atașați ideilor lui Atatürk, care l-au respectat, dar l-au și iubit, și care au căutat cu venerație să pătrundă complexitatea personalității celui care a izbutit să modifice din temelii nu numai o formă de organizare, nu numai un mod de viață, ci, mai ales, un mod de a gîndi și simți. Mărturisirea Prof. Dr. Yaşar Yücel din deschiderea volumului este edi-

ficatoare pentru unghiul de abordare și pentru tonul general al materialelor prezentate: „Asemeni tuturor Societăților naționale moderne și Societatea de Istorie Turcă (cea care editează revista „Belleten” — n.n.) este o mîlădiță pe care El a sădit-o cu propriile mîini, a făcut-o să înverzească și, cu mari strădanii, a făcut-o să crească... Acest număr omagial este, pe de o parte, un dar făcut lui Atatürk, iar pe de altă parte se dorește o reflecție pentru tinerii generații care vor să se lumineze de la raza viselor sale”. Articolele încearcă, deci, să contureze un cit mai complet portret moral și intelectual al celui pe care o națiune îl socotește a fi un deschizător de drumuri, un vizionar și un etitor.

De factură foarte diversă, înscriindu-se într-un larg evantai de perspective, ele cuprind relații ale unor evenimente (Prof. Dr. I. Ağah Çubukçu, *Războiul de independență și Uniunea națională*), prezentări ale concepției lui Atatürk în legătură cu cele mai variate chestiuni (Dr. Doc. Abdurrahman Çayıcı, *Concepția lui Atatürk asupra civilizației*; Tahsin Öz, *Atatürk și artele manuale turcești*; Prof. Dr. Melâhat Özgü, *Concepția literară și artistică a lui Atatürk*), studii asupra unor concepte introduse de acesta (Prof. Dr. Coşkun Üçok, *Cauzele reformei juridice*, İbrahim Olgun, *Necesitatea laicizării în Turcia*), dar și amintiri, în care anecdota dezbăluie și ea crimpele ale unei atît de puternice personalități (Hikmet Bayur, *Amintiri despre Atatürk*), precum și un inedit material cu privire la boala lui Atatürk și la modul în care ea a fost sau ar fi putut fi speculată de diverse cercuri interesate (Bilâl N. Simşir, *Boala lui Atatürk*), alături de o sensibilă, caldă trecere în revistă a unor poeme dedicate lui Mustafa Kemal (Fevziye Tansel, *Poezii despre Atatürk (1915–1938)*).

Foarte judicioasă organizare a numărului face ca, în mod firesc, el să se deschidă cu un articol semnat de cel care avea să fie succesorul lui Atatürk la președinția republicii, İsmet İnönü, articol care, prin însuși titlul său, stabilește cheia personalității lui Mustafa Kemal: *Atatürk – fondator al statului*; pe lângă aceasta, el realizează o necesară punere în temă, prin prezentarea evenimentelor sociale, politice, militare, care au dus la revoluția kemalistă. În același orizont se înscrie și articolul următor, al Prof. Dr. I. Ağah Çubukçu, *Războiul de independență și Uniunea națională* (p. 795–807), în care se prezintă situația gravă a țării după armistițiul de la Mudros din 30 octombrie 1918, precum și Congresele de la Erzurum și Sivas, în cadrul cărora s-au adoptat hotărâri ce au stat la baza declanșării luptei pentru independență.

Aceste prime articole, „introdutive” sînt urmate de un deosebit de însemnat material al Prof. Dr. Yaşar Kemal, intitulat *Principiile kemaliste* (p. 807–825), în care sînt redată pe rînd, în detaliu, cele 6 principii enunțate de Atatürk ca stînd la baza concepției sale privind statul turc modern, principii stipulate în articolul 2 al Constituției din 1924 și apoi în articolul 1 al Constituției din 1937: 1. republicanismul; 2. naționalismul; 3. populismul; 4. etatismul; 5. laicismul; 6. revoluționarismul.

Într-o foarte atentă arhitectură, articolele care urmează se constituie în dezvoltări ale fiecăruia dintre principiile deja enunțate. Într-un ton degajat, direct, Prof. Dr. Afe-tinan ne oferă, după propria-i mărturisire,

„Din cele auzite de la Atatürk”, material structurat în două părți: prima, intitulată *Atatürk și democrația* (p. 825–827) cuprinde cîteva note luate de autor în timpul unei discuții cu Atatürk în seara zilei de 4 iulie 1933, referitoare la democrație, care, în opinia lui Atatürk, „înseamnă regim republican”; cea de-a doua parte, cu titlul *Gînduri ale revoluționarului Atatürk în legătură cu problemele economice* (p. 827–831) ne demonstrează că, așa cum arată autorul, „în ciuda multitudinii de probleme politice ale vremii, Atatürk a fost preocupat mai cu seamă de implicațiile sociale și economice ale revoluției”.

Prof. Dr. Hamza Eroğlu ne propune în *Atatürk și etatismul* (p. 833–849) nu numai o prezentare a încă unui principiu kemalist, ci o analiză cu caracter științific, o teoretizare realizată în cinci puncte: 1. sensul, semnificația conceptului; 2. scopul acestuia; 3. conținutul etatismului; 4. nașterea și dezvoltarea sa; 5. aplicarea etatismului. Analiza se sprijină pe opiniile mai multor specialiști, opinii care, coroborate, duc la definirea etatismului văzută de Atatürk ca reprezentînd necesitatea intervenției statului, a existenței economiei planificate, a păstrării unui echilibru între inițiativa proprie și intervenția statului. În ceea ce privește aplicarea sa în economie, se citează opinia economistului francez Laufenburger, conform căruia sistemul economic astfel stabilit este unul special, între socialism și capitalism. Autorul conchide, cu cuvintele Dr. Avni Zarakolu: „Atatürk nu era nici de partea sistemului colectivizat, al dictaturii proletariatului, care sacrifică libertatea individuală, nici de partea unei economii de piață liberale individualiste, ci de partea investițiilor într-o economie mixtă”, aceasta nu înainte de a ne prezenta o riguros dezvoltată analiză statistică a rezultatelor acestei viziuni economice în timp.

Şerafettin Turan se ocupă în *Naționalismul lui Atatürk* (p. 849–896), de atît de controversata problemă a naționalismului, chestiune cel mai adesea privită ca avînd implicații negative, în orice caz generaloare de suspiciuni, mai cu seamă în atît de frîmintatul spațiu al Turciei, mai cu seamă în atît de zbuciumată epocă a lui Atatürk. Într-o „grîlă” de opinii aparținînd unor nume cunoscute ale condeiului turc, autorul introduce opțiunea lui, Mustafa Kemal, pentru care naționalismul reprezintă „o înaltă înțelegere a apartenenței la un popor, într-un context larg, care exclude orice segregacionism, viziune clar și concis exprimată: „(Naționalismul înseamnă) să spunem: Ce fericit sînt că sînt turc!”.

Un moment deosebit în edificarea noului stat turc, cu implicații adînci și de pers-

pectivă în procesul complex și contorsionat al realizării conectării și sincronizării Turciei cu civilizația modernă l-a constituit înființarea acelor însemnate instituții de cultură și educație a maselor care au fost Casele poporului, consecință imediată și concretă a punerii în practică a unui alt important principiu kemalist: populismul. La acestea și la alte aspecte conexe se referă M. Rauf İnan în articolul său *Idealul populismului, Casele poporului și perioada care a urmat* (p. 869—911). Într-un material amplu ilustrat cu fragmente din diverse luări de cuvânt ale lui Atatürk, autorul comentează semnificația și reverberațiile populismului, notind riguros, în adevărate liste, prilejurile cu care Mustafa Kemal s-a referit la aceste chestiuni, publicațiile editate de diverse Case ale poporului, realizând și o relevantă analiză statistică a acțiunilor de culturalizare și a evoluției acestora, sub multiple aspecte (număr de conferințe, concerte, editări, număr de cărți citite, număr de persoane școlarizate, număr de filme vizionate etc.), raportate la anii 1932 și 1940. Concluzia articolului este cuprinsă în cuvintele lui Atatürk însuși la care autorul apelează în final: „Primind cu brațele deschise pe toți, Casele poporului au înfăptuit revoluția socială și culturală”. În aceeași sferă de preocupări se inseriu și articolele *Rolul lui Atatürk în trecerea spre o educație republicană* (p. 1013—1089) și *Atatürk, Știința și Universitatea* (p. 1089—1105), semnate de Hıfzırahman Raşîl Öymen și, respectiv, Aydın Sayılı.

„Cuvîntare la reuniunea conducerii Partidului Republican al Poporului (22 noiembrie 1924)”, „Declarație în legătură cu relațiile turco-bulgare, dată zăriștilor care urmau să participe în Bulgaria la Congresul Federației presei bulgare (24 iulie 1930)”, „Declarație în legătură cu prietenia turco-elenă, dată primului ministru al Greciei, General Metaxas (25 februarie 1938)”, „Considerații privind starea morală a națiunii (7 februarie 1931)”, sînt doar cîteva din textele la care face apel

Ismail Arar în articolul său *Cîteva idei ale lui Atatürk care lămuresc și unele probleme actuale* (p. 953—975), pentru a argumenta perenitatea și viabilitatea opiniilor lui Mustafa Kemal. Dacă avem în vedere fie numai și faptul că, printre alte aspecte, se regăsesc în aceste texte idei privind realizarea unei strînse cooperări în Balcani (pe care Atatürk o vedea concretizată într-o „Antantă”), alături de pertinente considerații vizînd relațiile turco-iranienne sau turco-elene, precum și sistemul social-economic american și gradul de aplicabilitate a acestuia în contextul realităților turcești, avem imaginea unei reale clarviziuni.

Într-un colorat mozaic de fapte și idei, articolul lui Hikmet Bayur, *Amintiri despre Atatürk* (p. 939—952), aduce o schimbare în atmosfera generală a volumului. Diverse, vii, alerte, notațiile autorului, ilustrative pentru puterea de evocare a gestului obișnuit, mărunț, întregesc fericit portretul lui Atatürk. O simplă enumerare a titlurilor pe care le poartă aceste mici „istorioare” este edificatoare: „Cum și-a luat numele Atatürk, semnificația lui și povestea cu İbn Sina”, „Întîlnirea cu Herriot”, „Părerea lui Atatürk despre Mussolini”, „Inspecție la Forțele aeriene”, „Atatürk și muzica europeană”, „Cum a devenit İsmet Bey (Inönü) comandantul general al Școlii de război”.

Trei exemple ilustrînd capacitatea lui Atatürk de a anticipa viitorul, de Hikmet Ayur (p. 975—985), *Atatürk și modernizarea Turciei* de Prof. Dr. Halil İnalcık (p. 985—993), *Obiectivele și spiritul reformelor lui Atatürk* de Neşet Çagalay (p. 1003—1013), sînt alte cîteva materiale care, adăugîndu-se celor al căror cuprins l-am schițat deja, ne relevă în acest reușit număr omagial personalitatea cu multiple fațete, neîmănuite sau necunoscute nouă a celui care a rămas în conștiința poporului său ca „părintele turcilor”.

IRINA IIRÎTCU

Abonați-vă la

REVISTA ARHIVELOR

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE ȘI AGENȚIILE P T T R DIN TOATĂ ȚARA ȘI LA FILIALELE JUDEȚENE ALE ARHIVELOR STATULUI.

PREȚUL ABONAMENTELOR ESTE DE 25 LEI PE NUMĂR ȘI 100 LEI PE AN. REVISTA POATE FI CUMPĂRATĂ DE LA SE-
DIILE DIRECȚIEI GENERALE ȘI ALE FILIALELOR JUDEȚENE
ALE ARHIVELOR STATULUI.

Revista Arhivelor publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, și alte științe specifice istoriei, studii și articole de istorie bazate pe documente noi de arhivă, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat. Documentele trimise spre publicare trebuie să fie însoțite de reproduceri (fotocopii, xerox etc.).

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Articolele nepublicate nu se restituie.

Cititorii din străinătate se pot abona prin RODI-
PET S.A., PO-BOX 33-57, telex 1195 sau 11034,
fax 90-18.56.73 — București Piața Presei Libere,
nr. 1, sector 1, România

R.M. ISSN 0034-7043

Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACT
and AMERICA — HISTORY AND LIFE

Societatea Comercială „UNIVERSUL” S.A.
str. Brezoianu nr. 23-25, București, România

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://arhivelenationale.ro>

Din sumarul numărului următor :

ION ALEXANDRU MUNTEANU—Arhivistica și cercetarea științifică

VASILE MATEI—Noi mărturii documentare din arhivele poloneze referitoare la relațiile lui Mihai Viteazul cu Polonia.

LOUIS ROMAN—Epoca lui Constantin Brîncoveanu. Cuantumul birnicilor și tendințele demografice.

TUDOR MATEESCU—Relațiile agrare în Dobrogea în ultimul secol al stăpînirii otomane.

MARCEL D. CIUCĂ—Logofeția pricinilor străine din Țara Românească

LIVIU URSUȚIU—Norme din anul 1803 privind ordonarea și păstrarea arhivelor familiale.

TRAIAN RUS—Noi documente privind activitatea tipografică a lui Gheorghe Asachi.

MILIANA ȘERBU—Diplomați români: **GRIGORE GAFENCU (VI)**.